

stichting pensioenfonds voor de tandtechniek

behandeld door

Bestuur

onderwerp

Jaarverslag 2015

telefoonnummer

088 – 0084 010

datum

Augustus 2016

Beste lezer,

Fijn dat u ons jaarverslag hebt gedownload. En daarmee betrokken bent bij ons fonds. Zoals u zult lezen, is er veel gebeurd. We hebben een turbulente tijd achter de rug. Zo is bijvoorbeeld ons bestuur het afgelopen jaar verder geprofessionaliseerd. Maar onze focus is onveranderd: onze deelnemers staan centraal.

In 2015 heeft het bestuur flinke stappen gezet om de besturing van het fonds te verbeteren. Zo benoemden we een aantal zaken die we van groot belang vinden: governance (de wijze van besturen), uitbesteding van werkzaamheden voor het fonds en een beter begrip en beheersing van de risico's waar het fonds mee te maken heeft (risicomanagement). Daar is het hele jaar keihard aan gewerkt. En nog. Want besturen is nooit af.

Natuurlijk gaat er altijd speciale aandacht uit naar de beleggingen van het fonds. De beleggingsportefeuille is eenvoudiger gemaakt en dit jaar kijken we kritisch naar de gewenste advisering over en ondersteuning bij ons beleggingsbeleid. Belangrijke aspecten daarbij zijn, misschien moeilijke termen, de noodzakelijke countervailing power, voldoende checks & balances en uiteraard marktconformiteit van de tarieven.

Voor een goede en dynamische risicomanagement-methodiek hebben we een verbeterplan opgesteld, zoveel mogelijk rekening houdend met de vereisten van iedereen die belang heeft bij ons fonds. In het jaarverslag kunt u lezen over het model dat we hebben gekozen. We hebben mogelijke risico's in kaart gebracht en bepaald hoe we hier als bestuur mee om willen gaan. Op basis van een actueel en volledig beeld kunnen we gepaste beheersmaatregelen nemen. Zo zijn - en blijven we - in control.

Van groot belang is de governance bij het besturen van een pensioenfonds. Dat heeft onze continue aandacht. We staan in nauw contact met onze Raad van Toezicht die nuttige aanbevelingen heeft gedaan. Wij werken hard aan het opstellen en uitvoeren van een plan van aanpak om die op te volgen.

Bij governance hoort natuurlijk ook een goede samenwerking met het Verantwoordingsorgaan. Zij vertegenwoordigen de deelnemers, gepensioneerden en de werkgevers. We zijn heel blij met een kritische blik. Het afgelopen jaar heeft het bestuur aandacht besteed aan de samenwerking met het VO. Helaas heeft dat niet tot het gewenste resultaat geleid. In dit jaarverslag treft u een beoordeling van ons functioneren waar we afstand van moeten nemen. Omdat het VO op de verkeerde stoel gaat zitten, omdat sommige dingen gewoon niet kloppen en omdat we de gebruikte bewoordingen niet gepast vinden. We waren ook wel wat verbaasd daar we geen eerdere signalen hadden ontvangen. Temeer vanwege de weg die we in zijn geslagen. Na de verbeterpunten van vorig jaar waar we ons met een relatief nieuw team volledig op hebben gestort. Wat ons daarin sterkt is dan ook de goedkeuring op dit jaarverslag door zowel de actuaris en accountant. Beiden zagen, ondanks hun kennis van de kritiek van het Verantwoordingsorgaan, geen reden om geen handtekening te zetten. De harde kritiek overviel ons waardoor we onvoldoende tijd hadden om in het jaarverslag zelf een afgewogen reactie te geven. We zullen dat alsnog doen en dit met het Verantwoordingsorgaan bespreken. Hopelijk leidt dit tot verbeterde verhoudingen, zodat we in goede samenwerking in het belang van onze deelnemers samen kunnen optrekken.

Zoals gezegd. Als bestuur ben je natuurlijk nooit klaar. Een jaarverslag is een momentopname. We onderzoeken continu naar mogelijke verbeteringen. Altijd en alleen als het voor deelnemers beter is. In 2016 hebben we ook, omdat we met veel nieuwe bestuursleden werken, opnieuw nagedacht over onze missie en visie. We schreven samen een toekomststrategie voor het fonds. Die komt er in het kort op neer dat we voortvarend onderzoeken of ons fonds bij een groter fonds kan worden ondergebracht. Natuurlijk met als voorwaarde dat de deelnemers daarmee aantoonbaar beter af zijn. Ook zijn we op het moment dat ik dit schrijf druk met een nieuw uitbestedingsbeleid, dat voldoet aan de laatste richtlijnen van De Nederlandsche Bank. En we kozen voor een nieuwe weg waarbij onafhankelijkheid van advisering en ondersteuning centraal staat. Ook voor de bestuursondersteuning trouwens. Veel gedaan en nog veel te doen dus kort samengevat.

Maar dat leest u allemaal in het jaarverslag over 2016. In ieder geval tot volgend jaar.

Met vriendelijke groet,

Henk van der Meer
Werknemersvoorzitter

Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

Jaarverslag 2015

colofon

Dit jaarverslag is een uitgave van
Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

administrateur
Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.
Postbus 3183, 3502 GD Utrecht
telefoon: 088-008 40 10

datum
28 juni 2016

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek over het jaar 2015.

Het jaar 2015 stond in het teken van een wijziging van de pensioenregeling aan het gewijzigde fiscale kader, het doorvoeren van het Nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK) en het verder uitvoering geven aan het optimaliseren van de processen omtrent beheerste en integere bedrijfsvoering.

Het fonds heeft in 2015 een haalbaarheidstoets uitgevoerd, een verkorte ALM-studie gedaan en is gestart met een studie naar aanpassing van de beleggingsportefeuille aan de Investment Beliefs. De aanpassing van de portefeuille wordt in 2016 uitgevoerd. Ook is het bestuur druk doende geweest met de invulling van de bestuurszetels. In 2016 zal opnieuw sprake zijn van een aantal bestuurswisselingen.

Het nieuwe Financieel Toetsingskader (nFTK) voor pensioenfondsden dat van kracht is gegaan, is bedoeld om nominale pensioenen te beschermen. De "beleidsdekkingsgraad" is de belangrijkste maatstaf voor de financiële gezondheid van een pensioenfonds. De eisen aan het vereist eigen vermogen zijn strenger geworden en veel pensioenfondsden moesten direct bij ingang van het nFTK een herstelplan maken. Ook het pensioenfonds voor de Tandtechniek heeft een herstelplan moeten opstellen. Per ultimo 2015 bedroeg de beleidsdekkingsgraad van het fonds 88,8% en lag daarmee onder het vereiste niveau. Ook de regels voor indexatie zijn strenger dan in het vorige Financieel Toetsingskader. Gelet op de financiële positie van het pensioenfonds, is de kans zeer klein dat het pensioenfonds de komende jaren kan indexeren en moet het fonds mogelijk de pensioenen opnieuw verlagen. Lopende het boekjaar heeft toezichthouder DNB de rekenregels voor pensioenfondsden nogmaals strenger gemaakt. Dat heeft de dekkingsgraad van het fonds verder onder druk gezet.

Het fonds heeft het afgelopen jaar periodiek overleg gevoerd met de toezichthouder DNB. Met name is gesproken over de voortgang van een bestuurlijk verbeterplan, ingezet najaar 2014. Dit verbeterplan omvatte vele aspecten, zoals het inrichten van een integraal risicomangementsysteem en een evaluatie van het uitbestedingsbeleid (opdracht en opstarten evaluatie administratie en vermogensbeheer).

Het bestuur heeft zich in februari 2016 gebogen over de toekomst van het fonds en zal in overleg treden met sociale partners over de criteria die zij stellen aan de te maken keuzes met betrekking tot de pensioenvoorziening in de sector Tandtechniek. Dit zal een van de speerpunten vormen voor 2016.

Het bestuur dankt iedereen die zich in 2015 en voorgaande jaren heeft ingezet voor het fonds.

Het bestuur heeft het jaarverslag 2015 en de daarbij behorende staten voor DNB vastgesteld op 24 juni 2016

De Meern, 28 juni 2016

H.J. van der Meer, werknemersvoorzitter

R.P. van Leeuwen, waarnemend werkgeversvoorzitter

Samenvatting

Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

Postbus 3183, 3502 GD Utrecht

Telefoon: 088-008 40 10

Internet: www.pensioentandtechniek.nl

E-mail: tandtechniekpensioen@achmea.nl

Ultimo 2015 :

Bestuur

Dhr. R.A.L. Heijn (voorzitter)

Dhr. H.J. van der Meer (secretaris)

Dhr. R.P. van Leeuwen

Dhr. P.H.W.M. Peters

Dhr. F.M.M. Poorthuis

Dhr. H. Roeten

Dhr. R.W.M. Smits

Dhr. W. Barkel (aspirant bestuurslid)

Verantwoordingsorgaan

Dhr. G.B.T. Stroot (voorzitter)

Dhr. J. van Dijk

Dhr. W. Jagt

Dhr. M. Silvius

Dhr. A. Slottje

Raad van Toezicht

Dhr. P. Priester (voorzitter)

Mw. L.E.M. Duynstee

Dhr. S.T.H. Meijlink

Uitvoeringsorganisatie

Pensioenbeheer

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Vermogensbeheer

Achmea Investment Management B.V. (tot 1 januari 2016 Syntrus Achmea Vermogensbeheer B.V.)

Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V.

Fiduciair beheerder, Strategisch Pensioen Management (SPM) van Syntrus Achmea Vermogensbeheer B.V.

Adviserend actuaris

Dhr. drs. F. Verschuren AAG, dhr. mr. R. Dijkstra, Sprenkels & Verschuren B.V.

Waarmerkend actuaris

Dhr. ir. drs. G. Veluwenkamp AAG, Willis Towers Watson

Externe accountant

Dhr. drs. L.H.J. Oosterloo RA, PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Compliance officer

Dhr. B.M. Peters, Nederlands Compliance Instituut B.V. (2015)

Dhr. A. de Jong en mw. S. Tjong, Nederlands Compliance Instituut B.V. (2016)

Adviseur

Dhr. J. de Winter, Penser

Dhr. R. Braaksma, Blendser

Risicomanagement

Dhr. V. Gangadin, ConQuaestor (2015)

Dhr. R. Meulenbroek, RisicoMaat (2016)

Bestuursondersteuning

Dhr. mr. I.F. Janssen, accountmanager, mw. C.H.W.M. van Hoorn, bestuursadviseur, mw. A.S. Kuhlmann, fondssecretaris en mw. H.J. Slauerhoff, bestuursadviseur, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. (2015)

Dhr. B. Jonker, accountmanager, mw. C.H.W.M van Hoorn, bestuursadviseur, mw. A.S. Kuhlmann, fondssecretaris, mw. H.J. Slauerhoff, bestuursadviseur, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. (2016)

Financiële positie

Per 1 januari 2015 ging het nieuwe Financieel Toetsingskader in. Dit zijn de nieuwe financiële “spelregels” voor pensioenfondsen. Deze nieuwe strengere regels moeten zorgen voor meer stabiliteit, zodat pensioenfondsen minder gevoelig worden voor onvoorziene omstandigheden zoals daling van de aandelenkoersen, aanhoudende lage rentestand, onvoorziene stijging van de levensverwachting. Bij een verslechtering van de financiële situatie van het fonds moeten direct maatregelen worden genomen. Maatregelen mogen wel over een langere periode worden gespreid. Zo mogen kortingen over een periode van maximaal 10 jaar worden uitgesmeerd.

Primo 2015 lag de beleidsdekkingsgraad (het gemiddelde van de laatste 12 maanddekkingsgraden) lager dan de dekkingsgraad behorende bij het vereist eigen vermogen. Ondanks de genomen kortingsmaatregelen in 2013 en 2014 om de financiële positie van het fonds te verbeteren, verkeerde het fonds opnieuw in een situatie van reservetekort. Dit heeft geleid tot het opstellen van een herstelplan, waaruit blijkt dat het reservetekort binnen 12 jaar wordt opgeheven. De belangrijkste maatregel in het herstelplan is het niet verhogen van de pensioenen voor deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden. Eventuele kortingen, op zijn vroegst in 2017, zullen worden gespreid over een periode van 10 jaar. De beleidsdekkingsgraad lag primo 2015 eveneens lager dan de dekkingsgraad behorende bij het minimaal vereist eigen vermogen. Het fonds verkeerde dus ook in een situatie van dekkingstekort. Indien het fonds zich 5 achtereenvolgende jaren in een dekkingstekort bevindt en de actuele dekkingsgraad bevindt zich ook onder het minimaal vereist eigen vermogen, zal er een korting worden doorgevoerd om het dekkingstekort op te heffen. Uit het herstelplan ultimo 2015 bleek dat er geen korting hoeft te worden toegepast om eind 2026 uit reservetekort te komen. Wel wordt er een korting voorzien per ultimo 2019 om het dekkingstekort op te heffen. Als gevolg van de aanhoudende lage rentestand is de financiële positie van Pensioenfonds Tandtechniek in de eerste helft van 2016 verder verslechterd en ontkomt zij er mogelijk niet aan om in 2017 al een korting te moeten doorvoeren.

De beleidsdekkingsgraad bedroeg ultimo december 2015 88,8% en daarmee verkeert het fonds in onderdekking.

Financieel beleid

Om aan de doelstelling van het fonds te voldoen moeten er voldoende activa worden gevormd om toekomstige pensioenuitgaven te kunnen dekken. Het bestuur hanteerde in 2015 hierbij de beleidsinstrumenten premiebeleid, toeslagenbeleid en beleggingsbeleid.

Premiebeleid

De pensioenregeling is een uitkeringsovereenkomst die wordt gefinancierd met een doorsneepremie. De pensioenregeling wordt door sociale partners vastgesteld. Het bestuur laat sociale partners weten voor welke premie zij deze regeling kunnen uitvoeren. Sociale partners stellen dan in principe deze premie ter beschikking. Het bestuur zal echter, in situaties waarin sociale partners niet in staat zijn om in onderlinge samenspraak de regeling dan wel de premie aan te passen aan de eisen van wet- en regelgeving, haar eigen verantwoordelijkheid nemen en de premie op kostendekkend niveau vaststellen. Jaarlijks beoordeelt het bestuur of de premie kostendekkend is en voldoet aan de wettelijke voorschriften. Indien nodig wordt de premie aangepast. Als de kostendekkende premie hoger is dan voor sociale partners acceptabel is, moeten sociale partners de pensioenregeling voor de toekomstige opbouw aanpassen.

Toeslagenbeleid

Het fonds beslist jaarlijks of en in hoeverre een toeslag op pensioenaanspraken en pensioenrechten van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden kan worden toegekend. Alleen als en voor zover de middelen van het fonds toereikend zijn voor een toeslag, wordt deze toegekend. De toeslagverlening op pensioenaanspraken en pensioenrechten is voorwaardelijk. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. Het toeslagbeleid is gebaseerd op toekomstbestendige toeslagverlening. De hoogte van de toeslag is afhankelijk van de beleidsdekkingsgraad en de toeslagambitie.

Op de pensioenaanspraken en –rechten kan een toeslag verleend worden van maximaal de stijging van het CBS-consumumentenprijsindexcijfer, alle huishoudens afgeleid, gemeten over de periode van oktober tot oktober voorafgaande aan de datum van toekenning. Het bestuur heeft, gezien de financiële positie van het fonds, besloten om per 1 januari 2015 geen toeslag te verlenen.

Beleggingsbeleid

Het pensioenfonds belegt vanuit de prudent-person regel. Hierbij moeten de beleggingen voldoen aan kwalitatieve beginselen van veiligheid, kwaliteit en spreiding van risico's. Dit houdt onder andere in dat het beleggingsbeleid wordt afgestemd op de verplichtingenstructuur van het pensioenfonds tegen marktwaarde.

Binnen het strategische beleggingsbeleid worden jaarlijks normportefeuille, bandbreedtes en beleggingsrichtlijnen vastgesteld. Deze zijn mede gebaseerd op de investment beliefs van het fonds en op een ALM studie die in 2015 is uitgevoerd.

Het bestuur heeft op 30 april 2015 besloten, teneinde de rentegevoeligheid in de balans terug te brengen, de staatsobligatieportefeuille in te richten met een benchmark van 20-jaar+. Hiermee wordt in 2015 het risico van de rente op strategische basis afgedekt tot ca. 30% .

Het pensioenfonds heeft in 2015 haar risicohouding vastgesteld: het voorkomen dat in hele slechte scenario's de nominale dekkingsgraad onder de 85% terecht gaat komen. In termen van koopkracht is een koopkrachtverlies van meer dan 25% na 15 jaar ongewenst. Ook heeft het fonds een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd, waarmee het pensioenfonds haar risicohouding in termen van pensioenresultaat heeft bepaald.

Vanuit het risicoprofiel heeft het bestuur voor het basisscenario in de ALM studie, het herstelplan en de gedempte premie een verwacht rendement gehanteerd van 3,7% in plaats van het maximaal door DNB toegestane rendement van 4,2%. Dit gelet op de financiële positie van het fonds en de kortingen die het fonds al heeft moeten doorvoeren. Aan cao-partijen is uitgelegd dat het bestuur het niet verantwoord vindt te rekenen met een hoger verwachtingspercentage dan 3,7%.

Het beleggingsrendement bedroeg in 2015: 0,13%. Over 2015 is een z-score behaald van 0,03. De performancetoets over de periode januari 2011 tot en met december 2015 bedraagt 0,23 positief. Hiermee wordt voldaan aan de minimumgrens van – 1,28.

	2015	2014	2013	2012	2011
Z-score	0,03	0,18	0,14	0,09	0,08

Pensioenregeling

Per 1 januari 2015 is er sprake van één pensioenregeling voor deelnemers geboren na 1949. Daarvoor kende het fonds twee pensioenregelingen: een pensioenregeling voor deelnemers geboren na 1949 en een pensioenregeling voor deelnemers geboren voor 1950. Vanaf 2015 vindt er geen opbouw meer plaats in de regeling voor deelnemers geboren voor 1950.

De pensioenleeftijd bedraagt 67 jaar. Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is per 1 januari 2015 verlaagd van 1,9% naar 1,77% evenals het opbouwpercentage voor het partnerpensioen (van 1,33% naar 1,239%). De pensioenpremie bedroeg in 2015 27,0% (waarvan 24,5% voor pensioenregeling en 2,5% voor VPL). De franchise bedroeg € 11.395,-

Pensioenregeling 2016

Uit eind 2015 is weer sprake van een dekkingstekort. Het bestuur heeft in 2015 uitvoerig overleg gevoerd met sociale partners over de pensioenregeling. Sociale partners hebben besloten de regeling voor 2016 niet aan te passen. Het bestuur heeft eind 2015 een kostendekkende premie voor de pensioenregeling en VPL-regeling vastgesteld van respectievelijk 29,8% en 2,7% wat resulteerde in een premiestijging van 5,5%.

Cao-partijen maakten voor 2016 de volgende afspraken die door het bestuur van het fonds op 10 december 2015 werden vastgesteld:

- Pensioengevend salaris wordt gemaximeerd op € 101.519.
- Het opbouwpercentage voor OP blijft 1,77%.
- Het opbouwpercentage voor NP blijft 70% van OP (=1,239%).
- De franchise wordt € 11.675.
- De te betalen premie is verhoogd naar 32,5% (waarvan 29,8% voor pensioenregeling en 2,7% voor VPL).

Oordeel Verantwoordingsorgaan

Het oordeel van het verantwoordingsorgaan over het door het bestuur gevoerde beleid is opgenomen in hoofdstuk 12 van dit jaarverslag.

Goedkeuring Raad van Toezicht

De goedkeuring van de raad van toezicht over het door het bestuur gevoerde beleid is opgenomen in hoofdstuk 13 van dit jaarverslag.

Inhoud

1	Meerjarenoverzicht kerncijfers	10
2	Het pensioenfonds	12
2.1	Over het pensioenfonds	12
2.2	Het bestuur	13
2.3	De Raad van Toezicht	16
2.4	Het Verantwoordingsorgaan	16
2.5	De geschillencommissie	17
2.6	Klantenraad en Raad van Advies	17
2.7	Uitbesteding	17
2.8	Samenwerkende organisaties	18
2.9	Externe partijen	19
3	Financiële informatie	20
3.1	Pensioenvermogen en voorzieningen	20
3.2	Herstelplan	21
3.3	Kosten uitvoering pensioenbeheer	23
3.4	Kosten uitvoering vermogensbeheer	24
4	Risicoparagraaf	27
4.1	Governance	27
4.2	De belangrijkste financiële risico's	28
4.3	De belangrijkste niet financiële risico's	30
5	Bestuursaangelegenheden	34
5.1	Nieuw Financieel toetsingskader (nFTK)	34
5.2	De Ultimate Forward Rate (UFR)	34
5.3	ALM studie	34
5.4	Risicohouding en haalbaarheidstoets	35
5.5	Herstelplan en dekkingsgraad	36
5.6	ABTN en financieel crisisplan	37
5.7	Toeziachter AFM en DNB	37
5.8	Verbeterplan	38
5.9	Pensioenregeling 2016	39
5.10	Communicatie	39
5.11	Opvolging aanbevelingen	41
5.12	Toekomst van het fonds	41
5.13	Ontwikkelingen na balansdatum	41
6	Pensioenparagraaf	43
6.1	Inleiding	43
6.2	De pensioenregeling	43
6.3	Wijzigingen statuten en reglementen	45
6.4	Ontwikkelingen op gebied van wet- en regelgeving	46

7	Beleggingenparagraaf	47
7.1	Beleggingen	47
7.2	Z-score / performancetoets	52
7.3	Verantwoord beleggen	53
7.4	Vooruitblik	54
8	Actuariële paragraaf	55
8.1	Actuariële analyse	55
8.2	Premiebeleid	55
8.3	Toeslagenbeleid	56
9	Toekomstparagraaf	58
10	Pension Fund Governance	59
11	Slotopmerkingen	62
12	Verantwoordingsorgaan	63
12.1	Inleiding	63
12.2	Samenvatting	63
12.3	Eindoordeel	63
12.4	Aanbevelingen	64
12.5	Reactie bestuur	64
13	Raad van Toezicht	65
13.1	Inleiding	65
13.2	Overkoepelende conclusie	65
13.3	Governance	65
13.4	Risicomanagement en belangenafweging	66
13.5	Vermogensbeheer	66
13.6	Financiële opzet en communicatie	67
13.7	Verklaring inzake goedkeuring van het jaarverslag en de jaarrekening	68
13.8	Reactie bestuur	68
14	Jaarrekening	69
14.1	Balans per 31 december	70
14.2	Staat van baten en lasten	71
14.3	Kasstroomoverzicht	72
14.4	Algemene toelichting	73
14.5	Toelichting op de balans	83
14.6	Toelichting op de staat van baten en lasten	105
15	Overige gegevens	112
15.1	Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum	113
15.2	Bestemming saldo van baten en lasten	113
15.3	Actuariële verklaring	114
15.4	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	116
	Bijlage 1 Volumeveranderingen	120
	Bijlage 2 Overzicht nevenfuncties	123
	Bijlage 3 Begrippenlijst	126

1 Meerjarenoverzicht kerncijfers

	2015	2014	2013	2012	2011
Aantallen					
Gewezen deelnemers	5.491	5.516	5.563	5.458	5.309
Aantal werkgevers ultimo	646	639	634	645	673
Aantal deelnemers ultimo	3.539	3.497	3.586	3.748	4.014
Gepensioneerden					
Ouderdomspensioen	1.295	1.256	1.135	1.020	911
Partnerpensioen	476	486	479	459	437
Wezenpensioen	33	61	56	38	42
Arbeidsongeschiktheidspensioen	48	50	51	53	57
Prepensioen	0	0	50	104	168
Franchise regeling deelnemers geboren voor 1950 ⁽¹⁾	-	15.468	15.468	15.353	15.088
Franchise regeling deelnemers geboren na 1949	11.395	11.005	10.940	10.854	10.667
Premiepercentage regeling deelnemers geboren voor 1950 ⁽¹⁾					
Ouderdoms- en partnerpensioen	-	16,0%	16,0%	16,0%	16,0%
Prepensioen	-	8,5%	8,5%	8,5%	8,5%
Arbeidsongeschiktheidspensioen	-	-	-	-	-
Premiepercentage regeling deelnemers geboren na 1949 ⁽²⁾					
Ouderdoms- en partnerpensioen	24,5%	24,5%	24,5%	25,5%	25,5%
VPL-aanspraken	2,5%	2,5%	2,5%		
Opbouwpercentage per dienstjaar regeling deelnemers geboren voor 1950 ⁽¹⁾					
Prepensioen	-	2,25%	2,25%	2,25%	2,25%
Ouderdomspensioen	-	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%
Partnerpensioen	-	1,4%	1,4%	1,4%	1,4%
Opbouwpercentage per dienstjaar regeling deelnemers geboren na 1949					
Ouderdomspensioen	1,77%	1,9%	1,9%	2,05%	2,05%
Partnerpensioen	1,239%	1,33%	1,33%	1,435%	1,435%
Toeslag op pensioen en pensioenaanspraken					
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	0%	0%	0%	0%	0%
Actieve deelnemers	0%	0%	0%	0%	0%

	2015	2014	2013	2012	2011
Pensioenuitvoering					
Feitelijke premie	18.259	18.135	17.559	19.252	18.153
Kostendeekkende premie	21.059	17.803	19.042	24.392	19.596
Gedempte premie	17.686	14.284	14.462	18.114	17.414
Pensioenuitvoeringskosten	1.861	1.175	1.358	1.021	1.020
Uitkeringen	14.384	14.102	14.568	15.458	15.237
Vermogenssituatie en solvabiliteit					
Pensioenvermogen	694.835	694.074	637.607	604.052	545.637
Pensioenverplichtingen	785.980	735.731	612.979	645.314	632.333
Gemiddelde interest van verplichtingen	1,7%	1,9%	2,8%	2,5%	2,8%
Aanwezige dekkingsgraad (in %)	88,4%	94,3%	104,0%	93,6%	86,3%
Vereiste dekkingsgraad (in %)	118,3%	115,3%	117,3%	116,8%	118%
Beleidsdekkingsgraad (in %)	88,8% ⁽³⁾				
Beleggingsportefeuille ⁽⁴⁾					
Vastgoedbeleggingen	75.030	71.871	71.161	75.125	67.377
Aandelen	204.489	190.108	166.660	148.945	127.034
Vastrentende waarden	399.816	416.402	366.913	345.402	331.564
Derivaten	233	-3.104	705	1.800	1.963
Overige beleggingen	12.945	17.152	29.188	27.660	16.028
Beleggingsperformance					
Beleggingsrendement in %	0,13%	8,74%	5,6%	10,5%	1,51%
Benchmark in %	1,1%	9,65%	5,3%	10,3%	1,56%
Performance	0,23 ⁽⁵⁾	1,55	1,55	1,27	1,00
Z-score	0,03	0,18	0,14	0,09	0,08

¹ In 2015 vindt in deze regeling geen pensioenopbouw meer plaats.

² Vanaf 2013 wordt er 2,5% premie voor de VPL-regeling geheven.

³ Vanaf 2015 moeten pensioenfondsen gebruikmaken van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad over de laatste 12 maanden.

⁴ Van de totale belegde waarde is 24,8% in Nederland belegd (2015).

⁵ Volgens de oude berekeningsmethode bedraagt de performancetoets 2015: $0,23 + 1,28 = 1,51$.

2 Het pensioenfonds

In dit hoofdstuk is de samenstelling en werkwijze van het pensioenfonds beschreven. Daarbij wordt ook ingegaan op externe partijen waarvan het pensioenfonds gebruikt maakt.

2.1 Over het pensioenfonds

Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek (hierna: het fonds) is opgericht in 1967 en statutair gevestigd in Utrecht. Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in Utrecht onder nummer 41178164. De laatste statutenwijziging vond plaats op 24 december 2015. Het fonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Doelstelling van het fonds is het verlenen van pensioenen aan deelnemers, gewezen deelnemers en hun nabestaanden met inachtneming van de statuten en reglementen. Het fonds probeert dit doel te bereiken door premies te innen bij de aangesloten ondernemingen. De gelden worden belegd en beheerd en het fonds doet daaruit uitkeringen bij ouderdom, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Onze missie

Het Pensioenfonds voert de pensioenregeling voor de sector Tandtechniek op een betrouwbare en degelijke wijze uit, passend bij de risicohouding van het fonds. Ook in moeilijke financiële tijden zorgt het fonds voor een evenwichtige belangenbehartiging voor alle doelgroepen. Het fonds communiceert daarover duidelijk en laagdrempelig. Kostenbewustzijn staat hoog in het vaandel.

Onze visie

De pensioenwereld zal ook in de komende jaren in hoog tempo blijven veranderen met verschuivende opvattingen over solidariteit, een nieuwe vormgeving voor het pensioenproduct met een sterkere nadruk op individueel eigenaarschap en een toegenomen risicobewustzijn bij deelnemers. Pensioenfondsen zullen nog sterker worden aangesproken om verantwoording af te leggen over prestaties en kosten. Hoewel een eigen pensioenfonds voor de branche ook in de komende jaren toegevoegde waarde kan hebben, is dat in afnemende mate een vanzelfsprekendheid voor de deelnemers en de aangesloten werkgevers. Het fonds zoekt daarom de dialoog met sociale partners om vast te stellen of een eigen pensioenfonds de beste oplossing blijft voor een adequate pensioenvoorziening voor de branche, of dat er betere alternatieven bestaan die binnen een overzienbare termijn ook gerealiseerd kunnen worden.

Onze strategie

Het fonds wil wendbaar zijn in verband met mogelijke toekomstkeuzen en wil nieuwe keuzen voor de pensioenvoorziening in de sector vanuit een krachtige positie kunnen faciliteren. Daarom wil het fonds tot eind 2017 het eigen huis op orde brengen door zwakten te versterken en sterkten te behouden. Concreet betekent dit dat het fonds vanuit een solide bestuurlijke inrichting (governance) een adequaat risicomanagement voert met oog voor kwaliteit en kosten van uitvoering. Het fonds onderzoekt tegelijkertijd actief of in een periode van 2 tot 3 jaar een opgaan in een groter geheel mogelijk is en wel zodanig dat de belangen van de deelnemers aantoonbaar beter gediend zijn dan bij een zelfstandig voortbestaan en op een wijze die past bij de risicohouding van het fonds. De belangen van de deelnemers komen primair tot uitdrukking in een zo hoog mogelijk pensioenresultaat en een zo laag mogelijke kans op kortingen van het pensioen. Op de tweede plaats staan daarbij het behoud van eigen identiteit en zo laag mogelijke uitvoeringskosten bij een nagestreefd kwaliteitsniveau. Het fonds streeft ernaar om de keuzen voor de toekomstige pensioenvoorziening en pensioenuitvoering voor de sector in nauwe samenspraak met sociale partners te maken. Bij een keuze voor een andere pensioenvoorziening en/ of uitvoeringswijze heeft het de voorkeur van het fonds om verleden (dat wat aan pensioen opgebouwd is) en toekomst (dat wat aan pensioen opgebouwd gaat worden) in een hand te leggen.

2.2 Het bestuur

Samenstelling

Het paritaire bestuur is op 31 december 2015 als volgt samengesteld:

Leden werkgevers	Benoemd tot	Organisatie
De heer R.A.L. Heijn	27-08-2018	VLHT
De heer R.W.M. Smits	30-04-2019	VLHT
De heer mr. R.P. van Leeuwen	10-12-2019	BTT
De heer drs. P.H.W.M. Peters	31-12-2016	NWVT

Leden werknemers	Benoemd tot	Organisatie
De heer H.J van der Meer	13-08-2019	FNV
De heer W.G.F. Barkel (aspirant bestuurslid)		De Unie
De heer H. Roeten	27-08-2016	CNV

Lid pensioengerechtigden	Benoemd tot	Organisatie
De heer F.M.M. Poorthuis	13-05-2017	FNV

De samenstelling van het bestuur is in 2015 als volgt gewijzigd:

- De heer Smits heeft per 30 april 2015 de heer W. Jagt opgevolgd.
- De heer Van der Meer heeft per 13 augustus 2015 mevrouw M. Steffens opgevolgd.
- De heer Van Leeuwen heeft per 10 december 2015 de heer C.M.A. van Riet opgevolgd.
- De heer Poorthuis is als lid van het bestuur per 13 augustus 2015 benoemd tot bestuurslid namens pensioengerechtigden.

De heer Heijn was in 2015 voorzitter. De heer Van der Meer is vanaf 13 augustus 2015 benoemd als secretaris.

Mevrouw J. Hendriksen was namens FNV voorgedragen als beoogd opvolgster van mevrouw M. Steffens. De heer M. Kastelein was voor de vacante zetel van De Unie voorgedragen als bestuurslid. Zij hebben tot medio april als aspirant bestuurslid de vergaderingen van het bestuur bijgewoond. Beiden hebben zich echter om hen moverende redenen teruggetrokken als bestuurslid.

Nadien heeft De Unie de heer Barkel voorgedragen als bestuurslid. Wegens gezondheidsredenen is de benoeming van de heer Barkel begin 2016 ingetrokken en is er opnieuw een vacature voor de zetel van de Unie ontstaan.

Vergaderdata, studiedagen en overige bijeenkomsten

Het bestuur heeft in 2015 zeventien keer op reguliere basis vergaderd: 20 januari, 29 januari, 18 februari, 9 maart, 24 maart, 9 april, 30 april, 21 mei, 11 juni (extra), 16 juni, 9 juli, 13 augustus, 15 september, 21 september (extra), 15 oktober, 12 november en 10 december 2015. En vijf keer over specifieke onderwerpen: 25 maart, 27 augustus, 26 oktober, 11 december en 21 december 2015.

De belangrijkste onderwerpen voor het bestuur waren: governance / commissiestructuur, bezetting bestuur, nFTK, wisseling adviserend actuaris, ALM-studie, risicohouding en herstelplan, renteafdekking, opzetten integraal risicomanagementsysteem, beloningsbeleid, wettelijke communicatie-uitingen, uitbestedingsbeleid en evaluatie dienstverlening.

Verder hebben de voorzitters tweemaal gezamenlijk vergaderd met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht. Daarnaast heeft het bestuur, of een delegatie daarvan, tweemaal afzonderlijk vergaderd met het verantwoordingsorgaan en driemaal afzonderlijk met de raad van toezicht.

Het bestuur heeft vier sessies gevolgd in het kader van strategisch risicomanagement. Verder heeft het bestuur een sessie met sociale partners en het verantwoordingsorgaan gevolgd over het Nieuw Financieel Toetsingskader. Tijdens deze sessie is gesproken over de doelstellingen, ambitieniveau van de toeslagverlening en de daarbij behorende risicohouding.

Bestuurlijke commissies

In verband met toenemende complexiteit en de vele taken van het bestuur heeft het fonds een aantal bestuurlijke commissies ingesteld. Deze commissies doen voorbereidend werk in kwesties waarover het bestuur een besluit moet nemen. Zij kunnen in de voorbereidingsfase dieper ingaan op de achtergronden en consequenties van te nemen beleidsbeslissingen. De leden van de bestuurlijke commissies kunnen zich laten bijstaan door externe deskundigen. De commissies zijn bij voorkeur paritair samengesteld en de leden worden door het bestuur benoemd. Vanwege de kwetsbaarheid en de complexe problematiek is besloten de bezetting voor een aantal commissies uit te breiden.

In 2015 waren de volgende bestuurlijke commissies werkzaam:

Beleggingsadviescommissie

Het bestuur van het fonds laat zich bij het vermogensbeheergebied ondersteunen door de beleggingsadviescommissie (BAC). De BAC geeft gevraagd en ongevraagd adviezen aan het bestuur ten behoeve van het door het bestuur vast te stellen beleggingsbeleid en de uitvoering daarvan. De BAC is in 2015 uitgebreid en bestaat uit vier bestuursleden. In 2015 heeft de BAC ondersteuning gekregen van specialisten van Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance. De BAC vergaderde in 2015 17 keer, te weten op: 13 januari, 11 februari, 10 maart, 27 maart, 2 april, 23 april, 30 april, 11 mei, 26 mei, 11 juni, 7 juli, 18 augustus, 27 augustus, 29 september, 27 oktober en 24 november 2015. Op 3 september werd de vastgoedbijeenkomst bijgewoond door het bestuur.

Samenstelling op 31 december 2015:

- De heer R.W.M. Smits (voorzitter)
- De heer R.A.L. Heijn
- De heer R.P. van Leeuwen
- De heer H.J. van der Meer

Gedurende 2015 hebben ook zitting gehad in de BAC: de heer W.G.F. Barkel (aspirant-lid), de heer M. Kastelein (aspirant-lid), de heer P.H.W.M. Peters (aspirant-lid) en de heer C.M.A. van Riet (voorzitter).

Risicocommissie

Het bestuur van het fonds laat zich op het gebied van risicomanagement ondersteunen door de risicocommissie. Deze commissie geeft gevraagd en ongevraagd adviezen aan het bestuur ten behoeve van het door het bestuur vast te stellen risicobeleid en over de uitvoering daarvan. Zij controleert en begeleidt de (externe) adviseurs op het gebied van het jaarwerk en monitort en controleert de administratieve ondersteuning op het gebied van de uitvoering van de dienstverlening. De risicocommissie vergaderde in 2015 20 keer, te weten op: 15 januari, 11 maart, 9 april, 30 april, 12 mei, 21 mei, 11 juni, 25 juni, 27 augustus, 11 september, 28 september, 8 oktober, 19 oktober, 28 oktober, 10 november, 12 november, 16 november, 24 november, 2 december en 15 december 2015.

Samenstelling op 31 december 2015:

- De heer H. Roeten (voorzitter)
- De heer R.P. van Leeuwen
- De heer P.H.W.M. Peters

- De heer F.M.M. Poorthuis

Gedurende 2015 hebben ook zitting gehad in de risicocommissie: de heer W.G.F. Barkel (aspirant-lid), de heer M. Kastelein (aspirant-lid).

Jaarwerkcommissie

Het bestuur van het fonds laat zich op het gebied van het jaarwerk ondersteunen door de jaarwerkcommissie. De jaarwerkcommissie wordt gevormd door twee leden uit de risicocommissie en is verantwoordelijk voor de begeleiding van het jaarwerk en het beoordelen van het functioneren van de externe accountant, externe actuaris en de administrateur en ziet toe op de daadwerkelijke oplevering van het jaarwerk binnen de gestelde termijnen. Tevens adviseert zij het bestuur over te nemen maatregelen naar aanleiding van de besprekingen met deze adviseurs.

Samenstelling op 31 december 2015:

- De heer H. Roeten (voorzitter)
- De heer F.M.M. Poorthuis

Communicatieadviescommissie

Het bestuur van het fonds laat zich op het gebied van communicatie ondersteunen door de communicatieadviescommissie. Deze commissie geeft gevraagd en ongevraagd adviezen aan het bestuur ten behoeve van het door het bestuur vast te stellen communicatiebeleid en over de uitvoering daarvan. De commissie bestaat uit drie bestuursleden en krijgt ondersteuning van communicatiespecialisten van Syntrus Achmea Pensioenbeheer. De communicatieadviescommissie vergaderde in 2015 9 keer, te weten op: 13 januari, 9 maart, 24 maart, 9 april, 30 april, 7 juli, 28 september, 8 oktober en 8 december 2015.

Samenstelling op 31 december 2015:

- De heer P.H.W.M. Peters (voorzitter)
- De heer F.M.M. Poorthuis
- De heer H. Roeten

Gedurende 2015 hebben ook zitting gehad in de communicatiecommissie: mevrouw J. Hendriksen (aspirant-lid), de heer C.M.A. van Riet.

Voorzittersoverleg

Het voorzittersoverleg bereidt procesmatig de bestuursvergaderingen voor en is voor bestuursondersteuning het eerste aanspreekpunt voor de dagelijkse gang van zaken rond het fonds. Het voorzittersoverleg onderhoudt daarnaast externe contacten met DNB, AFM, sociale partners, contractpartijen, adviseurs, pers en intern met verantwoordingsorgaan en raad van toezicht. Het voorzittersoverleg vindt plaats voor zover nodig en vooraf aan een bestuursvergadering.

Adviescommissie bezwaarschriften vrijstellingsbesluiten

Het fonds heeft een adviescommissie bezwaarschriften vrijstellingsbesluiten. Deze commissie wordt samengesteld zodra er een bezwaarschrift is ingediend. De commissie adviseert het bestuur bij bezwaarschriften van belanghebbenden wegens het niet verlenen van een vrijstelling. In het verslagjaar zijn geen bezwaren ingediend.

Verkiezingscommissie

Het fonds heeft een verkiezingscommissie die belast is met de organisatie van verkiezingen en beslist in incidentele gevallen die niet in het verkiezingsreglement zijn voorzien. De verkiezingscommissie bestaat uit een bestuurslid namens werknemers, een bestuurslid namens werkgevers en een lid van het verantwoordingsorgaan en wordt ondersteund door Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

Samenstelling op 31 december 2015:

- De heer P.H.W.M. Peters

- De heer H. Roeten
- De heer G.B.T. Stroot

2.3 De Raad van Toezicht

Taken, samenstelling, vergaderdata

De raad van toezicht bestaat uit drie onafhankelijke, deskundige en gezaghebbende personen en heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds. De leden zijn benoemd door het bestuur. De raad van toezicht is ten minste belast met het toezien op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De raad van toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag. De raad van toezicht staat het bestuur met raad ter zijde en stelt zich op als gesprekspartner van het bestuur.

De raad van toezicht is op 31 december 2015 als volgt samengesteld:

Leden

Dhr. P. Priester (voorzitter)
 Mw. L.E.M. Duynstee
 Dhr. S.T.H. Meijlink

De raad van toezicht vergaderde in 2015 op 2 maart, 18 mei, 7 september en 26 november 2015. Verder heeft de raad van toezicht driemaal vergaderd met de voorzitters en driemaal gezamenlijk met het verantwoordingsorgaan.

In hoofdstuk 12 is het rapport en de goedkeuring van de raad van toezicht verwoord.

2.4 Het Verantwoordingsorgaan

Taken, samenstelling en vergaderdata

Het bestuur legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd. Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, alsmede over beleidskeuzes voor de toekomst. Het verantwoordingsorgaan baseert zijn oordeel op het jaarverslag van het fonds, de jaarrekening, de bevindingen van de raad van toezicht en overige informatie. Het verantwoordingsorgaan heeft een zittingsduur van maximaal 4 jaar en bestaat uit 5 leden: 3 vertegenwoordigers van deelnemers, 1 vertegenwoordiger van gepensioneerden en 1 vertegenwoordiger van werkgevers.

Het verantwoordingsorgaan is op 31 december 2015 als volgt samengesteld:

Leden	Benoemd tot	Geleding
De heer W.B. Jagt	2019	Werkgevers
De heer A. Slottje	2019	Werknemers
De heer G.B.T. Stroot (voorzitter)	2018	Werknemers
De heer M. Silvius	2018	Werknemers
De heer J. van Dijk	2018	Gepensioneerden

Het verantwoordingsorgaan vergaderde in 2015 op 2 juni, 15 oktober, 3 november en 10 december. Verder heeft het verantwoordingsorgaan tweemaal vergaderd met een delegatie van het bestuur en driemaal gezamenlijk met de raad van toezicht.

In hoofdstuk 11 is het oordeel van het verantwoordingsorgaan verwoord.

2.5 De geschillencommissie

De geschillencommissie wordt samengesteld wanneer er een geschil is. De te benoemen commissie bestaat uit een voorzitter en twee leden (één lid namens de werkgeversverenigingen en één lid namens de werknemersverenigingen).

De geschillencommissie adviseert bij geschillen over besluiten van het bestuur. Het kan gaan om geschillen met deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden, pensioengerechtigden of werkgevers. In het verslagjaar hebben zich geen geschillen voorgedaan; de geschillencommissie heeft daarom in 2015 niet vergaderd.

2.6 Klantenraad en Raad van Advies

Syntrus Achmea heeft een Klantenraad. Vanuit het bestuur worden twee afgevaardigden uitgenodigd voor de vergaderingen van de Klantenraad. De Klantenraad is een platform om veranderingen in de dienstverlening van de uitvoeringsorganisatie te toetsen. De Klantenraad kiest uit haar leden een Raad van Advies, die gevraagd en ongevraagd de directie van de uitvoeringsorganisatie adviseert. In 2015 werd vanuit het bestuur niet deelgenomen aan deze bijeenkomsten.

2.7 Uitbesteding

Het bestuur heeft de uitvoering van het pensioenbeheer en het vermogens- en vastgoedbeheer uitbesteed en vastgelegd in overeenkomsten.

Uitvoeringsorganisatie

Pensioenbeheer

Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Vermogensbeheer

Achmea Investment Management B.V. (tot 1 januari 2016 Syntrus Achmea Vermogensbeheer B.V.)

Fiduciair beheerder, Strategisch Pensioen Management (SPM) van Syntrus Achmea Vermogensbeheer B.V.

Vastgoedbeheer

Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V.

Pensioenbeheer

Het fonds heeft de uitvoering van het pensioenbeheer uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Het fonds heeft Syntrus Achmea Pensioenbeheer daarbij gemandateerd voor de hieraan verbonden werkzaamheden, zoals het afsluiten van uitvoeringsovereenkomsten met werkgevers, het invorderen van de relevante pensioenpremie, het vaststellen en uitbetalen van de pensioenuitkeringen, het communiceren richting (gewezen) deelnemers, et cetera. De bestuursondersteuning op het gebied van pensioenbeheer maakt eveneens onderdeel uit van de uitbesteding aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Het fonds en Syntrus Achmea Pensioenbeheer hebben hun afspraken over uitbesteding vastgelegd in een beheerovereenkomst.

Vermogensbeheer

Het fonds heeft de uitvoering van het vermogensbeheer uitbesteed aan Achmea Investment Management, Strategisch Pensioen

Management Syntrus Achmea Vermogensbeheer en Syntrus Achmea Real Estate & Finance. Het fonds heeft Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance gemandateerd voor de hieraan verbonden werkzaamheden zoals het beheren van het vermogen volgens de door het bestuur gegeven aanwijzingen, het verrichten van beleggingstransacties, het verwerven, opleveren en exploiteren van projecten, het aangaan van overeenkomsten et cetera.

Dienstverleningsovereenkomsten

Afspraken over de kwaliteit van de dienstverlening zijn vastgelegd in aparte dienstverleningsovereenkomsten (DVO) voor pensioenbeheer en vermogensbeheer. De overeenkomsten bieden de mogelijkheid om de bestaande dienstverlening tussentijds aan te passen of nieuwe diensten toe te voegen. Het bestuur en de uitvoerder leggen eventuele nieuwe afspraken altijd contractueel vast.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft in 2015 elk kwartaal aan het bestuur gerapporteerd over de DVO-afspraken. Van Achmea Investment Management en Syntrus Achmea Real Estate & Finance ontving het bestuur in 2015 zowel maand- als kwartaalrapportages.

2.8 Samenwerkende organisaties

De volgende organisaties dragen leden voor het bestuur voor en benoemen de leden van het verantwoordingsorgaan:

1. Vereniging van Laboratoriumhoudende Tandtechnici in Nederland (VLHT)
Postbus 31441
6503 CK Nijmegen
(024) 356 49 71
2. Branchevereniging Tandtechniek (BTT)
Postbus 658
3700 AR Zeist
(030) 691 57 54
3. Nederlandse Werkgeversvereniging Tandtechniek (NWVT)
Postbus 576
6800 AN Arnhem
info@nwvt.nl
4. FNV
Postbus 9208
3506 GE Utrecht
(030) 273 82 22
5. De Unie, vakbond voor Industrie en Dienstverlening (De Unie)
Postbus 400
4100 AK Culemborg
(0345) 851 961
6. CNV Vakmensen (CNV)
Postbus 2550
3500 GM Utrecht
(030) 751 10 07

Een bestuurslid namens pensioengerechtigden kan, onder voorwaarden, worden voorgedragen door de werknemersverenigingen, Verenigingen van pensioengerechtigden en kiesgerechtigde pensioengerechtigden.

2.9 Externe partijen

Het fonds werkt samen met de volgende externe partijen:

Adviserend actuaris

Dhr. drs. F. Verschuren AAG, dhr. mr. R. Dijkstra, Sprenkels & Verschuren, Actuarissen Consultants

Waarmerkend actuaris

Dhr. ir. drs. G. Veluwenkamp AAG, Willis Towers Watson

Externe accountant

Dhr. drs. L.H.J. Oosterloo RA, PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Compliance officer

Dhr. B.M. Peters, Nederlands Compliance Instituut (2015)

Dhr. A. de Jong, mw. S. Tjong, Nederlands Compliance Instituut (2016)

Adviseur

Dhr. J. de Winter, Penser

Dhr. R. Braaksma, Blendser

Risicomanagement

Dhr. V. Gangadin, ConQuaestor (2015)

Dhr. R. Meulenbroek, RisicoMaat (2016)

Bestuursondersteuning

Dhr. mr. I.F. Janssen, fondsmanager, mw. C.H.W.M van Hoorn, bestuursadviseur, mw. A.S. Kuhlmann, fondssecretaris, mw. H.J. Slauerhoff, bestuursadviseur, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. (2015)

Dhr. B. Jonker, accountmanager, mw. C.H.W.M van Hoorn, bestuursadviseur, mw. A.S. Kuhlmann, fondssecretaris, mw. H.J. Slauerhoff, bestuursadviseur, Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. (2016)

3 Financiële informatie

In dit hoofdstuk geeft het bestuur inzicht in zijn financiële positie, het pensioenvermogen en de voorzieningen van het pensioenfonds. Tevens zijn de kosten van het pensioenfonds hier opgenomen.

3.1 Pensioenvermogen en voorzieningen

Samenvatting financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar

(x € 1.000)	Pensioen- vermogen	Technische voorzieningen	Dekkings- graad
Stand primo 2015	694.074	735.731	94,3%
Beleggingsresultaten	-1.265	1.328	
Premiebijdragen	18.259	16.610	
Uitkeringen	-14.384	-14.239	
Wijziging markttrente		47.589	
Wijziging actuariële uitgangspunten		0	
Overige	-1.849	-1.039	
Stand ultimo 2015	694.835	785.980	88,4%

Saldo baten en lasten over de afgelopen jaren

(x € 1.000)	2015	2014	2013	2012	2011
Premieresultaat	-218	2.830	1.105	-2.026	1.678
Interestresultaat	-50.182	-81.737	52.535	5.311	-89.620
Overig resultaat	912	12.622	12.250	42.149	-162
Saldo baten en lasten	-49.488	-66.285	65.890	45.434	-88.105

Dekkingsgraad ultimo jaar (op basis van de jaarrekening)

	2015	2014	2013	2012	2011
Dekkingsgraden ultimo	88,4%	94,3%	104,0%	93,6%	86,3%
Gemiddelde interest verplichtingen	1,73%	1,94%	2,81%	2,51%	2,75%

Het pensioenvermogen is gelijk aan het fondsvermogen plus 'het saldo van overige vorderingen en overlopende activa' minus 'overige schulden en overlopende passiva'. De technische voorziening is gelijk aan de voorziening die nodig is om de

pensioenaanspraken van de deelnemers op het fonds te dekken. De technische voorziening per 31 december 2015 is daarbij gebaseerd op de door De Nederlandsche Bank gepubliceerde rentetermijnstructuur. De verschillende deelresultaten hebben zowel invloed op het pensioenvermogen als op de technische voorziening en daarmee op de dekkingsgraad.

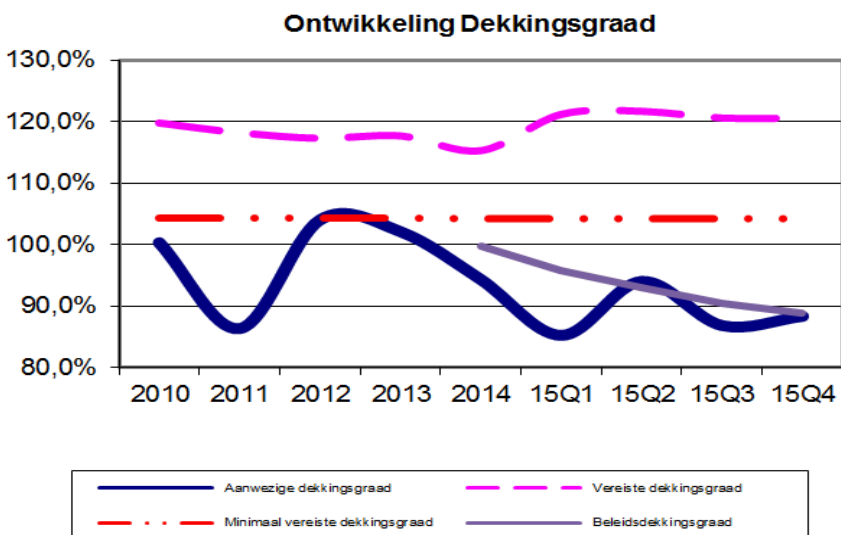
De ultimo 2015 bepaalde voorziening kan berekend worden door het actuariel contant maken van de verworven pensioenaanspraken tegen een gelijkblijvende rekenrente van 1,73% (2014: 1,94%).

De dekkingsgraad is de verhouding tussen het beschikbare pensioenvermogen en de verplichting van het fonds. In 2012 is door DNB besloten dat de rentetermijnstructuur (RTS) op basis waarvan het fonds haar verplichtingen dient te berekenen, wordt gebaseerd op de UFR. De invoering van de UFR maakt de verplichtingen van de pensioenfondsen minder gevoelig voor marktschommelingen.

De dekkingsgraad wordt als volgt berekend: de som van de technische voorzieningen, het stichtingskapitaal en de reserves, gedeeld door de technische voorzieningen.

Sinds 1 januari 2015 hebben alle pensioenfondsen te maken gekregen met veranderende (reken)regels. Zo moeten pensioenfondsen nu rekenen met de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is de uitkomst van het gemiddelde van de (UFR-)dekkingsgraden over de laatste 12 maanden. Deze ging tot medio juli 2015 uit van een vaste langetermijnrente. Vanaf medio juli 2015 geschiedt de vaststelling van deze (UFR-) rekenrente op een door DNB nieuw vastgestelde wijze. Deze nieuwe methode houdt rekening met de renteniveaus van de afgelopen 120 maanden. Het gevolg hiervan is een lagere rekenrente en een hogere waarde van de verplichtingen.

De beleidsdekkingsgraad is leidend voor alle beleidsmaatregelen. Per 1 januari 2015 bedroeg deze 99,8%, en per 31 december 2015 88,8%. De actuele dekkingsgraad bedraagt ultimo 2015 88,4%.

Om de juistheid van de maandelijkse berekening van de dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad te borgen, is een memo opgesteld door Syntrus Achmea Pensioenbeheer waarin is beschreven hoe de beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld. In dit memo is de overeengekomen procedure opgenomen en wordt ingegaan op de wijze waarop dit proces gecontroleerd wordt. In het kader van monitoring is dekkingsgraadmanagement een vast punt op de bestuursagenda .

3.2 Herstelplan

Per 1 januari 2015 was de beleidsdekkingsgraad 99,8% (de actuele dekkingsgraad was 94,3%) en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Er was sprake van een reservetekort en het fonds was verplicht om op uiterlijk 1 juli 2015 een herstelplan in te

dienen bij DNB. Het fonds heeft op 23 juli 2015 een herrapportage van het vóór 1 juli 2015 ingediende herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan.

In het nieuwe herstelplan van 2015 heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 12 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het fonds heeft zich ten doel gesteld om in 12 jaar een beleidsdekkingsgraad van 120,5% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs. De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- De strategische afdekking van het renterisico is verhoogd naar 30%
- De toeslagstaffel is aangepast aan de vereisten van het nieuwe FTK
- De gedempte kostendekkende premie wordt vastgesteld op basis van het verwacht rendement, conform het nieuwe FTK

In 2015 heeft de actuele dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2015	Herstelplan 2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	94,3	94,3
Premie	0,1	-
Uitkeringen	-0,1	-0,2
Verandering van de rentetermijnstructuur	-5,7	-4,2
Rendement op beleggingen	-0,3	2,7
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,1	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	88,4	92,7

De beleidsdekkingsgraad, op basis van de gemiddelde werkelijke maanddekkingsgraden over 2015, bedraagt op 31 december 2015 88,8%. Het herstelplan gaat uit van een verwachte beleidsdekkingsgraad op 31 december 2015 van 91,4%. Het fonds loopt daarmee achter op het herstelplan. Het fonds heeft een nieuw herstelplan opgesteld en dit is voor 1 april 2016 bij DNB ingediend. In dit nieuwe herstelplan werkt het fonds uit hoe het uiterlijk binnen elf jaar op basis van de beleidsdekkingsgraad voldoet aan het vereist eigen vermogen.

De veranderingen van de rentetermijnstructuur hebben geleid tot een daling van de dekkingsgraad. In het herstelplan is uitgegaan van een ongewijzigde rentetermijnstructuur vanaf 31 maart 2015 tot het einde van boekjaar 2015. Bij de bepaling van de werkelijke dekkingsgraad is van de daadwerkelijke rentetermijnstructuur ultimo van het boekjaar uitgegaan die lager is dan de rentetermijnstructuur per 31 maart van het jaar.

Het effect bij overige oorzaken en kruiseffecten wordt voornamelijk veroorzaakt door kruiseffecten van wijziging van rentetermijnstructuur met in dit geval het beleggingsresultaat. De kruiseffecten worden veroorzaakt door de gehanteerde berekeningsmethodiek. Deze methodiek wordt eveneens gehanteerd door DNB, ten behoeve van de evaluatie van de herstelplannen.

Onder de nieuwe regelgeving moeten pensioenfondsen onvoorwaardelijk korten op de pensioenaanspraken als de beleidsdekkingsgraad 5 jaar op rij lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad ook lager is. Een eventuele korting mag ineens of verspreid over maximaal 10 jaar worden verwerkt.

3.3 Kosten uitvoering pensioenbeheer

Het bestuur maakt voor de uitvoering van de regeling diverse kosten. De kosten (in duizenden) van pensioenbeheer bedragen voor 2015 € 1.861. Omgerekend is dit in euro per deelnemer en pensioengerechtigde € 330 (2014: € 217). Deze stijging wordt veroorzaakt door de extra kosten die door het fonds zijn gemaakt als gevolg van de wijziging van de pensioenregeling per 1 januari 2015, de verschillende projecten waarvoor de expertise van de actuaris en externe adviseurs is ingeschakeld en een forse toename van het aantal bestuursvergaderingen en het aantal uren bestuursondersteuning in 2015.

Uitvoeringskosten pensioenbeheer :

Bestuur, advies en controle	2015	2014
<i>Bedragen * 1.000</i>		
Accountantskosten	53	53
Controle en advieskosten actuaris	204	32
Kosten adviseurs	76	-
Contributies en bijdragen	69	72
Bestuurskosten	408	231
Overig	4	5
Totaal	814	393
Administratie	2015	2014
Kosten deelnemers en pensioengerechtigden	278	251
Kosten werkgevers	132	120
Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning	637	412
Totaal	1.047	782
Totaal pensioenbeheerkosten	1.861	1.175

Actieve deelnemers	3.654	3.616
Gepensioneerde	1.977	1.806
Totaal	5.631	5.422
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	330,46	216,78

De uitvoeringskosten pensioenbeheer bedroegen in 2013 € 1.358, in 2012 € 1.021 en in 2011 € 1.020.

Toelichting uitvoeringskosten pensioenbeheer

De kosten voor de (gevozen) deelnemers en pensioengerechtigden hebben betrekking op alle werkzaamheden die in de pensioenadministratie moeten worden verricht om de aanspraken te administreren en betrokkenen volledig te informeren. Dit heeft betrekking op werkzaamheden in het kader van de verwerking van werknemersgegevens, pensioentoekenningen, het verwerken van waardeoverdrachten en afkoop en het doen van uitingen en de communicatie hierover. Bij communicatie kan gedacht worden aan het beantwoorden van vragen en het verzorgen van de verplichte uitingen zoals het uniform pensioenoverzicht (UPO) en de start- en stopbrief.

De kosten voor werkgevers hebben betrekking op alle werkzaamheden die in de pensioenadministratie moeten worden verricht als gevolg van contacten met werkgevers. Het gaat hierbij om de kosten voor de aanlevering en verwerking van de werknemergegevens, de aanmaak van premienota's en de premie-incasso, het klant contact center en de communicatie met de werkgever. Hierbij horen ook de kosten voor het aansluiten van nieuwe werkgevers.

De kosten van bestuur en financieel beheer hebben betrekking op kosten verbonden aan het besturen van het fonds, het secretariaat van het bestuur en adviseurs. Ook vallen hieronder de kosten verbonden aan het toezicht van DNB, AFM, actuaris, accountant, financieel beheer en juridische aangelegenheden.

Ontwikkeling pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten stijgen ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar van € 1.176 naar € 1.861. Onderstaand worden de belangrijkste mutaties nader toegelicht. De administratiekosten-vergoeding is met € 264 toegenomen. Deze vergoeding ligt in lijn met de begroting van SAPB. De toename wordt voor een groot deel verklaard door het btw effect (per saldo zo'n 15%) vanaf 2015 en een uitbreiding van het aantal uren bestuursondersteuning. In verband met het komen te vervallen van de koepelvrijstelling wordt sinds 1 januari 2015 btw in rekening gebracht door Syntrus Achmea Pensioenbeheer. De stijging van de controle- en advieskosten (excl. accountantskosten) met € 248 ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar kan grotendeels in vier componenten uitgesplitst worden. De actuariskosten zijn met circa € 172 gestegen door extra werkzaamheden van Sprenkels & Verschuren inzake onder meer nFTK dossier, haalbaarheidstoets, herstelplan, ALM studie 2015, renteafdekking, vragen sociale partners, VPL en diverse vergaderingen. De advieskosten van ConQuaestor bedragen € 24*, de pensioenadviezen van Penser/Blendser inzake onder meer evaluatie dienstverlening Pensioenbeheer, opzetten btw-administratie en uitbestedingsbeleid bedragen € 35 en tenslotte bedragen de kosten van PwC voor de btw-advisering € 17. De bestuurskosten zijn met € 177 gestegen door een forse toename van het aantal vergaderingen en het volgen van cursussen.

* Naast de advieskosten van € 24, is afgesproken dat er een bedrag van € 10 aan meerwerkkosten betaald zal worden aan ConQuaestor. Voor de meerwerkkosten is nog geen (gespecificeerde) factuur ontvangen.

3.4 Kosten uitvoering vermogensbeheer

In dit jaarverslag zijn de geldende aanbevelingen van kracht zoals de Autoriteit Financiële Markten en de Pensioenfederatie deze heeft opgesteld. De gemaakte kosten, zoals hieronder gepresenteerd, worden ook aan de toezichthouder (DNB) gerapporteerd.

De kosten van het fiduciair management en vermogensbeheer zijn te onderscheiden naar de volgende kostencomponenten:

- Beheerkosten
- Performance gerelateerde kosten
- Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten
- Aan- en verkoopkosten

In dit kostenoverzicht is zoveel als mogelijk gebruik gemaakt van werkelijke kosten. Waar deze kosten niet beschikbaar zijn, wordt gebruik gemaakt van een schatting. Bij gebruik van schattingen is een onderbouwing toegevoegd.

De kosten van fiduciair management en vermogensbeheer zijn te onderscheiden naar de volgende kosten componenten:

<i>Bedragen * 1.000</i>		Transactiekosten			
2015	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	Totaal
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	417	-	-	-	417
Aandelen	492	-	223	-	715
Alternatieve beleggingen	99	47	-	-	146
Vastrentende w aarden	680	-	638	-	1.318
Commodities	-	-	16	-	16
Overige beleggingen	3	-	2	-	5
	1.691	47	879	-	2.617
Kosten overlay beleggingen	-	-	43	-	43
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	1.691	47	922	-	2.660
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten vermogensbeheer pensioenfonds en bestuursbureau	37				37
Kosten fiduciair beheer	116				116
Bew aarloon	35				35
Overige kosten	5				5
Totaal overige vermogensbeheerkosten	193				193
Totaal kosten vermogensbeheer	1.884				2.853

Bedragen * 1.000		Transactiekosten			
2014	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	Totaal
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	438	-	-	-	438
Aandelen	480	-	54	-	534
Private Equity	92	228	3	-	323
Vastrentende waarden	836	-	358	-	1.194
Commodities	28	-	3	-	31
Overige beleggingen	-	-	4	-	4
	1.874	228	422	-	2.524
Vastrentende waarden	-	-	36	-	36
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	1.874	228	458	-	2.560
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten vermogensbeheer pensioenfondsen en bestuursbureau	25				25
Kosten fiduciair beheer	106				106
Bewaarloon	71				71
Totaal overige vermogensbeheerkosten	202				202
Totaal kosten vermogensbeheer	2.076				2.762

De kosten van bewaarloon zijn de kosten van het in bewaar geven van effecten bij de custodian en de kosten voor het aanhouden van bankrekeningen.

Overige kosten zijn de kosten die zijn gemaakt voor het verantwoord beleggen beleid. Hieronder vallen: corporate governance, screening en uitsluiting van posities op basis van dit beleid.

Transactiekosten

De transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze kosten zijn veelal op basis van een schatting tot stand gekomen, omdat er bijvoorbeeld bij transacties in de categorie vastrentende waarden niet separaat kosten in rekening worden gebracht. Deze uit zich in het verschil tussen de bied- en laat-spread. Daarnaast is het bij participatie in beleggingsfondsen niet exact te bepalen welke kosten er zijn gemaakt. Daarvoor is een schatting gemaakt van de 'turn-over' in de portefeuille en op basis van gemiddelde transactiekosten in de markt zijn vervolgens de transactiekosten bij benadering bepaald.

Overzicht kerncijfers inzake vermogensbeheerkosten en rendementen	2015	2014
Gemiddeld belegd vermogen *	692.471	663.453
<i>% van het gemiddeld belegd vermogen</i>		
Beheerkosten inclusief performance gerelateerde kosten	0,28%	0,35%
Transactiekosten	0,13%	0,07%
Totaal	0,41%	0,42%
* Het gemiddeld beheerd vermogen is berekend op basis van de ultimo jaarstanden.		

De totale vermogensbeheerkosten over 2015 bedragen € 2.853 (2014: € 2.762). Uitgedrukt in een percentage van het gemiddeld belegd vermogen bedragen de kosten 0,28%. De geschatte transactiekosten als percentage van het gemiddeld belegd vermogen bedragen: 0,13%.

De kosten in voorgaande tabellen omvatten naast de kosten, zoals gerapporteerd in de jaarrekening ook een uitsplitsing van 'onzichtbare kosten' voor beheer van onderliggende beleggingsfondsen. Hiervan zijn de kosten verwerkt in het beleggingsrendement en de schatting van kosten van de individuele transacties. In de jaarrekening worden alleen (directe) kosten getoond die het fonds op factuurbasis betaalt aan de tegenpartijen, waardoor deze cijfers niet aansluiten. Het doel van deze tabel is om extra inzicht te verschaffen in lijn met het rapport van de AFM en de Pensioenfederatie.

Aansluiting met jaarrekening

De vermelde kosten komen niet overeen met de vermogensbeheerkosten zoals deze zijn opgenomen in de jaarrekening. Dit komt omdat de jaarrekening is gebaseerd op de verplichte Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving. Voornoemde kostenopstelling is gebaseerd op de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

4 Risicoparagraaf

4.1 Governance

Het bestuur is verantwoordelijk voor het realiseren van de doelstellingen van het fonds, volgend vanuit de missie, visie en/of strategie van het fonds. Het bestuur bepaalt de koers van het fonds en weegt de factoren af die de koers positief of negatief beïnvloeden. Het bestuur wordt bij het streven om de doelstellingen van het fonds te bereiken, met onzekerheden geconfronteerd. Voor het bestuur is het van belang om vast te stellen welke mate van onzekerheid als acceptabel wordt beschouwd (de risicotolerantie). Integraal risicomanagement stelt het bestuur in staat om op een efficiënte en effectieve wijze om te gaan met onzekerheid en de hieraan verbonden risico's en kansen en het beleid, de structuur de processen en middelen en de cultuur daarop af te stemmen.

Om het proces van risicomanagement te realiseren heeft het fonds een externe deskundige aangetrokken die het bestuur in 2015 heeft begeleid bij het inzichtelijk maken van het strategisch risicomanagement. Het bestuur heeft de mogelijke risico's van het fonds in kaart gebracht en bepaald hoe het bestuur met deze risico's om wil gaan. Op basis van een actueel en volledig beeld van alle relevante risico's kan het bestuur gepaste beheersmaatregelen nemen en is het bestuur in control. Het bestuur zal in 2016 een verdere verdieping en invulling geven aan het integrale risicomanagement en de monitoring ervan.

Het pensioenfonds hanteerde in 2015 een integrale risicomanagementaanpak RAVC[®] (Risk Appetite Value Chain[®]), uitgaande van onderstaande principes.

RAVC [®] - Dimensie	FIRM Risicocategorie uit DNB-vragenlijst
Kapitaalmanagement	Matching-/ renterisico Kredietrisico Marktrisico
Product Markt Customer en Operations	Verzekeringstechnisch risico IT-risico Omgevingsrisico
Reputatie: Imago en Identiteit	Uitbestedingsrisico Juridisch risico
Besturingsfilosofie: Cultuur, Leiderschap en Gedrag	Integriteitsrisico Bestuursrisico (niet in FIRM)

De Risk Appetite is het totale risico dat een organisatie (fonds) bereid is te accepteren om de strategische doelstellingen te behalen en haar verplichtingen jegens belanghebbenden op een transparante wijze na te komen teneinde voorspelbare waarde(stromen) te creëren. De Risk Appetite bestaat niet alleen uit financiële elementen maar ook uit niet-financiële elementen. Het bestuur heeft in totaal 28 strategische risico's gedefinieerd. De risico's zijn kwalitatief (aan de hand van vooraf vastgestelde referentieschalen) beoordeeld op basis van de waarschijnlijkheid van het optreden van het risico en de impact daarvan op het behalen van de doelstellingen (bruto risico). Aan de hand daarvan heeft het bestuur de 16 belangrijkste strategische risico's bepaald waar zij op zal gaan sturen.

Het bestuur heeft besloten in 2016 over te stappen op het FIRM-model van RisicoMaat aangezien het eindresultaat van RAVC op operationeel niveau niet aan de verwachtingen voldeed.

4.2 De belangrijkste financiële risico's

Het Financieel Toetsingskader ("FTK") voor pensioenfondsen is een onderdeel van de Pensioenwet. De regelgeving van het FTK werkt de economische risico's voor pensioenfondsen verbonden aan onder meer aandelen, valuta's en rente uit. Het vertaalt deze naar vereiste reserveposities en dekkingsgraden. Hiermee worden pensioenfondsen gedwongen te overwegen welk totaal risiconiveau ze kunnen of willen accepteren. Het pensioenfonds zet, binnen de kaders van het geformuleerde risicobeleid, in op maximalisatie van het rendement op het vermogen.

Het bestuur heeft in 2015 een ALM-studie uitgevoerd en besloten het renterisico voor 30% af te dekken. Verder wenste het bestuur te onderzoeken hoe de beleggingsportefeuille kon worden vereenvoudigd c.q. opnieuw kon worden ingedeeld. Daartoe zijn in 2015 eerst de investment beliefs herijkt. In vervolg op de uitgevoerde ALM-studie is begin 2016 een risicobudgetteringstudie uitgevoerd waarna de herindeling van de portefeuille is gedefinieerd.

Matching-/renterisico

Het renterisico is het risico als gevolg van het niet gematcht zijn van activa en passiva (inclusief off-balanceposten) dan wel inkomsten en uitgaven in termen van rentevoet, rentetypische looptijden, basisvaluta, liquiditeit typische looptijden en gevoeligheid voor ontwikkeling in prijspeil. Dit risico is nader onderverdeeld in rente, valuta, liquiditeit en inflatie.

Het bruto risico wordt door het bestuur als hoog ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot matching-/renterisico is aanzienlijk. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Renterisico

Het renterisico wordt sinds de herijking van het beleid strategisch voor 30% afgedekt. Ter beheersing van het renterisico heeft het pensioenfonds het balansrisico ten opzichte van de verplichtingen verkort. Vanuit de wens om dit niet met derivaten te doen is de aanpassing vormgegeven door middel van een aanpassing in de staatsleningen portefeuille waarbij de duration is verlengd en de looptijdenverdeling beter is aangesloten op het kasstroomprofiel van de verplichtingen.

Het pensioenfonds beheerst het renterisico door te beleggen in Vastrentende Waarden. In 2015 is de Staatsobligaties portefeuille aangepast, zodat deze beter aansluit op de rentegevoeligheid van de Technische Voorziening.

Valutarisico

De waarde van beleggingen kan veranderen door schommelingen in de wisselkoersen ten opzichte van de euro. Op basis van het risicoprofiel wordt het valutarisico (gedeeltelijk) afgedekt.

Inflatierisico

Een pensioenfonds loopt inflatierisico doordat de waarde van de geïndexeerde pensioentoezeggingen anders op inflatieveranderingen reageert dan de waarde van de beleggingen. Het (gedeeltelijk) streven naar een reëel pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen. Beheersmaatregelen: de indexatie-ambitie wordt in de ALM getoetst en de kans op indexatie wordt inzichtelijk gemaakt in de risicorapportage.

Marktrisico

Het marktrisico is het risico ten gevolge van het blootstaan aan wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten binnen een handelsportefeuille. Voor pensioenfondsen geldt dat het marktrisico alleen betrekking heeft op de niet-rentedragende activa. Dit risico is nader onderverdeeld in prijsvolatiliteit, marktliquiditeit en concentratie en correlatie.

Het bruto risico wordt door het bestuur als aanzienlijk ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot het marktrisico is aanzienlijk. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Marktrisico

Verskillende risico's kunnen elkaar versterken of werken juist diversificerend. Om die reden wordt het risico van marktwaardebewegingen op totaalniveau getoetst. Beheersmaatregelen:

- Gewenste risico's worden meegenomen in een ALM studie. Het betreft de risico's waarbij gekozen wordt op basis van risico/rendement verwachtingen. Dit geldt niet voor 'ongewenste' risico's. Tot die laatste behoren liquiditeitsrisico, concentratierisico en tegenpartijrisico.
- Bij Sturen op Risico wordt op basis van het dekkingsgraadirisico en tracking error beoordeeld of het risico van het fonds binnen de bandbreedtes beweegt.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is het risico dat een fonds niet op korte termijn aan zijn betalingsverplichtingen kan voldoen.

Beheersmaatregelen:

- Het liquiditeitsrisico wordt bewaakt met behulp van stress tests. Deze geven inzicht in de mate waarin de portefeuille over voldoende liquiditeit beschikt om marktschokken op te vangen. Indien het pensioenfonds niet slaagt voor de stress test, volgt een advies naar het fonds en neemt het bestuur maatregelen.

Concentratierisico

Door gebrekkige spreiding kan concentratierisico ontstaan waarbij verliezen optreden doordat een te grote gevoeligheid bestaat naar één regio, sector of marktpartij. Beheersmaatregelen:

- Concentraties worden periodiek weergegeven in de risicorapportage. Op basis van analyses wordt beoordeeld of deze acceptabel zijn of dat deze teruggebracht moeten worden.

Aandelenrisico

Het risico op een daling van de marktwaarde van aandelen en zakelijke waarden. Beheersmaatregelen:

- In de ALM wordt de gewenste allocatie naar aandelen en zakelijke waarden bepaald aan de hand van het risicoprofiel.
- In de portefeuille constructie wordt het gewenste aandelenrisico omgezet in een feitelijke portefeuille.
- Door middel van de risicorapportage wordt het aandelenrisico inzichtelijk gemaakt en waar nodig bijgestuurd.

Actief risico

Met actief risico wordt bedoeld de mate waarin de daadwerkelijke performance afwijkt van de strategische benchmark.

Beheersmaatregelen:

- Voor actief beheerde mandaten worden limieten op maximale tracking error gehanteerd. Daarmee wordt de afwijking ten opzichte van de benchmark gelimiteerd.

Kredietrisico

Het kredietrisico is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen, ontvangen garanties) niet nakomt, al dan niet als gevolg van het aan beperkingen onderhevig zijn van buitenlandse betalingen. Beheersmaatregelen:

- In de portefeuille constructie wordt op basis van risicomaten een allocatie naar vastrentende waarden bepaald.
- Binnen de beleggingsportefeuilles worden limieten opgenomen op kredietwaardigheidsratings van beleggingen in instrumenten, landen en/of sectoren, hiermee wordt de spreiding over kredietnemers gewaarborgd.

Het bruto risico wordt door het bestuur als beperkt ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot kredietrisico is beperkt. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van met name de kans van het risico.

Tegenpartijrisico

Bij het aangaan van transacties met externe partijen (o.a. derivatenposities en het gebruik van securities lending) wordt exposure opgebouwd bij tegenpartijen. Een faillissement van een tegenpartij kan tot verliezen leiden. Beheersmaatregelen:

- Bij het aangaan van nieuwe derivatentransacties wordt de tegenpartij getoetst op kredietwaardigheid, bestaande exposure en aan de hand van de gehanteerde watchlist.

- Iedere tegenpartij mag – afhankelijk van de kredietwaardigheid – slechts een bepaald percentage van het totaal uitmaken.
- De kwaliteit van het onderpand wordt vooraf vastgelegd en voortdurend gemonitord.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen. Dit risico is nader onderverdeeld in sterfte/langleven, arbeidsongeschiktheid, schade en concentratie en correlatie.

Het bruto risico wordt door het bestuur als laag ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot verzekeringstechnisch risico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

De belangrijkste risico's voor het fonds zijn de levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Het verzekeringstechnisch risico wordt bewaakt aan de hand van de jaarlijkse actuariële analyses van het fonds en landelijke publicaties inzake levensverwachting en arbeidsongeschiktheid. Het fonds houdt een IBNR-voorziening aan.

In de wetenschap dat in 2016 nieuwe overlevingstafels beschikbaar komen en het daarbij onzeker is of de huidige afleiding van de ervaringssterfte ook in de toekomst kan worden gehandhaafd, zal het bestuur de huidige grondslagen in de loop van 2016 evalueren.

4.3 De belangrijkste niet financiële risico's

IT-risico

Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd worden ondersteund door IT. Dit risico is nader onderverdeeld in strategie en beleid, beveiliging, beheersbaarheid en continuïteit.

Het bruto risico wordt door het bestuur als laag ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot IT-risico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van met name de kans van het risico.

Door de volledige uitbesteding van het pensioen- en vermogensbeheer beschikt het fonds niet over een eigen IT-infrastructuur. Voor het fonds zelf beperkt dit risico zich tot de hardware en software die leden van het bestuur en van de bestuursorganen gebruiken voor het uitoefenen van hun functie. Het fonds verwacht van deze leden dat de IT-middelen, die zij voor het uitoefenen van hun functie gebruiken, voldoen aan de normen die vandaag de dag aan de beheersbaarheid, continuïteit en beveiliging van IT worden gesteld. Ten aanzien van de IT-omgeving van de externe uitvoerders steunt het fonds op de beheersmaatregelen van de diverse dienstverleners.

Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico is het risico als gevolg van buiten het pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat. Dit risico is nader onderverdeeld in concurrentie, afhankelijkheid, reputatie en ondernemingsklimaat.

Het bruto risico wordt door het bestuur als beperkt ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot omgevingsrisico is beperkt. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Dit risico is voor het fonds zelf het minst direct te beïnvloeden. Om die reden volgt het fonds ontwikkelingen in de nabije omgeving van het fonds op de voet. Dit betreft met name ontwikkelingen bij aangesloten werkgevers, media-aandacht voor pensioen in algemene zin en media-aandacht voor het fonds in het bijzonder. Communicatie en engagement zijn belangrijke instrumenten voor het fonds in de beheersing van het omgevingsrisico. Ook is het fonds zich aan het oriënteren op de toekomst van het fonds. Tevens bewaakt het fonds haar onafhankelijkheid bij beleidsbeslissingen en ziet erop toe dat deze beleidsbeslissingen vrij van

belangenverstrengeling worden genomen. Het fonds beschikt over een transparantiedocument, een beleid verantwoord beleggen en over een communicatiebeleidsplan waaruit jaarlijks een communicatiejaarplan wordt opgesteld.

De beleggingsprestaties van het fonds worden jaarlijks getoetst met behulp van de Z-score en 'performancetoets'. De monitoring van het rendement vindt op kwartaalbasis plaats in de beleggingsadviescommissie en de Z-score wordt jaarlijks gecertificeerd door de accountant.

Operationeel risico

Het operationeel risico is het risico dat samenhangt met ondoelmatige of onvoldoende doeltreffende procesinrichting of procesuitvoering. Dit risico is nader onderverdeeld in (pre)acceptatie/transactie, verwerking, uitkering/betaling/settlement, informatie, productontwikkeling, kosten, personeel en fraudegevoeligheid.

Het bruto risico wordt door het bestuur als aanzienlijk ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot operationeel risico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het pensioenfonds beheerst operationele risico's zoveel mogelijk door eisen te stellen aan de dienstverleners van het fonds. Daarbij kan worden gedacht aan regels voor procuratie, functie-scheiding, 'chinese walls' (fysieke scheiding tussen afdelingen), enzovoort. Achmea Investment Management heeft een SAS 70-certificering gekregen, een kwaliteitswaarborg voor de procesbeheersing en de dienstverlening. Verder wordt het risico gemitigeerd door het ISAE-3402 rapport dat het pensioenfonds van Syntrus Achmea Pensioenbeheer en Vermogensbeheer ontvangt.

Het bestuur stelt hoge kwaliteitseisen op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts van zowel het pensioenfonds als de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn. De belangrijkste onderdelen van operationeel risico, die de bestuursorganen betreft zijn informatie (ter ondersteuning van adequate managementbeslissingen), kosten en geschiktheid (kennis, ervaring, competenties en gedrag). Het bestuur heeft in 2015 uit haar midden diverse adviescommissies ingesteld. Deze commissies worden desgewenst ondersteund door externe adviseurs. Verantwoording over het gevoerde beleid wordt afgelegd aan het verantwoordingsorgaan. Het fonds werkt met rapportages over de realisaties per kwartaal. Het fonds beschikt over een geschiktheidsplan inclusief opleidingsplan. Jaarlijks evalueert het bestuur het eigen functioneren. De kwaliteitseisen met betrekking tot de organisaties, waaraan werkzaamheden zijn uitbesteed, vallen onder uitbestedingsrisico.

In het kader van het uitbestedingsbeleid is het fonds in 2015 gestart met een onderzoek naar de kwaliteit van de dienstverlening van Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Ook worden de uitvoeringskosten meegenomen in dit onderzoek.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbesteede werkzaamheden, dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel, worden geschaad. Dit risico is per externe uitvoerder nader onderverdeeld in continuïteit bedrijfsvoering, integriteit en kwaliteit dienstverlening.

Het bruto risico wordt door het bestuur als aanzienlijk ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot uitbestedingsrisico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van zowel de kans als de impact van het risico.

Het uitbestedingsrisico vormt een zeer belangrijk aandachtsgebied voor het fonds. Zowel het pensioenbeheer als het vermogensbeheer is uitbesteed. Dit risico vormt als het ware de keerzijde van met name het operationeel risico en het integriteitsrisico van het fonds. Het fonds verwacht van de externe uitvoerders een minimaal aan dat van het pensioenfonds gelijkwaardig niveau van beheersing van integriteitsrisico's. Het fonds beheerst operationele risico's zoveel mogelijk door eisen te stellen aan zijn dienstverleners. Daarbij kan worden gedacht aan regels aangaande de continuïteit, integriteit en kwaliteit van de door de externe dienstverleners te leveren werkzaamheden en van de bij deze dienstverleners werkzame personen. Het fonds laat zich regelmatig informeren over de wijze waarop de externe uitvoerders deze risico's beheersen. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van diverse maand-, kwartaal- en/of jaarrapportages van de externe uitvoerders, zoals DVO/SLA-rapportages,

beleggingsrapportages, rapportages niet-financiële risico's en ISAE 3402. Daarnaast voert het fonds jaarlijks evaluatiegesprekken met de externe uitvoerders.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (veranderingen in en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. Dit risico is nader onderverdeeld in wet- en regelgeving, naleving, aansprakelijkheid en afdwingbaarheid contracten.

Het bruto risico wordt door het bestuur als laag ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot juridisch risico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van met name de kans van het risico.

Het fonds maakt bij de opstelling van alle voor het fonds relevante juridische documenten gebruik van de diensten van daarin gespecialiseerde partijen. Veranderingen in wet- en regelgeving, op terreinen die direct dan wel indirect pensioenen raken, worden besproken en waar nodig wordt actie ondernomen. Het bestuur blijft op de hoogte van wijzigingen in wet- en regelgeving door het volgen van seminars en opleidingen en het lezen van vakliteratuur en nieuwsbrieven van gerenommeerde organisaties. Voor de bestuursleden is een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering afgesloten.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van het pensioenfonds dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van het pensioenfonds in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door het pensioenfonds opgestelde normen. Ten aanzien van het onderdeel integriteitsrisico zijn door het bestuur de volgende risicocategorieën gedefinieerd:

- Belangenverstremming (dit bevat ook misbruik van vertrouwelijke informatie en het aangaan van contracten met bevriende relaties).
- Onvoldoende inhoudelijke kennis bij onderhandelingen.
- Niet-integer handelen.
- Fraude.
- Witwassen.
- Financiering van terrorisme.

Het bruto risico wordt door het bestuur als laag ingeschat. De overall risicotolerantie met betrekking tot integriteitsrisico is laag. Beheersmaatregelen zien toe op het reduceren van met name de kans van het risico.

Integer handelen is binnen het fonds verankerd in de totale compliancestructuur. Alle betrokkenen bij het fonds, zowel intern als extern, worden geacht te voldoen aan het geheel van interne en externe wet- en regelgeving, dat op het fonds van toepassing is. Bij bestuursbesluiten wordt altijd in ogenschouw genomen of er voldoende rekening is gehouden met evenwichtige belangenbehartiging en of er sprake is van mogelijke integriteitsissues. Tijdens iedere bestuursvergadering wordt een cultuurcheck gedaan. Het fonds beschikt onder andere over een integriteitsbeleid, een gedragscode, een incidentenregeling, een klokkenluidersregeling, een klachtenregeling, een geschillenregeling en een geschillencommissie. Een externe compliance officer ziet toe op naleving van de gedragscode en brengt hierover verslag uit aan het bestuur. De bij de gedragscode behorende nalevingsverklaring wordt jaarlijks door de bestuursleden ondertekend. Daarnaast inventariseert het fonds jaarlijks de (neven)functies. Bij de jaarlijkse bespreking van de naleving van de gedragscode wordt tevens stilgestaan bij (wijzigingen in) privérelaties of –belangen. Integriteit is verder een belangrijk onderdeel van de jaarlijkse zelfevaluatie van het bestuur. Op het gebied van witwassen en terrorismefinanciering volgt het bestuur de wet- en regelgeving en ziet er op toe dat de externe uitvoerders deze opvolgen.

In 2015 heeft het fonds een uitgebreide integriteitsrisicoanalyse uitgevoerd. Hierbij zijn aanvullende beheersmaatregelen gedefinieerd. Ook heeft het bestuur vastgesteld wat zij absoluut niet zou willen ten aanzien van de risicohouding.

In verband met het komen te vervallen van de koepelvrijstelling wordt sinds 1 januari 2015 btw in rekening gebracht door Syntrus Achmea Pensioenbeheer en Vermogensbeheer. Om de kans op een fiscaal vergrijp tot een minimum te beperken is het btw-proces ingeregeld en wordt er vanaf 2016 periodiek aangifte gedaan. Hiervoor heeft het bestuur een externe adviseur ingeschakeld.

5 Bestuursaangelegenheden

Het bestuur heeft in 2015 zeventien keer op reguliere basis vergaderd: 20 januari, 29 januari, 18 februari, 9 maart, 24 maart, 9 april, 30 april, 21 mei, 11 juni (extra), 16 juni, 9 juli, 13 augustus, 15 september, 21 september (extra), 15 oktober, 12 november en 10 december 2015. En vijf keer over specifieke onderwerpen: 25 maart, 27 augustus, 26 oktober, 11 december en 21 december 2015. Deze specifieke onderwerpen waren met name het beleggingsplan voor 2016 en de investment beliefs, de ALM-studie, risicohouding en de haalbaarheidstoets en het integraal risicomanagement. In dit hoofdstuk geeft het bestuur een toelichting op de gemaakte beleidskeuzes en de belangrijke onderwerpen die naast de reguliere beleidscyclus op de agenda stonden. Het beleggingsbeleid, integraal risicobeleid en pension fund governance zijn in separate hoofdstukken opgenomen.

5.1 Nieuw Financieel toetsingskader (nFTK)

Vanaf 1 januari 2015 is het nieuwe Financieel Toetsingskader (nFTK) van kracht. Sociale partners en het fonds dienden in 2015 meer expliciete en vollediger afspraken over pensioen te maken. Er is een duidelijk onderscheid gemaakt in de rol van de sociale partners en die van het bestuur van het fonds: sociale partners beslissen over de inhoud van de pensioenregeling en het bestuur zorgt voor de formele opdrachtaanvaarding. Het doel van deze nieuwe regels is het beheer van pensioenvermogens stabiel te maken en bij te dragen aan een evenwichtiger verdeling van lusten en lasten over de betrokken groepen. De aangepaste herstelplansystematiek en de nieuwe indexatieregels zijn er voor bedoeld dat financiële mee- en tegenvallers gelijkmatiger in de tijd worden gespreid. De aanpassing van het nFTK bevat daarnaast een aantal elementen die het pensioencontract completer maken. Zo moet het bestuur vooraf vastleggen hoe het omgaat met financiële schokken. Ook moet het financiële beleid vooraf helder worden vastgelegd en wordt er vooraf gesproken welk risico acceptabel is (risicohouding). Hierbij speelt de haalbaarheidstoets een belangrijke rol. Met een haalbaarheidstoets kijkt het fonds of de afgesproken ambities worden gerealiseerd en ook of het premiebeleid voldoende realistisch en haalbaar is. En of het pensioenfonds voldoende herstelcapaciteit heeft. Bij grote veranderingen zoals de invoering van het nFTK of een nieuwe pensioenregeling voert het pensioenfonds een "aanvangshaalbaarheidstoets" uit. Vervolgens doet het fonds ieder jaar de "jaarlijkse haalbaarheidstoets". Het bestuur heeft er voor gezorgd dat Pensioenfonds Tandtechniek nFTK-proof is.

5.2 De Ultimate Forward Rate (UFR)

De Ultimate Forward Rate (UFR) is een modelmatige benadering van de marktrente voor pensioenverplichtingen met een termijn langer dan 20 jaar. Per 1 januari 2015 is de driemaandsmiddeling komen te vervallen en medio juli 2015 is de UFR-systematiek gewijzigd (de vaste rente is vervangen door een variabele ultimate forward rate). De UFR ging per 15 juli 2015 omlaag van 4,2% naar 3,3%. Dit betekende een lagere dekkingsgraad, hogere premies en nog minder ruimte voor indexatie.

5.3 ALM studie

Het bestuur heeft in 2015 een ALM-studie uitgevoerd. Daarbij is geconcludeerd dat het strategische beleggingsbeleid wordt voortgezet. In diverse vergaderingen heeft het bestuur gediscussieerd over de vraag welk verwacht rendement zou moeten worden gehanteerd ten behoeve van het basisscenario in de ALM studie en vervolgens ten behoeve van het op te stellen herstelplan en de gedempte premie. Het bestuur hecht waarde aan een consistente benadering. Het bestuur heeft besloten dat zij zich wil houden aan een portefeuillerendement van 3,7% en niet aan het maximaal toegestane rendement van 4,2%. Deze verwachtingen zijn in haar ogen realistisch en leiden tot een evenwichtige besluitvorming inzake herstelplan en het verwacht rendement ten behoeve van de gedempte kostendekkende premie op basis van verwacht rendement.

Als vervolg op de ALM-studie heeft het bestuur een onderzoek gedaan naar de nadere invulling van de beleggingsportefeuille op basis van de investment beliefs en algemene criteria. Begin 2016 is een risicobudgetteringsstudie uitgevoerd om een optimale beleggingsportefeuille te vinden binnen de strategische normen. De intentie is de portefeuille medio 2016 aan te kunnen passen. Zie ook paragraaf 5.13.

5.4 Risicohouding en haalbaarheidstoets

In het kader van het nieuwe Financieel Toetsingskader heeft het bestuur in samenwerking met het verantwoordingsorgaan en sociale partners invulling geven aan de vaststelling van de 'risicohouding' van het fonds.

De risicohouding is vastgelegd in de ABTN en luidt als volgt:

Kwalitatieve risicohouding

Het bestuur van het fonds heeft een risicobewuste houding. Het fonds streeft er naar om de nominale aanspraken waardevast na te komen. Inflatie holt de waarde van de nominale uitkeringen uit en gezien het lange termijn karakter van pensioenen is het belangrijk dat de koopkracht van het pensioen via toeslag behouden blijft. Beleggingsrisico kan acceptabel zijn in het streven naar koopkrachtbehoud, zelfs indien dit betekent dat de nominale aanspraken niet geheel na kunnen worden gekomen.

De mate van risicoacceptatie van het bestuur is onder andere gebaseerd op de volgende kwalitatieve overwegingen die zijn afgestemd met sociale partners:

- Het opgebouwde pensioen vormt na pensionering een belangrijke bron van inkomen voor deelnemers van het fonds.
- Er wordt gestreefd naar een stabiele premie.
- Bij de afweging tussen hoogte van het opbouwpercentage en de mate van indexatie prevaleert binnen redelijke grenzen de hoogte van het opbouwpercentage.
- Het fonds streeft naar een zo veel als mogelijk waardevast pensioen.
- Een afgewogen balans tussen te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement is noodzakelijk om op langere termijn invulling te kunnen geven aan de pensioenambitie. Voor het nastreven van de pensioenambitie is het bestuur bereid om beleggingsrisico te nemen en een beleggingsrendement na te streven dat hoger is dan de risicovrije marktrente.
- Bij slechte economische omstandigheden acht het bestuur het uitlegbaar dat volledige toekenning van toeslag niet realiseerbaar is. Het bestuur streeft ernaar kortingen op de pensioenaanspraken en –uitkeringen zoveel mogelijk voorkomen en als uiterste middel in te zetten. Daarbij is het uitgangspunt dat eventuele kortingen over de maximale hersteltermijn die binnen de wettelijke kaders mogelijk is wordt gespreid.

De risicobereidheid van het bestuur kan worden beïnvloed door de actuele financiële positie van het fonds. Periodiek wordt beoordeeld of de ambitie van het fonds nog haalbaar is. Als de financiële situatie van het fonds verbetert, wordt bij voorkeur minder risico genomen omdat de ambitie dan in evenveel of meer gevallen haalbaar is met minder risico.

Kwantitatieve risicohouding

De risicohouding wordt geconcretiseerd door de vaststelling van risicogrenzen (het Vereist Eigen Vermogen en de grenzen van de haalbaarheidstoets). Bij een overschrijding vindt er een beleidsdiscussie plaats. Risicogrenzen maken het mogelijk om op een vooraf vastgelegde en objectieve manier te beoordelen of het risico hoger of lager is dan vooraf is toegestaan. Echter, bij overschrijding van risicogrenzen zal geen automatische aanpassing van beleid plaatsvinden, maar een kwalitatieve discussie, rekening houdend met de situatie en inzichten van dat moment.

Het bestuur heeft de volgende risicohouding (lange termijn) vastgesteld met betrekking tot het pensioenresultaat:

Ondergrens 1: Vanuit de situatie waarbij dekkingsgraad gelijk is aan Vereist Eigen Vermogen dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 90%.

Ondergrens 2: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de mediaan van het pensioenresultaat tenminste gelijk te zijn aan 80%.

Ondergrens 3: Vanuit de feitelijke dekkingsgraad dient de maximale afwijking ten opzichte van de mediaan in het geval van een "slechtweer scenario" 40% te bedragen.

Het bestuur heeft de volgende risicohouding (korte termijn) vastgesteld met betrekking tot het Vereist Eigen Vermogen: het Vereist Eigen Vermogen van het Fonds mag niet lager zijn dan 117% en niet hoger dan 123%.

Per ultimo 2015 bedraagt het Vereist Eigen Vermogen 118,3%.

Haalbaarheidstoets

Periodiek wordt een haalbaarheidstoets uitgevoerd die op basis van een stochastische analyse inzicht geeft in de samenhang tussen de financiële opzet van het fonds, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden. Bij de invoering van een nieuwe pensioenregeling en bij significante wijzigingen wordt een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd. De eerste aanvangshaalbaarheidstoets is uitgevoerd in verband met de invoering van het nFTK en is vóór 1 oktober 2015 ingediend bij DNB. Vanaf 2016 voert het fonds jaarlijks een haalbaarheidstoets uit en rapporteert die uiterlijk 30 juni van het lopende boekjaar aan DNB.

5.5 Herstelplan en dekkingsgraad

Vanaf 1 januari 2015 is het nieuwe Financieel Toetsingskader (nFTK) van kracht en zijn de oude herstelplannen komen te vervallen. Onder het nFTK wordt gewerkt met een beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad zorgt ervoor dat er minder op dagkoersen gestuurd hoeft te worden. De beleidsdekkingsgraad is de twaalfmaands gemiddelde dekkingsgraad. Daarnaast gelden er strengere regels voor het verlenen van toeslagen. Dit betekent dat het lastiger wordt om de pensioenen mee te laten stijgen met de lonen en/of de prijzen.

Primo 2015 lag de beleidsdekkingsgraad lager dan de dekkingsgraad behorende bij het vereist eigen vermogen. Het fonds verkeerde dus in een situatie van reservetekort. Het fonds heeft daarom een herstelplan moeten opstellen, waaruit blijkt dat het reservetekort binnen 12 jaar (dus uiterlijk ultimo 2026) wordt opgeheven. Zolang het fonds een reservetekort heeft, zal er jaarlijks een nieuw herstelplan worden opgesteld. De herstelperiode zal in 2015 12 jaar bedragen, in 2016 11 jaar en in de jaren daarna 10 jaar. De eventuele te nemen kortingen zullen worden gespreid over een periode van 10 jaar (2015 12 jaar; 2016: 11 jaar).

De beleidsdekkingsgraad lag primo 2015 eveneens lager dan de dekkingsgraad behorende bij het minimaal vereist eigen vermogen. Het fonds verkeerde dus ook in een situatie van dekkingstekort. Indien het fonds zich 5 achtereenvolgende jaren (gerekend vanaf 1 januari 2015) in een dekkingstekort bevindt en de actuele dekkingsgraad bevindt zich ook onder het minimaal vereist eigen vermogen, zal er een korting worden doorgevoerd om het dekkingstekort op te heffen.

Evaluatie herstelplan

Het fonds evalueert aan het einde van ieder boekjaar hoe de financiële situatie van het fonds zich ontwikkelt ten opzichte van het herstelplan.

Uit het herstelplan van 2015 blijkt dat het fonds in 2016 nog geen korting hoeft toe te passen om eind 2026 uit het reservetekort te komen. Wel wordt er een korting voorzien per ultimo 2019 om het dekkingstekort op te heffen.

Ontwikkeling dekkingsgraad 2015

Per 1 januari 2015 was de beleidsdekkingsgraad 99,8%. De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2015 is verder gedaald en bedraagt 88,8%. Daarmee ligt deze onder het vereist eigen vermogen van 118,3%. Het fonds verkeert hiermee nog in onderdekking.

De oorzaak van de daling van de dekkingsgraad is de voortdurende daling van de rentestand. Het bestuur heeft op 30 april 2015 besloten, teneinde de rentegevoeligheid in de balans terug te brengen, de staatsobligatieportefeuille in te richten met een benchmark van 20-jaar+. Hiermee wordt in 2015 het risico van de rente op strategische basis afgedekt tot ca. 30%.

Waardeoverdrachten

Als een werknemer van baan verandert, mag hij zijn pensioen overdragen naar zijn nieuwe pensioenfonds. Dit heet waardeoverdracht. Als de dekkingsgraad van een pensioenfonds dat bij waardeoverdracht is betrokken lager is dan 100%, dan mag het pensioenfonds de betreffende waardeoverdracht niet uitvoeren. De waardeoverdracht moet dan worden opgeschort. Gelet op de financiële positie kan het fonds geen waardeoverdrachten laten uitvoeren.

5.6 ABTN en financieel crisisplan

Het bestuur heeft in 2015 een aan de wettelijke wijzigingen geactualiseerde actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN) vastgesteld. Deze nota beschrijft de wijze waarop het pensioenfonds uitvoering geeft aan wettelijke verplichtingen. Naast de beschrijving van de actuariële opzet en de pensioenregeling wordt ook ingegaan op de organisatiestructuur van het pensioenfonds en het interne beheersingssysteem. Ook het beleggingsbeleid en de financiële sturingsmiddelen worden in de ABTN verder uitgewerkt. Een ander onderdeel van de ABTN betreft het financieel crisisplan.

Een financieel crisisplan is gericht op hoe in de toekomst om te gaan met crisissituaties en bevat een beschrijving van maatregelen die een bestuur van een pensioenfonds op korte termijn effectief zou kunnen inzetten indien de dekkingsgraad zich bevindt op of zeer snel beweegt richting kritische waarden waardoor het realiseren van de doelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt. Het bestuur heeft in 2015 het financieel crisisplan geactualiseerd als gevolg van de invoering van het nFTK. Gelet op het feit dat de beleidsdekkingsgraad steeds dichter richting de kritische dekkingsgraad gaat, beraadt het bestuur zich op eventueel te nemen aanvullende maatregelen. In 2016 wordt het financieel crisisplan verder geconcretiseerd.

In december 2015 is de ABTN aangepast.

5.7 Toezichthouder AFM en DNB

De Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM is als toezichthouder belast met het bewaken van de informatie die pensioenfondsen verschaffen ten aanzien van juistheid en begrijpelijkheid. Pensioenfonds Tandtechniek heeft in 2015 bij de AFM melding gemaakt over de te late verzending van een deel van de wettelijk verplichte uitingen bij in- en uitdiensttreding (de start- en stopbrieven) in 2014. Deze brieven waren te laat, als gevolg van te late aanlevering van gegevens door de werkgever en het oplopen van de werkvoorraad bij de pensioenuitvoeringsorganisatie (Syntrus Achmea). Het bestuur voert met Syntrus Achmea overleg over een verdere aanscherping van haar processen. Tevens heeft bestuur de werkgevers via de nieuwsbrief gewezen op het belang van tijdige aanlevering. In een brief van 29 december 2015 heeft de AFM laten weten geen formele maatregel op te leggen in verband met de te late verzending van start- en stopbrieven over 2014.

De Nederlandsche Bank (DNB)

DNB is als toezichthouder belast met het prudentieel toezicht. Dit toezicht richt zich op de financiële stevigheid van financiële ondernemingen. Doel is bij te dragen aan de stabiliteit van de financiële sector. Het fonds legt structureel alle wijzigingen in statuten, reglementen, de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN) en de jaarstukken aan DNB voor. Ook voorgeno-

benoemingen van bestuursleden worden vooraf getoetst door DNB.

In 2014 heeft DNB een themaonderzoek uitgevoerd naar de beheersing van het risico op belangenverstremgeling door pensioenfondsen. Aan de hand van de resultaten van het onderzoek heeft DNB geconstateerd dat het bewustzijn van de risico's op belangenverstremgeling te beperkt is en dat de beheersing onvoldoende is. Zij heeft good practices geformuleerd die pensioenfondsen kunnen helpen de risico's op belangenverstremgeling beter te beheersen. Naast de good practices heeft DNB ook enkele verbeterpunten gesignaleerd bij het fonds. In september is het fonds door DNB geïnformeerd dat het 'systematisch karakter risicoanalyse' onvoldoende uitgewerkt was en voor 1 januari 2016 op orde moest zijn. Naar aanleiding hiervan heeft het bestuur een risicoanalyse op het gebied van belangenverstremgeling en alle andere integriteitsrisico's opgesteld en tijdig ingediend bij DNB. DNB heeft daarbij geen opvallende zaken geconstateerd.

In het verslagjaar hebben de voorzitters het voor het fonds opgestelde verbeterplan ten aanzien van governance, uitbesteding en risicomanagement periodiek toegelicht bij DNB. Ook over de implementatie van het verbeterplan is gerapporteerd aan DNB. Tijdens het overleg met de voorzitters op 5 februari 2016 heeft DNB aangegeven dat het verbeterplan als afgesloten kan worden beschouwd. Het bestuur heeft voldoende laten zien en kan nu overgaan naar een jaarplanning van onderhanden projecten. Het bestuur is verzocht de beleidscyclus inzichtelijk te maken, inclusief te treffen maatregelen.

In 2015 zijn geen dwangsommen of boetes opgelegd aan het fonds. Ook heeft DNB geen aanwijzingen gegeven, geen bewindvoerder aangesteld of bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming. Van DNB heeft het fonds in 2015 verschillende brieven ontvangen inzake op dat moment actuele thema's voor pensioenfondsen.

5.8 Verbeterplan

In 2015 heeft het bestuur een aantal zaken benoemd die zij van groot belang vindt voor het fonds: governance, uitbesteding en risicomanagement. Er is een verbeterplan opgesteld met als uitgangspunt dat het fonds een goede en dynamische risicomanagement methodiek wil implementeren, rekening houdend met de vereisten van alle stakeholders. Gekozen is voor het RAVC-model ©, zie ook hoofdstuk 4. Dit model had een integrale risicomanagement benadering met handvatten voor cultuurkant, reputatie, pensioenproducten, financiële componenten – inspelend op de criteria die onder meer zijn genoemd in het FIRM en Focus model door de toezichthouder, passend bij de behoefte van het fonds.

Governance

Hierbij gaat het om de mate van zelfredzaamheid van het bestuur: kennis, tijdsbestek en betrokkenheid. Bij alle bestuursleden is commitment aanwezig om te komen tot een integraal goed en dynamisch risicomanagement systeem.

Uitbesteding

In 2015 is het fonds gestart met een onderzoek naar de performance van Syntrus Achmea Pensioenbeheer in het kader van het uitbestedingsbeleid. Hiervoor is een externe adviseur aangetrokken die het bestuur hierin begeleidt. In 2016 wordt het uitbestedingsbeleid verder vormgegeven.

Verder heeft het bestuur het vermogensbeheercontract met Syntrus Achmea Real Estate & Finance en Achmea Investment Management (looptijd tot 1 januari 2020) pro forma opgezegd aangezien zij het huidige contract wenst te moderniseren en aan te passen aan de huidige wet- en regelgeving. Ook het contract met de fiduciair beheerder Strategisch Pensioen Management Syntrus Achmea (looptijd tot 1 januari 2017) is om die reden pro forma opgezegd.

Risicomanagement

Om het proces van risicomanagement te realiseren heeft het fonds een externe deskundige aangetrokken die het bestuur vanaf maart tot en met december 2015 heeft begeleid bij het inzichtelijk maken van het strategisch risicomanagement.

Het bestuur heeft de mogelijke risico's van het fonds in kaart gebracht en bepaald hoe het bestuur met deze risico's om wil gaan. Op basis van een actueel en volledig beeld van alle relevante risico's kan het bestuur gepaste beheersmaatregelen nemen en is het bestuur in control. In 2016 zal het bestuur zich richten op de implementatie ervan in het nieuwe model RisicoMaat.

5.9 Pensioenregeling 2016

In 2015 heeft het bestuur veelvuldig overleg gevoerd met cao-partijen over de pensioenregeling 2016 en werd hierbij bijgestaan door de externe actuaris. Het bestuur heeft aangegeven dat het fonds de kostendekkende premie vanaf 1 januari 2016 moet vaststellen op 29,8% als sociale partners de inhoud van de pensioenregeling zoals deze in 2015 van toepassing was ook voor 2016 wenst te handhaven. Bij de vaststelling van de 29,8% is uitgegaan van het beleid van het fonds om de kostendekkende premie vast te stellen op basis van een verwacht rendement van 3,7%.

Op basis van artikel 3, lid 8 van het uitvoeringsreglement kunnen cao-partijen als zij de hoogte van de kostendekkende premie niet acceptabel vinden ook besluiten de pensioenovereenkomst aan te passen. Begin december hebben cao-partijen laten weten dat zij mede op grond van de ontvangen informatie en de gevoerde discussies geen wijzigingen in de pensioenovereenkomst hebben aangebracht en dat zij ervan uitgaan dat het bestuur de kostendekkende premie voor 2016 zal vaststellen op 29,8% van de pensioengrondslag. Dit besluit is in de bestuursvergadering van 10 december 2015 bekrachtigd.

Afspraken pensioenregeling 2016:

- Pensioengevend salaris wordt gemaximeerd op € 101.519.
- Het opbouwpercentage voor OP blijft 1,77%.
- Het opbouwpercentage voor NP blijft 70% van OP (=1,239%).
- De franchise wordt € 11.675.
- De te betalen premie wordt 32,5% (waarvan 29,8% voor pensioenregeling en 2,7% voor VPL).

De afspraken tussen cao-partijen en het fonds zijn vastgelegd in een overeenkomst tot opdrachtaanvaarding (BUO).

5.10 Communicatie

De communicatieactiviteiten van het fonds zijn gebaseerd op de strategische uitgangspunten uit het communicatiebeleidsplan 2014-2016.

Communicatiebeleid

Het bestuur van het fonds heeft als taak de pensioenregeling goed uit te voeren. Minstens zo belangrijk is het om dat beleid op een begrijpelijke manier uit te dragen. Het bestuur wil alle betrokkenen op heldere wijze informeren over het gevoerde beleid, de financiële situatie, pensioenontwikkelingen en de gevolgen hiervan voor het individuele pensioen. Deelnemers en gepensioneerden hebben hier recht op. Het communicatiebeleid is vastgelegd in communicatiebeleidsplan 2014-2016.

Het bestuur heeft de ambitie het fonds te positioneren als een betrouwbaar fonds dat degelijk en benaderbaar is. Naast het voldoen aan de wettelijke verplichtingen, zet het bestuur zich in om het pensioenbewustzijn bij de doelgroepen te verhogen: doelgroepen zijn zich bewust van de voordelen van collectiviteit, staan positief tegenover het fonds en weten waar zij pensioeninformatie kunnen ophalen. De werkgevers worden ingezet als communicatiekanaal naar hun medewerkers toe. Het fonds faciliteert werkgevers in haar communicatieaanpak.

Communicatiejaarplan

De jaarlijkse doelen worden opgenomen in een communicatiejaarplan. Hierin staat welke specifieke communicatieactiviteiten voor de verschillende doelgroepen zijn gepland én op welke trends en ontwikkelingen het fonds dat jaar nader ingaat.

Het communicatiejaarplan wordt ieder jaar besproken in het bestuur. In het communicatiejaarplan worden per doelgroep (waaronder (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en werkgevers) de doelstellingen en de inzet van communicatiemiddelen vastgelegd.

Bij het kiezen van de communicatieactiviteiten hield het fonds rekening met de strategische uitgangspunten uit het communicatiebeleidsplan 2014-2016. De basiscommunicatie bestaat uit het uitvoeren van alle wettelijke en reguliere communicatieactiviteiten, zoals uitvoering wettelijke verplichtingen, actualiseren website en brochures, communicatie reglementswijzigingen, opstellen Communicatiejaarplan en ad hoc werkzaamheden.

Ontwikkelingen Pensioencommunicatie

Sinds 1 juli 2015 is de Wet Pensioencommunicatie in werking getreden en moet het pensioenfonds in fases voldoen aan de nieuwe eisen. Het doel is betere pensioencommunicatie. Fondsen moeten de onzekerheden over pensioen beter uitleggen. En deelnemers krijgen een persoonlijk totaaloverzicht van hun pensioen. Fondsen kunnen met digitale informatie kosten beperken.

Het Pensioen 1-2-3 wordt met ingang van 1 juli 2016 verplicht. Dit (digitale) document vervangt de startbrief. De deelnemer kan zich hierbij in 3 stappen verdiepen in zijn pensioenregeling en via iconen doorklikken naar extra informatie.

Het bestuur heeft een voorwaardelijkheidsverklaring vastgesteld die gebruikt dient te worden voor de communicatie-uitingen. In deze verklaring wordt aangegeven dat het pensioen meegroeit met de prijzen, maar alleen als de financiële situatie van het fonds goed genoeg is. Als de financiële situatie niet goed is, kan het fonds de pensioenen niet verhogen. En moet het fonds de pensioenen mogelijk verlagen. Dit zal zij alleen doen als het niet anders kan.

Verder verwacht de AFM van het fonds realistische en begrijpelijke informatie met handelingsperspectief voor de deelnemer. Als blijkt dat het beoogde pensioen moeilijk haalbaar is, dan verwacht de AFM dat het pensioenfonds de gevolgen hiervan op een realistische en begrijpelijke wijze uitlegt.

Terugblik op 2015

De visie, kernwaarden en kernboodschap zoals deze zijn geformuleerd in het communicatiebeleidsplan 2014 - 2016 waren uitgangspunt voor de communicatie in 2015. Daarbij lagen specifieke accenten op:

- Digitale communicatie.
- Communicatie via werkgevers.
- Communicatie over de nieuwe pensioenregeling 2015.
- Communicatie over de financiële situatie.

Digitale communicatie

In 2015 werd in alle communicatie-uitingen naar de website van het fonds verwezen: www.pensioentandtechniek.nl. In de nieuwsbrief van september is een start gemaakt met gelaagd communiceren door middel van het doorverwijzen naar achtergrondinformatie op de website. Ook werden deelnemers in de nieuwsbrieven opgeroepen om hun e-mailadres door te geven en is er in december door middel van een kaart een wervingsactie gedaan voor de mailadressen. Ondanks verschillende oproepen is het aantal mailadressen van deelnemers waarover het fonds beschikt nog relatief beperkt. Omdat het uitgangspunt vanuit de wet Pensioencommunicatie *digitaal tenzij is*, zal hier in 2016 verder actie op gezet worden.

Eind 2015 is de website van het fonds vernieuwd en is de website beter benaderbaar op mobile devices.

Communicatie via werkgevers

Goede informatie voor werknemers hoort bij goed werkgeverschap. Dat geldt zeker voor een arbeidsvoorwaarde als pensioen. Het pensioenfonds wil de werkgever ondersteunen bij de communicatie met zijn werknemers door de werkgever goed te informeren over belangrijke onderwerpen die spelen.

Werkgevers ontvingen drie keer een digitale nieuwsbrief van het pensioenfonds. In oktober vond er een werkgeversbijeenkomst plaats over de nieuwe Wet Pensioencommunicatie. Tijdens deze bijeenkomst is ook de werkgeverschecklist gepresenteerd, die in 2015 is ontwikkeld. Werkgevers kunnen deze checklist gebruiken bij indiensttreding van medewerkers om hen te informeren over de pensioenregeling. Deze checklist zal in 2016, wanneer Pensioen 1-2-3 beschikbaar is, verder aangepast worden.

Communicatie over de nieuwe pensioenregeling 2015

De veranderingen in de wetgeving zorgden voor aanpassingen in de pensioenregeling. Per 1 januari 2015 gold er een nieuwe pensioenregeling voor Pensioenfonds Tandtechniek. Op de website werd een pagina ingericht met heldere en duidelijke informatie over de aanpassing van de regeling aan de wet. En over de grote veranderingen in het pensioenstelsel. Daarnaast ontvingen deelnemers in maart een nieuwsbrief die in het teken stond van de gewijzigde regeling. Werkgevers werden in maart door middel van een digitale nieuwsbrief geïnformeerd.

Communicatie over de financiële situatie

Het fonds vindt het belangrijk om de doelgroepen op de hoogte te houden van de financiële ontwikkelingen van het fonds. In 2015 is in de nieuwsbrieven aan deelnemers en werkgevers steeds aandacht besteed aan de financiële situatie van het fonds. Elke maand publiceerde het fonds op de website een nieuwsbericht over de actuele financiële situatie en dekkingsgraad.

Uniform Pensioenoverzicht (UPO)

De AFM stelt dat actieve deelnemers voor 30 september een UPO moeten ontvangen. Voor het fonds zijn de UPO's over het jaar 2015 tijdig verstuurd.

Activiteiten 2016

In 2016 wil het fonds:

- steeds meer informatie digitaal geven.
- blijven onderzoeken of de dingen die we doen, goed zijn.
- weer met de deelnemer in contact komen. Dit gebeurt op verschillende manieren. Het fonds is bijvoorbeeld aanwezig geweest op de Dental Expo. Ook wil het fonds weer een webinar organiseren.

5.11 Opvolging aanbevelingen

Het bestuur heeft in 2015 opvolging gegeven aan de aanbevelingen van de accountant, certificerend actuaris, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan naar aanleiding van het jaarwerk 2014. De acties zijn beschreven in een totaaldocument en de voortgang hierin is diverse keren besproken.

5.12 Toekomst van het fonds

In 2015 is door het bestuur voor het eerst concreet gesproken over herijking van de strategische uitgangspunten. Aanleiding hiervoor is de financiële situatie van het fonds. Dit wordt begin 2016 nader uitgewerkt. Zie ook hoofdstuk 9.

5.13 Ontwikkelingen na balansdatum

In 2015 is gestart met een onderzoek hoe de beleggingsportefeuille effectiever en eenvoudiger kan worden ingericht. Begin 2016 is een risicobudgetteringsstudie uitgevoerd en heeft de beleggingsadviescommissie van het pensioenfonds een advies voorbereid voor het bestuur naar een aanpassing van de portefeuille aan de risicohouding van het fonds. In de bestuursvergadering van 12 april 2016 heeft het bestuur besloten de tactische portefeuille aan te passen conform het advies van de beleggingscommissie. De

strategische mix is ongewijzigd gebleven. In dit onderzoek en in de besluitvorming heeft de beleggingsadviescommissie zich laten bijstaan door haar fiduciair manager en twee externe specialisten van Sprenkels & Verschuren.

Tevens heeft het bestuur zich gebogen over de vraag hoe in 2016 het in 2015 vastgestelde risicobeleid geïmplementeerd kan worden. Besloten is dat hiervoor een risicomanagement-dashboard wordt ontwikkeld, waarmee open en transparant de belangrijkste risico's van het fonds worden gemanaged. Het bestuur vindt transparant zijn over de risico's en de wijze waarop deze worden gemanaged uitermate belangrijk richting haar raad van toezicht, haar verantwoordingsorgaan en naar de deelnemers van het pensioenfonds.

Een ander aspect rondom de inrichting van adequaat risicomanagement is de aansturing van de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur is van mening dat zij haar uitvoerder intensiever wil aansturen en controleren. Om deze reden is het bestuur met het project uitbestedingsbeleid gestart. Belangrijke punten hierbij zijn de data kwaliteit, begroting, bestuursondersteuning.

Met ingang van 1 januari 2016 is de Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) uitgebreid met een meldplicht aan de Autoriteit persoonsgegevens ingeval van (ernstige) datalekken. De meldplicht geldt voor de verantwoordelijke in de zin van de Wbp (i.c. het fonds). Het fonds moet hierover afspraken maken met de bewerker(s) zodanig dat geborgd is dat het fonds en de bewerker(s) aan hun wettelijke verplichtingen voldoen. Syntrus Achmea Pensioenbeheer heeft op 11 maart 2016 melding gedaan van een incident in januari 2016 dat deze wetgeving raakt. Het bestuur is geïnformeerd over de beheersmaatregelen die door de uitvoerder hierop zijn genomen. Ook zijn de betrokkenen door de uitvoerder op de hoogte gesteld en heeft melding namens het fonds aan de Autoriteit Persoonsgegevens plaatsgevonden.

Vanwege de slechter wordende financiële positie van het fonds en de steeds groter wordende kans dat het fonds in 2017 opnieuw moet korten, heeft zij besloten in mei 2016 de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden schriftelijk te informeren over een mogelijke toekomstige kortingsmaatregel.

Tot slot heeft het fonds ook in 2016 te maken met een aantal bestuurswisselingen. De heer Smits is per 1 april 2016 afgetreden als bestuurslid. Ook de heer Heijn zal in juni 2016 aftreden als bestuurslid. Verder heeft de heer Poorthuis laten weten het fonds per 1 juli 2016 te zullen gaan verlaten. De werving van nieuwe kandidaten is gestart en het bestuur gaat ervan uit dat de bezetting van het bestuur spoedig ingevuld wordt. In de bestuursvergadering van 12 april 2016 is besloten dat de heer Heijn terugtreedt als voorzitter van het fonds en tot zijn aftreden als voorzitter van de beleggingscommissie fungeert. De heer Van Leeuwen neemt voorlopig het voorzitterschap namens werkgevers waar. Verder is de bestuurszetel van De Unie vacant omdat de heer Barkel vanwege gezondheidsredenen zijn functie heeft moeten neerleggen.

6 Pensioenparagraaf

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de belangrijkste kenmerken van de pensioenregeling van het fonds. Daarnaast wordt inzicht gegeven in de wijzigingen in statuten en reglementen waartoe besloten is.

6.2 De pensioenregeling

Het fonds kent vanaf 1 januari 2015 alleen nog een pensioenregeling voor deelnemers geboren na 1949.

Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen is in 2015 verlaagd van 1,9% (2013 en 2014) naar 1,77% evenals het opbouwpercentage voor het partnerpensioen van 1,33% (2013 en 2014) naar 1,239%. De pensioenpremie bleef in 2015 gelijk aan die van 2014: 27,0% (inclusief 2,5% premie voor de VPL-regeling).

In de regeling voor deelnemers geboren voor 1950 vindt geen pensioenopbouw meer plaats. De deelnemers in deze oude regeling met pensioenleeftijd 65 hebben ultimo 2014 de pensioenleeftijd bereikt. Zij mogen hun pensioen uitstellen tot leeftijd 67 zolang zij doorwerken; zij bouwen geen pensioen meer op.

In deze paragraaf worden de belangrijkste algemene kenmerken van de pensioenregeling toegelicht. Daarna volgt een toelichting op de belangrijkste specifieke kenmerken van de regeling.

Algemene kenmerken

Pensioensysteem

Het pensioensysteem is een middelloonregeling.

Toetredingsleeftijd

Een werknemer die in dienst is bij een werkgever die is aangesloten bij het fonds, neemt verplicht deel aan de pensioenregeling. De deelname gaat in op de eerste dag van de maand waarin de werknemer 20 jaar wordt.

Franchise

De franchise is een bedrag dat het bestuur jaarlijks voor het daarop volgende kalenderjaar vaststelt. De franchise wordt in beginsel jaarlijks geïndexeerd op basis van de ontwikkeling van de lonen in de CAO voor de Tandtechniek.

Pensioengrondslag

De pensioengrondslag is het pensioengevend loon verminderd met de franchise.

Wezenpensioen

Het wezenpensioen bedraagt voor elk kind 20% van het partnerpensioen.

ANW-pensioen

De nabestaande van een deelnemer heeft in aanvulling op het partnerpensioen recht op een ANW-pensioen, indien hij/zij geboren is in of na 1950 én geen ongehuwd kind dan wel een niet als partner geregistreerd kind onder de 18 jaar heeft en niet voor ten minste 45% arbeidsongeschikt is. De hoogte van het ANW-pensioen bedraagt € 7.200,- (met ingang van 1 april 2013; dit bedrag is sindsdien niet gewijzigd). De nabestaande van een parttime deelnemer krijgt een uitkering naar rato van het parttime percentage.

Specifieke kenmerken

Pensioenleeftijd (ouderdompensioen)

De pensioenleeftijd is 67 jaar.

Franchise

De franchise voor 2015 bedraagt € 11.395,- (2014: € 11.005,-).

Opbouwpercentage ouderdompensioen

Per jaar bouwt de deelnemer 1,77% van de pensioengrondslag op aan pensioen.

Partnerpensioen

Het jaarlijks partnerpensioen bedraagt 1,239% van de pensioengrondslag.

Pensioengevend loon

Het pensioengevend loon is het loon volgens de Wet financiering sociale verzekeringen, met uitzondering van:

- uitkeringen en verstrekking op grond van de WAO, WIA, WW en door de werkgever verstrekte aanvullingen daarop.
- het genot van een door de werkgever beschikbaar gestelde auto.
- de uitkering van het levenslooptegoed.

Uitruilmogelijkheden

De (gewezen) deelnemer heeft het recht om - bij beëindiging van de deelneming en op de pensioneringsdatum - een deel van het ouderdompensioen uit te ruilen in (een hoger) partnerpensioen. Op de pensioneringsdatum heeft de (gewezen) deelnemer het recht zijn partnerpensioen geheel of gedeeltelijk om te ruilen in een hoger ouderdompensioen. Daarnaast kan de (gewezen) deelnemer het ouderdompensioen eerder laten ingaan of variëren in de hoogte daarvan.

Overgangsmatregelen

Deelnemers geboren tussen 1950 en 1985, die onafgebroken deelnemer waren sinds 31 december 2005, krijgen onder voorwaarden een verhoging van de aanspraak ouderdompensioen en partnerpensioen over verleden diensttijd. Deze aanspraak geldt tot aan het niveau van de fiscale regelgeving. De in te kopen aanspraak is gemaximeerd. De inkoop vindt tijdsevenredig plaats tot en met 31 december 2020 óf tot de eerder gelegde pensioneringsdatum.

Tot en met 2012 opgebouwde pensioenaanspraken

De tot en met 31 december 2012 opgebouwde aanspraken op ouderdompensioen, partnerpensioen en wezenpensioen blijven per die datum vastgesteld overeenkomstig het pensioenreglement zoals dat op 31 december 2012 van kracht was, op voorwaarde dat het ouderdompensioen niet eerder kan ingaan dan bij het bereiken van de 60-jarige leeftijd.

Uitstelmogelijkheden

De (gewezen) deelnemer heeft het recht het ouderdompensioen later te laten ingaan dan bij het bereiken van de 65-jarige leeftijd. Uitstel van de ingangsdatum van het ouderdompensioen is uiterlijk mogelijk tot het bereiken van de 67-jarige leeftijd. De (gewezen) deelnemer kan de ingang van het ouderdompensioen na het bereiken van de 65-jarige leeftijd alleen uitstellen als en zolang in dienstbetrekking wordt doorgewerkt.

6.3 Wijzigingen statuten en reglementen

Statuten

Het bestuur heeft in 2015 besloten om de statuten van het fonds te wijzigen. De gewijzigde statuten zijn met het verlijden van de notariële akte op 25 december 2015 van kracht.

De onderstaande wijzigingen zijn doorgevoerd:

- De zittingstermijn voor voorzitter en secretaris is gewijzigd van twee naar één jaar wat tot gevolg heeft dat de werknemersgeversvoorzitter en werknemersvoorzitter jaarlijks om beurten optreden als voorzitter en secretaris (artikel 8, lid 7).
- Schrappen benoeming plaatsvervangende bestuursleden (artikel 8, lid 2 en lid 16).
- Naamswijziging FNV (artikel 8, lid 3).
- In artikel 22 lid 3 is vastgelegd dat bij ontbinding van het fonds, premievrije aanspraken worden toegekend alsof de deelname op de vereffeningdatum was beëindigd. De vermelding van prepensioenaanspraken in deze bepaling is geschrapt, omdat de deelnemers geboren voor 1950 de 65-jarige leeftijd hebben bereikt en er als gevolg daarvan geen sprake meer is van prepensioenaanspraken.
- In artikel 24, lid 4 is de vermelding van deelnemersraad geschrapt en is de vermelding van het intern toezicht nader gespecificeerd.
- Verwerken van de wettelijke bepalingen over het nFTK (artikel 3, lid 3 en 4).
- Aanpassing in bepalingen over de herbenoeming van bestuursleden en leden van de raad van toezicht (artikel 8, lid 3 en artikel 14, lid 5).

Het bestuur heeft in 2015 en 2016 het uitvoerings- en pensioenreglement aangepast. De volgende wijzigingen zijn doorgevoerd:

Uitvoeringsreglement

- Het aanpassen van de premiepercentages (artikel 3).
- Melding van een premieachterstand aan het verantwoordingsorgaan (artikel 10).
- Vaststelling premie in die zin dat de premie die geheven wordt voor de financiering van de pensioenregeling een doorsneepremie is, uitgedrukt in een percentage van de pensioengrondslag (artikel 3, lid 2).
- In artikel 3, lid 2 is vermeld dat de doorsneepremie voor alle deelnemers van de groep deelnemers als bedoeld in het derde lid, respectievelijk als bedoeld in het vierde lid gelijk is. De verwijzing naar deze groepen is verwijderd omdat er geen afzonderlijke groepen meer worden onderscheiden.
- Onderscheid tussen het korte- en langetermijnherstelplan voor onderdekking respectievelijk reservetekort is aangepast aan de enkelvoudige herstelplansystematiek (artikel 15).
- Verwerken van de wettelijke bepalingen over het nFTK (artikel 3, 13, 14, 15, 17 en 18).
- Schrappen bepaling over het ambitieniveau van de toeslagverlening (artikel 14, lid 3).
- Bij de definitieve premieafrekening vindt geen verrekening plaats als de rente negatief is (artikel 5, lid 6).
- Aanpassing artikel 9 met betrekking tot de vervanging van de startbrief door laag 1 van Pensioen 1-2-3 (artikel 9).

Pensioenreglement

- Verwerken wijzigingen naar aanleiding van toets belastingdienst.
- Verwerken van de wettelijke bepalingen over het nFTK (artikel 14, 28, 31 t/m 33, 40, en 49)
- Opnemen wettelijk keuzerecht afkoop (artikel 54, lid 12).
- Schrappen bepaling over het ambitieniveau van de toeslagverlening (artikel 14, lid 2).
- Aanpassing artikel 43 t/m 50 in verband met invoering Wet Pensioencommunicatie.
- Het aanpassen van de regelingsvariabelen.
- Het schrappen van de aanvraagtermijn van 6 maanden voor waardeoverdracht (artikel 4,5,28 en 29).
- Gebruik maken van arbeidsongeschiktheidsgegevens van UWV (artikel 36 en 37).
- Vervallen van bepalingen omtrent de FVP-regeling (artikel 3, 36 en 37).

- Opnemen bepaling dat voordat de overdrachtswaarde wordt berekend, de over te dragen pensioenaanspraken worden verlaagd wanneer in het kader van een herstelplan verlagingen zijn verwerkt in de technische voorziening, maar nog niet zijn doorgevoerd in de pensioenaanspraken (artikel 30).

6.4 Ontwikkelingen op gebied van wet- en regelgeving

AOW-leeftijd gaat omhoog

De AOW-leeftijd gaat in stappen omhoog naar 67 jaar. In 2015 gingen de Tweede en Eerste kamer akkoord met een versnelde verhoging van de AOW-leeftijd. De AOW-leeftijd wordt vanaf 2016 in stappen van 3 maanden verhoogd. En vanaf 2018 in stappen van 4 maanden. Daarmee wordt de AOW-leeftijd 66 jaar in 2018 en 67 jaar in 2021. Dat is sneller dan eerder afgesproken. Vanaf 2022 groeit de AOW-leeftijd mee met de stijging van de levensverwachting. Het bestuur heeft hierover via een actueel berichtje op de website gecommuniceerd.

7 Beleggingenpararaaf

7.1 Beleggingen

Terugblik economie en financiële markten

2015 was een behoorlijk wisselvallig en bij vlagen turbulent beleggingsjaar. Zoals verwacht trok de economische groei in de meeste ontwikkelde landen licht aan. Opkomende landen hadden juist te maken met een groeivertraging. Uiteenlopend monetair beleid, de steeds verder dalende olieprijs en een oploeiende crisis in de eurozone in de eerste helft van het jaar waren belangrijke thema's. Samen met geopolitieke problemen zorgde dit voor een onrustig marktbeeld.

De eurozone realiseerde per saldo een economische groei van 1,5% (bron: IMF). Dit is een verbetering ten opzichte van 2014. Het ruime monetaire beleid, de lage olieprijs, en de zwakke euro waren positieve factoren voor Europa. Ook de economie van de Verenigde Staten draaide gestaag door en groeide met 2,6%. Met een groei van 6,8% zat China op een aanmerkelijk lager groeipad dan in voorgaande jaren. De transitie van een investeringsgedreven naar een meer consumptiegedreven economie is hiervan de belangrijkste oorzaak. In de zomer zagen beleidsmakers zich genoodzaakt om de Chinese yuan te devalueren. Andere opkomende landen zagen door daling van hun valuta hun schuldpositie in Amerikaanse dollars verder oplopen. Voor grondstoffen exporterende landen kwam de daling van de olieprijs daar nog eens bij.

Het monetaire beleid in de meeste regio's was nog steeds zeer ruim te noemen. De Europese Centrale Bank (ECB) startte in maart met "quantitative easing" (QE), een opkoopprogramma van voornamelijk staatsobligaties. Dit programma heeft als doel de inflatie te stimuleren. Dit zorgde voor een verzwakking van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar. Mede door toedoen van de (ECB) daalden de renteniveaus in de eurozone naar nieuwe, historisch lage niveaus. In de Verenigde Staten verhoogde de centrale bank (Fed) aan het einde van het jaar de beleidsrente met 0,25-procentpunten. Dit was de eerste renteverhoging in de Verenigde Staten in negen jaar.

Angst voor een harde landing van de Chinese economie was een terugkerend thema gedurende het hele jaar. Ook was er regelmatig angst voor een crisis in opkomende landen. Dit alles zorgde ervoor dat er periodiek onrust was. Ondanks deze onrust bleven de effecten op de financiële markten per saldo beperkt.

Op de financiële markten was 2015 een jaar om snel te vergeten. Het afwisselende sentiment zorgde voor een wisselvallig koersverloop. Tot de zomer was het beeld redelijk gunstig, maar daarna zorgden de dalende olieprijs, de onrust rondom opkomende landen, en de onzekerheid over de uitblijvende renteverhoging van de Amerikaanse centrale bank voor een forse correctie. Per saldo resteerden voor de meeste beleggingscategorieën bescheiden, en in sommige gevallen negatieve rendementen.

Gevoerd beleid

Evaluatie en aanpassing investment beliefs

Met behulp van meerdere workshops en uitgebreide discussie, in eerste instantie binnen de Beleggingsadviescommissie en in tweede instantie met het gehele bestuur van het pensioenfonds zijn de investment beliefs opnieuw vastgesteld. Deze beliefs zijn aan de ABTN en aan het beleggingsplan toegevoegd en worden gebruikt als uitgangspunt ten aanzien van de verdere uitwerking van het beleggingsbeleid, ter toetsing van individuele beleggingsbeslissingen en ter evaluatie van beleggingscategorieën.

Evaluatie strategisch beleggingsbeleid

Naar aanleiding van de introductie van het nieuwe FTK per 1-1-2015 heeft het pensioenfonds een verkorte ALM-studie laten uitvoeren. De herijking van het strategisch beleggingsbeleid in 2015 heeft een herbevestiging gegeven van het ALM beleid dat al werd gevoerd.

Evaluatie en aanpassing renterisico beleid

Ter beheersing van het renterisico heeft het pensioenfonds het balansrisico ten opzichte van de verplichtingen verkort. Vanuit de wens om dit niet met derivaten te doen is de aanpassing vormgegeven door middel van een aanpassing in de staatsleningen portefeuille waarbij de duration is verlengd en de looptijdenverdeling beter is aangesloten op het kasstroomprofiel van de verplichtingen.

Risicobudgetteringsstudie

In 2015 heeft het bestuur de beleggingsadviescommissie (BAC) opdracht gegeven om te onderzoeken of het huidige beleggingsbeleid met gelijkblijvende risico's sterk kan worden vereenvoudigd, waardoor tevens de beheersbaarheid van de beleggingen verder kan toenemen. Hiertoe is de BAC in 2015 gestart met een uitgebreide risico budgetteringsstudie. De uitkomsten zijn op 18 maart 2016 aan het bestuur gepresenteerd. Naar aanleiding van deze studie heeft het bestuur inmiddels besloten het beleggingsbeleid te vereenvoudigen. Dit geldt voor de beleggingen in vastrentende waarden en in aandelen. De studie naar de vereenvoudiging van de vastgoedportefeuille heeft in 2016 plaatsgevonden.

Portefeuillewaarde

De waarde van de portefeuille en de verdeling van het vermogen over de verschillende beleggingscategorieën aan het einde van het jaar ten opzichte van de situatie aan het begin van het jaar wordt weergegeven in onderstaande tabel:

Bedragen x € 1.000.000			2015		2014	
	Bedrag	Percentage	Normportefeuille	Bedrag	Percentage	
Aandelen	199.7	29%	21%	190.1	28%	
Vastrentende waarden + Liability Overlay	401.9	58%	60%	416.4	60%	
Alternatieve beleggingen	10.1	2%	3%	17.0	2%	
Vastgoed	75.0	11%	15%	71.3	10%	
Liquide middelen	3.6	0%	1%	0.7	0%	
Totaal	690.3	100%	100%	695.5	100%	
Waarde valuta afdekking	2.2			-3,1		
Totaal inclusief portefeuilles ter afdekking valutarisico	692.5			692.4		

Rendementen

Onderstaande tabel geeft de performance weer uitgesplitst naar de verschillende categorieën waarin door het pensioenfonds wordt belegd.

	Portefeuille	Benchmark
Aandelen	8,4%	8,5%
Vastrentende waarden (excl. LOF)	-2,0%	-2,3%
Alternatieve beleggingen	-16,3%	-15,7%
Vastgoed	6,1%	6,1%
Liquide middelen	0,1%	-0,1%
Totaal	1,4%	1,1%
Inclusief rente- en valutahedge	0,1%	

Afdekking renterisico

Het pensioenfonds beheerst het renterisico door te beleggen in Vastrentende Waarden. In 2015 is de Staatsobligaties portefeuille aangepast, zodat deze beter aansluit op de rentegevoeligheid van de Technische Voorziening.

De 30-jaars swaprente begon 2015 met een stand van 1,46% om vervolgens halverwege april naar de laagste rentestand ooit van 0,72% te dalen. De rente herstelde zich snel van dit dieptepunt en bereikte begin juli de hoogste rentestand van 2015 met 1,81%. Een stijging van 1,09% binnen 3 maanden. In de tweede helft van 2015 was de volatiliteit van de rente beperkt. De 30-jaars swaprente bewoog zich rond de 1,50% om eind 2015 te eindigen op een stand van 1,61%.

Halverwege juli introduceerde DNB de nieuwe Ultimate Forward Rate (UFR) methodiek. De belangrijkste wijziging was dat de UFR (in de looptijden boven 20 jaar) daardoor afhankelijk werd van een 10-jaars voortschrijdend gemiddelde rente in plaats van een vaste 4,2%. Het gevolg was dat bij de introductie in juli de UFR op dat moment daalde naar 3,3%. Het gevolg hiervan was dat de Technische Voorziening (TV) in waarde steeg, waardoor de dekkingsgraad daalde. Na de introductie van de nieuwe UFR methodiek is de afdekking van het renterisico niet gewijzigd en wordt dit risico alleen beheerst met Vastrentende Waarden.

Afdekking valutarisico

Het pensioenfonds belegt in verschillende beleggingscategorieën die in buitenlandse valuta genoteerd zijn. In de valuta afdekking heeft zich gedurende 2015 geen verandering voorgedaan. De belangrijkste buitenlandse valuta waarin belegd wordt, zijn: de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Zwitserse franc en de Japanse yen. Het valutarisico van deze valuta wordt voor 75% afgedekt naar de euro voor de beleggingscategorieën Aandelen Europa, Aandelen Verenigde Staten, Aandelen Japan, Aandelen Wereld Ontwikkelde Markten en Vastgoed. Het valutarisico van aandelenbeleggingen in opkomende markten wordt niet afgedekt. Het valutarisico van de beleggingscategorieën Global High Yield en Obligaties Opkomende Markten (Hard Currency) en Private Equity wordt binnen de fondsen volledig afgedekt naar euro's.

Gedurende 2015 verzwakte de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, Britse pond en Japanse Yen. De negatieve bijdrage van de valuta afdekking aan het resultaat van de portefeuille over 2015 werd vooral gedreven door de ontwikkeling van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, aangezien dit met ongeveer 80% de grootste af te dekken valuta positie is.

Dynamische Asset Allocatie (DAA)

Ook in 2015 heeft het pensioenfonds een Dynamische Asset Allocatie (DAA) beleid gevoerd. De doelstelling van dit DAA-beleid is het verbeteren van het rendement-/risicoprofiel van de (statische) strategische asset allocatie door in te spelen op kansen en risico's. In het najaar van 2015 heeft het bestuur een verdere uitbreiding van de DAA portefeuille afgekeurd. De reden hiervoor is dat deze portefeuille niet meer past binnen de in 2015 door het bestuur vastgestelde investment beliefs.

Gedurende 2015 kende de portefeuille een overweging van aandelen ten koste van Europese staatsobligaties. Vanwege de aantrekkelijke waardering bestond deze overweging grotendeels uit aandelen opkomende markten en daarnaast ook uit aandelen Europa. Aandelen profiteerden van het aanhoudend ruime monetaire beleid van de Fed, de aankondigingen van verruimende beleidsmaatregelen van de ECB en de langzaam verder verbeterende macro-economische omgeving. Ook staatsobligaties profiteerden van de verder dalende kapitaalmarktrentes in de eurozone als gevolg van het ruime monetaire beleid, maar ook als gevolg van de lage inflatie in de eurozone.

Begin mei 2015 is de overwogen positie op Amerikaanse aandelen gesloten en daarbij ook een deel van de tegengestelde onderwogen positie op eurostaatsobligaties gesloten. De reden voor het sluiten van de overwogen positie op Amerikaanse aandelen was vooral de tot boven het historisch gemiddelde opgelopen waardering van Amerikaanse aandelen, waardoor het verwachte toekomstige rendement onder het lange termijn gemiddelde gekomen was.

Vastrentende waarden

Euro staats- en bedrijfsobligaties

Het doel van het vastrentende waarden mandaat is om een veilige basis te bieden binnen de beleggingsportefeuille en hiermee aan de nominale verplichtingen van het fonds te kunnen voldoen.

De Duitse rente zette haar sterke daling ook in het begin van 2015 voort. Deze daling werd voornamelijk ingegeven door een dalende inflatie en het monetaire beleid van de ECB. Door het aanhoudende ruime monetair beleid van de centrale banken wereldwijd, bleef de sfeer op de financiële markten positief en beleggers waren nog steeds bereid om risico te nemen. Dit leidde onder meer tot vlakkeren rente curves en dalende risico opslagen van Zuid-Europese (perifere) landen. Hier kwam aan het begin van het tweede kwartaal verandering in doordat kapitaalmarktrentes ineens hard begonnen te stijgen. Vanaf een historisch dieptepunt van ongeveer 0,08-procentpunten in de 10-jaars Duitse rente werd een stijging tot 1% ingezet in een tijdsbestek 2 maanden!

De zorgen over een nieuwe 'Griekse crisis' en verwachtingen over een eventuele renteverhoging door de Amerikaanse centrale bank hadden een negatief effect op de risicohouding van beleggers. Rentever schillen van perifere landen ten opzichte van het 'veilige' Duitsland stegen. De rendementen op leningen van overheid gerelateerde uitgevers bleven achter bij de rendementen van staatsobligaties. De onzekerheid op de financiële markten hield een aantal maanden aan mede door de waardedaling van de Chinese munt, maar herstelde aan het einde van het jaar door aanhoudende positieve macro economische cijfers en meer duidelijkheid over het beleid van de Amerikaanse centrale bank (Fed).

De teleurstelling over het uitblijven van verdere stimuleringsmaatregelen door de Europese Centrale Bank (ECB) in december drukte het sentiment in de markt. In dit klimaat werd het verhogen van de rente door de Fed niet alleen als een overtuigend positief signaal over de stand van de Amerikaanse economie opgevat, maar werd het door sommigen ook gezien als een extra risico voor de groei van de wereldeconomie. Uiteindelijk sloot de Duitse 10-jaars rente het jaar af met een stijging van slechts 0,09-procentpunten op een niveau van 0,63%.

Het relatieve resultaat was negatief over het jaar. Dit werd voornamelijk veroorzaakt door looptijdenposities (duratie) en curveposities. Landenposities en selectie van individuele obligaties droegen positief bij aan de behaalde performance.

High Yield

Het afgelopen jaar was één van de slechtste jaren ooit voor de beleggingscategorie Global High Yield. Dit kwam door een slechte tweede helft van het jaar, die werd gekenmerkt door de afname van de risicohouding van beleggers in het algemeen, maar vooral door de daling van de olieprijs. De zwaar getroffen energiesector is vooral stevig vertegenwoordigd in de Amerikaanse index, die ongeveer 80% van de wereldwijde benchmark, waartegen de beleggingen worden afgezet, uitmaakt. Ook de sterke stijging van de Amerikaanse dollarkoers drukte het sentiment in de Verenigde Staten. Europese High Yield obligaties presteerden beter en wisten het jaar gemiddeld wel met een positief rendement af te sluiten.

Emerging Markets Debt

Opkomende Markten hadden het per saldo lastig in 2015. Diverse landen, waaronder China, hadden last van een economische groeivertraging. Vooral de sterke daling van de grondstoffenprijzen en de stijging van de waarde van de Amerikaanse dollar speelden Opkomende Markten parten. Zo liet schuld papier in lokale valuta (EMD LC) negatieve rendementen zien wat nagenoeg geheel toe te schrijven is aan de daling van de valuta ten opzichte van de Euro. In de EMD LC index hebben landen als Brazilië, Zuid-Afrika en Turkije, waarvan de valuta's fors onder druk stonden, een relatief groot gewicht. Obligaties Opkomende Markten in harde valuta (EMD HC) noteerden over 2015 nog wel een heel licht positief rendement. Van deze beleggingen is het valutarisico afgedekt naar Euro.

Per saldo heeft de vastrentende waarden portefeuille met een rendement van -2,0% versus een benchmarkrendement van -2,3% een outperformance van 0,3% behaald.

Aandelen

2015 begon sterk. De positieve trend op de aandelenbeurzen van 2014 werd tot en met april voortgezet. De resultaten van de wereldwijde aandelenbeurs inclusief opkomende markten wordt gemeten door MSCI. De 'MSCI All Country World Index IMI' noteerde medio april 2015 gemeten in euro circa 20% hoger dan eind 2014. De stijging kwam vooral door de Europese centrale bank (ECB), omdat er al geruime tijd werd gesproken over een ongekend omvangrijk programma van monetaire verruiming. Dit

programma werd uiteindelijk in maart 2015 opgestart, waarbij de ECB maandelijks voor ongeveer 60 miljard euro de Europese economie voor minimaal 18 maanden zou gaan stimuleren.

Vanaf dat moment stonden de aandelenmarkten onder druk en aan het wereldwijde economische groeipad werd sterk getwijfeld. Ook twijfelde beleggers aan de toekomstige groei van bedrijfswinsten. De opgelopen koers/winst verhoudingen kwamen daarmee onder druk te staan zowel in ontwikkelde markten als in opkomende markten met China voorop.

In december 2015 veranderde het beleid van centrale banken. De Japanse centrale bank handhaafde haar monetaire beleid, terwijl de markt juist een extra stimuleringsmaatregel verwachtte. Dit was ook het geval in Europa. De Amerikaanse centrale bank (FED) verhoogde in deze maand voor het eerst in jaren de rente. Veel beleggers hadden dit al verwacht en hadden het beleid hierop aangepast. Hoewel de verhoging van het rentetarief positief kon worden uitgelegd, bracht de verhoging juist de nodige onrust en onzekerheid over de ingeslagen weg. Als gevolg hiervan kwamen de aandelenbeurzen gedurende december verder onder druk te staan.

In Europa werd een rendement behaald dat hoger was dan het rendement van de benchmark. In de Verenigde Staten was het rendement nagenoeg gelijk aan dat van de benchmark. De stijlen 'Trend' en 'Low Volatility' leverden in 2015 een positieve bijdrage. Vooral de factor 'Value' (waarde) kreeg het zwaar te verduren in 2015. Aandelen met een relatie naar grondstoffen en energie lieten de laagste rendementen zien in 2015.

De aandelenportefeuille van het pensioenfonds is in 2015 met 8,4% gestegen. De benchmark steeg met 8,5%. De portefeuille bleef hiermee beperkt achter bij de benchmark.

Alternatieve beleggingen

Private equity

De private equity markt kende gedurende 2015 twee gezichten. Enerzijds werd de markt positief beïnvloed door de krachtige fusies en overnamemarkt. Anderzijds was er het negatieve effect van hoge waarderingen in de markt die een demper zette op de aankopen. Vooral bestaande bedrijven waren zeer actief met uitbreiding van hun marktaandeel. Dit leverde voor de private equity fondsen een grote vraag naar ondernemingen in hun portefeuille. Door de hoge waarderingen in de markt resulteerde dit in goede verkoopprijzen en hoge rendementen bij verkoop van posities.

De uitkeringen van deze opbrengsten bezorgden de investeerders een grote stroom geld, maar ook een dalende waarde van hun portefeuilles. Het maatschappelijk verantwoord ondernemen komt steeds meer als vast thema aan de orde bij veel van de private equity fondsen. Initiatieven voor een meer veilige arbeidsmarkt, goede sociale omstandigheden en oog voor het milieu zien we als een belangrijk terugkerend thema. Daarnaast zien we dat vele succesvolle private equity fondsen initiatieven ondernemen om de minder bedeeden in hun omgeving te ondersteunen met projecten.

De beleggingen in de portefeuille behaalden over 2015 een positief rendement van 19,0%. Dit blijft iets achter bij de benchmark. Een oorzaak hiervan is de opbouw van de portefeuille. De verwachte rendementen op langere termijn zijn goed. Een belangrijk deel van de portefeuille zit in de verkoopfase. De opbrengsten uit verkopen waren in het afgelopen jaar in lijn met de markt sterk positief.

Grondstoffen

Beleggingen in grondstoffen (commodities) zijn investeringen in natuurlijke materialen die gebruikt worden in productieprocessen (olie en metalen bijvoorbeeld). De markt van grondstofbeleggingen liet in 2015 een wisselend beeld zien. Het eerste half jaar was vrij stabiel, maar in de tweede helft was er sprake van een sterke daling. Deze werd veroorzaakt door de tegenvallende economische cijfers uit China in combinatie met de sterke stijging van het aanbod van een aantal commodities.

In de oliesector was sprake van een prijsval van meer dan 35%. De energiesector verloor in 2015 in totaal meer dan 40%. De productie van Amerikaanse schalieolie bleek sterker dan verwacht, waardoor het aanbod aanzienlijk groter was dan de vraag. De voorraden stegen hierdoor tot recordhoogtes. Tegelijkertijd werden OPEC-landen geconfronteerd met begrotingstekorten als

gevolg van hun afhankelijkheid van olie-export en de huidige lagere prijzen. De enige manier om deze begrotingstekorten te dichten was voor OPEC landen het exporteren van nog meer olie, ondanks de lagere prijsniveaus. Aan het einde van het jaar is het productieplafond min of meer losgelaten om de terugkeer van Iran en in zekere mate ook Irak op de wereldwijde oliemarkt te kunnen faciliteren.

Door de continuering van tegenvallende economische cijfers uit voornamelijk China, is de vraag naar metalen gedaald. Metalen worden veelal gewonnen in opkomende landen zoals Chili. De valuta van deze landen is ten opzichte van de Amerikaanse dollar minder waard geworden. Hierdoor is ondanks de lagere vraag en de lager prijs, de productie niet afgenomen.

De grondstoffen portefeuille daalde in 2015 (in euro's) met 33,2%. De actieve strategie wist de benchmark te verslaan met 0,5%.

De portefeuille met alternatieve beleggingen van het pensioenfonds is in 2015 met 16,3% gedaald. De benchmark daalde met 15,7%. De portefeuille bleef hiermee achter bij de benchmark.

Vastgoed

Het herstel van de Nederlandse vastgoedmarkt zette in 2015 door. De belangstelling van buitenlandse beleggers voor Nederlands vastgoed bleef onverminderd hoog. Zowel in de sectoren woningen, winkels als kantoren werden grote portefeuilles aankopen door buitenlandse beleggers gedaan. Dit droeg bij aan het herstel van de Nederlandse vastgoedmarkt.

Hierna wordt aangegeven wat in 2015 de situatie per sector was:

Woningen

De koopwoningenmarkt zette in 2015 de positieve trend voort. Er werden veel meer woningen verkocht dan in voorgaande jaren. Ook de waarde van koopwoningen steeg sterk, vooral in de Randstad. Het toegenomen consumentenvertrouwen en de lage hypotheekrente hadden een positief effect op de vraag naar koopwoningen. Daarnaast is er door de beperkte ontwikkeling van woningen in de afgelopen jaren krapte op de woningmarkt ontstaan. Dit heeft ook een positief effect op de ontwikkelingen van beleggershuurwoningenmarkt. De huren stegen en de bezettingsgraad van huurwoningen is hoog.

Winkels

In 2015 liet de winkelmarkt tekenen van herstel zien. De waarde van winkels op A-locaties is relatief stabiel. Op B en C-locaties staan de huren en de waarde van de winkels onder druk. Ook de leegstand neemt, mede door de opkomst van webwinkels, in dit segment toe. Door het toegenomen consumentenvertrouwen stijgt de omzet in veel sectoren binnen de winkelmarkt wel. Door de hoge kwaliteit van institutionele winkelportefeuilles zijn de afwaarderingen in 2015 zeer beperkt gebleven en werden door de huurinkomsten positieve rendementen behaald.

Kantoren

Ook in de kantorensector is er sprake van een tweedeling. De structurele overcapaciteit zorgt voor aanhoudende druk op de kantorenmarkt. Daarnaast zijn er ook segmenten in de markt waar weinig leegstand is en de waarden van kantoren stijgen. Een voorbeeld hiervan is de Zuid-as in Amsterdam waar de waarde van kantoren in 2015 sterk steeg.

De vastgoedportefeuille presteerde met 6,1% gelijk aan de ROZ/IPD benchmark (6,1%).

7.2 Z-score / performancetoets

Op 24 april 1998 is de 'Vrijstellingsregeling Wet bedrijfspensioenfonds' officieel in werking getreden. Deze regeling is uitgevaardigd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en heeft als belangrijkste doel ondernemingen vrijstelling te verlenen van de verplichtstelling van deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds indien de beleggingsperformance van het fonds ontoereikend is. Op basis van artikel 5 lid 1a Vrijstellingsregeling moet vrijstelling worden verleend als uit de performancetoets blijkt dat het feitelijk behaalde beleggingsrendement van het bedrijfspensioenfonds in negatieve zin afwijkt van

het rendement van de door het fonds vastgestelde normportefeuille. Volgens de vrijstellingsregeling zal de performancetoets worden toegepast over de periode 2011 tot en met 2015. Indien de uitkomst van de performancetoets lager uitvalt dan 0, kan een deelnemer binnen het verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfonds een verzoek indienen tot vrijstelling van deelname. Over 2015 is een Z-score behaald van 0,03%. De performancetoets over de periode 2011 tot en met 2015 bedraagt 1,51. Daarmee blijft de performancetoets ruimschoots boven het vereiste minimum van -1,28.

	2015	2014	2013	2012	2011
Z-score	0,03	0,18	0,14	0,09	0,08

7.3 Verantwoord beleggen

Verantwoord beleggen en corporate governance

Het bestuur van het pensioenfonds vindt het belangrijk invulling te geven aan verantwoord beleggen en doet dit middels haar verantwoord beleggen beleid dat van toepassing is op haar beleggingspools. Als uitgangspunt voor het beleid worden de principes van de Global Compact van de Verenigde Naties gehanteerd. Deze tien principes zijn gerelateerd aan de mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele Verklaring inzake de Rechten van de Mens en de conventies van de International Labour Organisation.

Het verantwoord beleggen beleid bestaat uit de volgende onderdelen:

Uitsluiten van controversiële wapens

Onder controversiële wapens worden gerekend wapens die bij gebruik (1) onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken, (2) geen onderscheid maken tussen burgers en militaire doelen en (3) ook na afloop van het conflict slachtoffers maken en de maatschappij ontwrichten. In de praktijk gaat het om bedrijven die nucleaire- biologische- of chemische wapens, anti-persoonsmijnen of clusterbommen produceren. Dit uitsluitingsbeleid wordt toegepast op alle aandelenpools, de vastrentende waarden pool, de Global High Yield Pool en het Geldmarkt Fonds.

Uitsluiten van ondernemingen die internationale normen schenden

Met ingang van april 2015 sluit het fonds ondernemingen uit die op structurele wijze internationale normen op het vlak van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu of corruptie schenden. Deze normen zijn breed geaccepteerd en verankerd in het VN Global Compact. Indien een schending van structurele aard is en engagement met de onderneming niet tot de gewenste verbeteringen leidt, kan worden overgaan tot het uitsluiten van de onderneming. In dat geval zullen belangen in de onderneming worden verkocht. Dit uitsluitingsbeleid is van toepassing op alle aandelenpools, de vastrentende waarden pool en de Global High Yield Pool.

Uitsluiten van landen

In de vastrentende waarden pool wordt onder andere belegd in staatsobligaties. Een aantal landen is op voorhand uitgesloten van beleggingen. Het betreft landen waartegen de Europese Unie en/of de Verenigde Naties sancties heeft afgekondigd. Deze sanctiemaatregelen zijn opgelegd naar aanleiding van schendingen van het internationale recht of mensenrechten.

Engagement, het aangaan van dialoog met ondernemingen

Het doel van engagement is om ondernemingen waarin de beleggingspool is belegd aan te sporen tot beter gedrag en om aandeelhouderswaarde te creëren. In 2015 zijn voor het pensioenfonds en uitgevoerd door AIM in de aandelenpools 110 unieke engagementcasussen behandeld. Het ging hierbij om 97 unieke ondernemingen. Het aantal casussen ligt hoger dan het aantal ondernemingen omdat ondernemingen onderdeel kunnen zijn van meerdere engagementthema's. In 2015 zijn nieuwe engagementtrajecten opgestart rond het engagementthema ESG risico's en kansen in de (bio)farmaceutische industrie en data

privacy. AIM heeft bij zowel de aandeelhoudersvergadering van Wolters Kluwer als bij TNT namens de beleggingspools gesproken op de aandeelhoudersvergadering.

Namens het fonds stemde AIM voor het Global Equity Factor Fund in 2015 op 86 vergaderingen. De inceptie van dit fonds was 1 april 2015. In totaal had dit betrekking op 1.028 agendapunten. In 2015 werd in bijna 10% van alle agendapunten tegen het management gestemd.

Integratie van duurzaamheidsinformatie in het beleggingsproces (ESG-integratie)

Sinds 2010 neemt de uitvoerder Achmea Investment Management Ecologische, Sociale en Goed bestuur factoren (ESG factoren) mee in het aandelen beleggingsproces voor de High Conviction strategie. Binnen de beleggingscategorieën credits en staatsobligaties werd dit incidenteel meegenomen. Sinds 2014 is ESG-integratie ook een structureel en aantoonbaar onderdeel geworden van de vastrentende waarden pools. Dit vanuit de overtuiging dat het meenemen van duurzaamheidsinformatie bijdraagt aan het tot stand komen van een beter geïnformeerde beleggingsbeslissing. Uitvoerder AIM is een ondertekenaar van de Principles for Responsible Investing (PRI).

7.4 Vooruitblik

Het IMF verwacht dat de economische groei in Europa in 2016 naar 1,7% zal aantrekken. De lage olieprijs, het ruime monetaire beleid en de zwakke euro zullen ook in 2016 een positief effect hebben. Voor de Verenigde Staten verwacht het IMF een groei van 2,8%. Toch staan ook in de Verenigde Staten niet alle seinen op groen. De oliesector heeft duidelijk last van de verder dalende olieprijs. Verder ligt de concurrentiepositie ook onder druk vanwege de sterke Amerikaanse dollar. Aan de andere kant vormen de ontwikkeling van de huizenmarkt, de consumentenbestedingen en de arbeidsmarkt duidelijk positieve krachten. Voor China verwachten we een aanhoudende lastige periode en aanhoudende onzekerheid. Beleidsmakers beschikken over voldoende reserves om indien gewenst de economie verder te stimuleren. Er is ook ruimte voor een renteverlaging. Een harde landing van de Chinese economie valt niet uit te sluiten. Als een dergelijk scenario zich voordoet, dan kan dit ook negatieve gevolgen voor de Europese en de Amerikaanse economie hebben.

Wereldwijd zal er opnieuw sprake zijn van een lage inflatieomgeving. De deflationaire krachten blijven per saldo sterk. De voornaamste oorzaken hiervan zijn de pogingen tot schuld afbouw en de daardoor haperende vraag, de overcapaciteit op de arbeidsmarkt in de eurozone, waardoor de loongroei gematigd blijft, en de fors gedaalde grondstofprijzen. Hierdoor zal de headline inflatie zeker in Europa onder de doelstelling van de centrale bank blijven.

2016 zal opnieuw een beleggingsjaar worden waarin met vele risico's rekening gehouden moet worden. Mogelijke verdere renteverhogingen in de Verenigde Staten kunnen de druk op opkomende landen verder doen toenemen. Hetzelfde geldt voor dalende grondstofprijzen. Een crisis in de opkomende markten is daarmee een risico dat boven de markt hangt.

In 2016 zal nog steeds sprake zijn van een zeer ruim monetair beleid, alleen in de Verenigde Staten wordt dit voorzichtig afgebouwd. De Bank for International Settlements (BIS) heeft veelvuldig gewaarschuwd dat het extreem ruime monetaire beleid wat mogelijk voor nieuwe zeepbellen op de financiële markten zorgt.

De verwachte rendementen voor de middellange termijn zijn gematigd. De lage economische groei en lage inflatie in de eurozone, gecombineerd met het ruime monetaire beleid van de ECB, zal de rentetarieven laag houden. Het verwacht rendement voor veilige obligaties is dan ook laag. Door de gestegen risico-opslagen zijn de verwachte rendementen voor High Yield en Emerging Markets Debt (EMD) gestegen ten opzichte van vorig jaar. Vanuit waarderingsoogpunt gaat onze voorkeur uit naar aandelen Europa en Opkomende Markten.

8 Actuariële paragraaf

8.1 Actuariële analyse

Actuariële analyse van het saldo van baten en lasten

	2015	2014
Premieresultaat		
Premiebijdragen	18.259	18.135
Pensioenopbouw	-16.610	-14.172
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)	-6	42
Pensioenuitvoeringskosten	-1.861	-1.175
	<hr/>	<hr/>
	-218	2.830
Interestresultaat		
Beleggingsresultaten	-1.265	54.240
Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen	-1.328	-2.337
Wijziging marktrente	-47.589	-133.640
	<hr/>	<hr/>
	-50.182	-81.737
Overig resultaat		
Resultaat op waardeoverdrachten (saldo overdracht van rechten)	-	-14
Resultaat op kanssystemen (overige wijzigingen)	1.056	1.351
Resultaat op uitkeringen	-145	-112
Indexering en overige toeslagen	-11	-8
Wijziging overige actuariële uitgangspunten	-	11.665
Overige baten	12	58
Wijziging herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-	-
Overige lasten	-	-318
	<hr/>	<hr/>
	912	12.622
Totaal saldo van baten en lasten	<hr/> -49.488	<hr/> -66.285

Uitkomsten van de solvabiliteitstoets

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is zowel sprake van een reservetekort als een dekkingstekort. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen maakt het fonds gebruik van het standaardmodel van DNB, uitgebreid met actief beheerrisico.

8.2 Premiebeleid

Het premiebeleid is erop gericht om aan de wettelijke eisen inzake de premie, de voorziening en de reserves te voldoen. Het fonds financiert de pensioenregeling met een doorsneepremie. De basisregeling omvat het ouderdomspensioen, partnerpensioen en wezenpensioen. In de premie is geen opslag opgenomen voor de financiering van toeslagen.

De doorsneepremies voor 2015 zijn als volgt vastgesteld.

Basisregeling : 24,5% van de pensioengrondslag
VPL-regeling : 2,5% van de pensioengrondslag
Van de totale premie van 27,0% komt 18,08%-punt voor rekening van de werkgever en 8,92%-punt voor rekening van de werknemer.

Het begrip pensioengrondslag wordt uitgelegd in paragraaf 6.2.

Bij de vaststelling van de premie, wordt bij de actuariële kosten voor de jaarinkoop in 2015 rekening gehouden met een toekomstig verwacht rendement van 3%.

In de premie is een opslag voor uitvoeringskosten opgenomen van 2,4% van de pensioengrondslag. Deze opslag wordt door het bestuur nauwgezet gemonitord en beoordeeld of deze nog voldoende is in relatie tot de feitelijke en te verwachten kosten die door het fonds worden gemaakt.

De premie voor de VPL-regeling is geheel bestemd voor de directe inkoop van inhaalpensioen en is kostendekkend.

De feitelijke premie is gebaseerd op de doorsneepremies.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2015	2014
Kostendekkende premie	21.059	17.803
Feitelijke premie	18.259	18.135
Gedempte premie	17.686	14.284

Het bestuur stelt een kostendekkende premie vast, die gebaseerd is op onder meer de nominale rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB. Daarnaast wordt de gedempte kostendekkende premie bepaald, deze is op basis van dezelfde uitgangspunten, maar tegen een vaste rekenrente van 3%. De toetsing van de toereikendheid van de feitelijke premie vindt plaats door deze te vergelijken met de gedempte kostendekkende premie. De feitelijke premie is in 2015 hoger dan de gedempte premie.

Vanaf 1 januari 2016 wordt voor de vaststelling van de kostendekkende premie uitgegaan van een systematiek waarbij de gestabiliseerde rentevoet die wordt gebruikt voor het bepalen van de actuariële kosten voor de jaarlijkse inkoop wordt vastgesteld op basis van het verwachte rendement. Deze gestabiliseerde rentevoet is gelijk aan het reële fondsrendement. Het reële fondsrendement wordt vastgesteld als het verwacht rendement van het fonds verminderd met een afslag voor indexatie en staat in beginsel voor een periode van 5 jaar vast.

Het reële fondsrendement bedraagt bij aanvang van de vijfaarsperiode per 1 januari 2016 1,7% en is vastgesteld door het verwachte rendement van 3,7% te verminderen met een indexatieafslag van 2%.

8.3 Toeslagenbeleid

Het fonds heeft de ambitie om jaarlijks de pensioenrechten en pensioenaanspraken aan te passen aan het CBS-consumumentenprijsindexcijfer (afgeleid voor alle huishoudens). Het bestuur van het fonds beoordeelt jaarlijks of de financiële middelen toereikend zijn om de pensioenrechten en pensioenaanspraken te verhogen. Het toeslagbeleid is gebaseerd op toekomstbestendige toeslagverlening. Het bestuur heeft het volgende beleid vastgesteld:

1. *Voorwaardelijke toeslagverlening*

Op de pensioenrechten, pensioenaanspraken en de volgens artikel 54, vierde lid van het in 2016 van kracht zijnde pensioenreglement (voor deelnemers geboren na 1949), in te kopen pensioenaanspraken wordt jaarlijks een toeslag verleend van maximaal de stijging van het CBS-consumentenprijsindexcijfer, alle huishoudens afgeleid, over de periode van 12 maanden die eindigt drie maanden voor de toeslagverlening. Het bestuur beslist evenwel jaarlijks in hoeverre pensioenrechten en pensioenaanspraken worden aangepast. Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd en wordt geen premie betaald. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd.

2. De jaarlijkse toeslag wordt in beginsel verleend per 1 januari. Een toeslag wordt alleen verleend voor zover de beschikbare financiële middelen van het fonds dit naar het oordeel van het bestuur toelaten. Deze beoordeling vindt mede plaats op basis van een schriftelijk advies van de actuaaris.

3. *Stijging van de levensverwachting*

Indien het eigen vermogen groter is dan het vereist eigen vermogen wordt een stijging van de levensverwachting geheel ten laste gebracht van toekomstige toeslagen. Indien het eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen dan wel het minimaal vereist eigen vermogen, wordt het pad naar volledige toeslagverlening verder vertraagd. Het bestuur kan besluiten deze last over meerdere jaren te spreiden.

4. *Voorbehoud*

Het bestuur is te allen tijde bevoegd het toeslagbeleid en de hierbij gehanteerde voorwaarden aan gewijzigde omstandigheden aan te passen, ook ten aanzien van gewezen deelnemers en pensioengerechtigden.

Het bestuur hanteert als leidraad de volgende toeslagenstaffel:

Beleidsdekkingsgraad	Toeslag
Lager dan 110%	0% van de toeslagambitie
Hoger dan 110% maar lager dan dekkingsgraad waarbij volledige toekomstbestendige toeslagverlening, mogelijk is.	Naar rato
Hoger dan dekkingsgraad waarbij volledige toekomstbestendige toeslagverlening, mogelijk is	100% van de toeslagambitie + inhaalindexatie

Vanwege de financiële positie van het fonds heeft het bestuur besloten geen indexatie toe te kennen per 1 januari 2015 en per 1 januari 2016.

9 Toekomstparagraaf

Toekomstperspectief van het fonds

De actuele financiële situatie van het fonds is slecht. De beleidsdekkingsgraad bedroeg eind januari 2016 88,4% en de actuele dekkingsgraad was eind januari 2016 gezakt tot 78%. De premie moest voor 2016 worden verhoogd naar 29,8% van de pensioengrondslag (exclusief VPL-regeling). Dit roept de vraag op of er voor de sector betere alternatieven zijn voor de pensioenvoorziening. Het bestuur wil die vraag in overleg met cao-partijen onderzoeken. Daarom zal het bestuur op korte termijn in gesprek gaan met cao-partijen over de criteria voor de toekomstige pensioenvoorziening en de uitvoering ervan. Bij het bespreken van de toekomst van het fonds beperkt het bestuur zich tot een toekomsthorizon van drie tot vijf jaar.

Mogelijk korten van pensioenaanspraken

Pensioenfondsen hebben het opnieuw financieel zwaar. Dat geldt ook voor Pensioenfonds Tandtechniek. Door de relatief lage afdekking van de rente heeft het fonds veel last van het rentebeleid van de Europese Centrale Bank (ECB). De ECB verlaagde de rente in maart 2016 opnieuw. In 2015 heeft het bestuur vanuit het gewijzigde risicoprofiel wel besloten tot reductie van het renterisico en wordt het renterisico tot ongeveer 30% afgedekt, dit ondanks het risico dat het fonds een deel van het renterisico op het absolute dieptepunt van de kapitaalmarktrente zou dichtzetten.

Om de pensioenen in Nederland toekomstbestendig te maken en minder gevoelig voor financiële schokken, heeft de overheid vorig jaar de 'spelregels' voor pensioenfondsen strenger gemaakt. Daarom moet het fonds extra buffers aanhouden voor moeilijker tijden. Dit zorgt er, samen met de extreem lage rente en de hogere levensverwachting, voor dat het fonds rekening houdt met de mogelijkheid dat in 2017 de pensioenen gekort moeten worden.

10 Pension Fund Governance

Bestuursmodel

Het bestuur heeft gekozen voor het paritaire model. Het bestuursmodel is in 2015 niet gewijzigd.

Goed pensioenfondsbestuur

Het fonds houdt zich aan de principes voor goed pensioenfondsbestuur (Pension Fund Governance). De naleving van de principes moeten zorgen voor meer openheid en transparantie richting werkgevers, werknemers, gepensioneerden en slapers. Het gaat om zorgvuldig bestuur, intern toezicht, verantwoording, deskundigheid, openheid en communicatie. Bovendien dient er verantwoording te worden afgelegd over het gevoerde beleid aan zowel werknemers, werkgevers en gepensioneerden. De keuzes die het bestuur heeft gemaakt bij de besturing van het pensioenfonds, de wijze waarop het bestuur van verantwoording het beleid aflegt en hoe het interne toezicht is vormgegeven, staan beschreven in een zogenaamd transparantiedocument. Hierin is opgenomen waar het jaarverslag en de statuten en reglementen kunnen worden opgevraagd. Het transparantiedocument wordt jaarlijks geactualiseerd en gepubliceerd op de website.

Code Pensioenfondsen

Tijdens de ontwikkeling van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen stelden de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid de Code Pensioenfondsen (de Code) op. Doel van de Code is de verhoudingen binnen het pensioenfonds transparanter te maken. Ook de communicatie met de belanghebbenden zoals werkgevers, deelnemers en gepensioneerden, moet door de Code transparanter worden. Tot slot moet de Code bijdragen aan het versterken van 'goed pensioenfondsbestuur'. De Code trad op 1 januari 2014 in werking. De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid verankerde de Code per 1 juli 2014 wettelijk. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen ziet toe op de naleving van de Code. Pensioenfondsen leven de Code na op basis van het pas toe of leg uit-beginsel. Een pensioenfonds past de normen van de Code toe of zet in het jaarverslag gemotiveerd uiteen waarom een norm niet (volledig) is toegepast. De Monitoringscommissie Code Pensioenfondsen publiceerde in januari 2016 het Rapport Naleving Code Pensioenfondsen over 2014. De conclusie van de commissie is dat de naleving van de Code, in het eerste jaar waarin rapportage verplicht is, hoog ligt met 94%. De commissie constateerde echter ook dat een hoog percentage van 88% een impliciete naleving behelst.

Het pensioenfonds streeft ernaar de Code proactief na te leven. Het bestuur heeft in februari 2016 vastgesteld dat met uitzondering van het diversiteitsbeleid de normen uit de Code worden nageleefd.

Ten aanzien van de diversiteit wordt niet voldaan aan de norm. Op dit moment heeft geen vrouw zitting in het bestuur en is geen lid onder de veertig jaar. Bij de invulling van vacante zetels wordt rekening gehouden met de eisen van diversiteit. Geschiktheid en passendheid gaan naar het oordeel van het bestuur boven de eis van diversiteit.

Onderstaand geeft het bestuur een overzicht van de normen waarbij een toelichting wordt gegeven op de naleving in 2015.

Toelichting op naleving in 2015

Norm 3: Deze norm bepaalt dat het bestuur haar missie, visie en strategie beschrijft in het jaarverslag, en ook aangeeft in hoeverre doelen zijn bereikt. Het bestuur heeft in 2016 een missie, visie en strategie gedefinieerd die goed aansluit bij de huidige situatie van het fonds. De missie, visie en strategie zijn in paragraaf 2.1 van het jaarverslag beschreven.

Norm 23 en 24 gaan over het risicomanagement. Om het proces van risicomanagement te realiseren heeft het fonds een externe deskundige aangetrokken die het bestuur vanaf maart tot en met december 2015 heeft begeleid bij het inzichtelijk maken van het strategisch risicomanagement. De implementatie van het IRM-beleid wordt opgepakt in 2016 met het model RisicoMaat.

In normen 30 – 37 wordt de eindverantwoordelijkheid van het bestuur benadrukt en wordt aangegeven dat moet worden gehandeld in het belang van het pensioenfonds. Bij de evaluatie van de uitvoering moet het bestuur de kwaliteit en de kosten bespreken. In 2015 heeft het bestuur opdracht gegeven aan een extern bureau om de dienstverlening van de uitvoerder te evalueren. Het bestuur stuurt bij aan de hand van rapportages en voert periodiek gesprekken met de accountmanagers en directie van de uitvoerder.

In normen 40 – 44 is vastgelegd dat het bestuur klachten en geschillen goed moet afhandelen en ook dat zaken die niet goed gaan gemeld kunnen worden zonder dat iemand bang hoeft te zijn voor de consequenties daarvan. Hiervoor is onder andere een gedragsregeling en een klokkenluidersregeling vastgesteld. Als gevolg van de invoering van nFTK moest ieder pensioenfonds per 1 januari 2015 naast een klokkenluidersregeling ook een incidentenregeling hebben. Vanwege de samenhang is in 2015 een gecombineerde klokkenluiders- /incidentenregeling ingevoerd. Het bestuur vindt het belangrijk dat mensen die financieel afhankelijk zijn van het fonds, zonder gevaar voor hun positie moeten kunnen melden. In 2015 zijn geen meldingen ontvangen. Verder kent het fonds een klachten- en geschillenregeling welke op de website is gepubliceerd.

In norm 45 – 71 wordt de benoeming, zittingsduur en herbenoeming van bestuurders, leden van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan besproken. Dit is vastgelegd in de statuten. Het belang van deskundigheidsbevordering en het evalueren van het functioneren van de organen wordt benadrukt en voor alle rollen moeten profielschetsen worden opgesteld, zodat de juiste persoon wordt benoemd. Voor een vacante bestuurszetel is een profielschets opgesteld. Vanaf 2016 werkt het bestuur met maatwerkprofielen. Bij aantreding vindt er een sollicitatiegesprek plaats. Er is een geschiktheidsplan opgesteld en bestuursleden geven inzicht in de gevolgte educatie. Het bestuur voert jaarlijks een zelfevaluatie uit. De raad van toezicht voert in het eerste kwartaal van 2016 een evaluatie uit. De opleidingsfaciliteiten van het verantwoordingsorgaan maken onderdeel uit van het beloningsbeleid.

In normen 72 – 76 wordt aandacht besteed aan integer handelen: de schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling moet worden voorkomen en de gedragscode moet worden nageleefd en ondertekend. In 2015 werd de gedragscode aangescherpt waarmee ook leden van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan onder de gedragscode gingen vallen. Zowel het bestuur als de leden van de raad van toezicht en de leden van het verantwoordingsorgaan ondertekenden over 2015 een verklaring van naleving van de gedragscode.

Verder heeft het bestuur in 2015 een duidelijke scheiding aangebracht in rollen tussen het bestuur en cao-partijen en zijn er geen bestuursleden meer die ook zitting hebben aan de onderhandelingstafel.

Normen 77 – 81 gaan over het beloningsbeleid. Dit beleid moet passen bij de taken en verantwoordelijkheden van functionarissen en bij de bedrijfstak waarvoor de pensioenregeling wordt uitgevoerd. Het pensioenfonds heeft per 1 juli 2014 een beloningsbeleid vastgesteld voor bestuursleden, leden verantwoordingsorgaan en leden raad van toezicht. Na evaluatie in 2015 is, om al te hoge beloningen te voorkomen, het beloningsbeleid per 1 oktober voor het bestuur bijgesteld. Gekozen is voor een vaste vergoeding op jaarbasis. De hoogte van de vaste vergoeding is in lijn met wat gebruikelijk is voor pensioenfondsen van eenzelfde omvang. Het bestuur heeft het beloningsbeleid van het bestuur conform de van toepassing zijnde wetgeving ter advisering voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan en ter goedkeuring voorgelegd aan de raad van toezicht. De hoogte van de beloning over 2015 is goedgekeurd. Over het beloningsbeleid vanaf 2016 vindt nog afstemming met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht plaats.

Zelfevaluatie

Het bestuur evalueert ieder jaar het eigen functioneren om de kwaliteit van het bestuur in stand te houden en/of te verbeteren. In 2014 heeft het bestuur geconcludeerd dat ingrijpende wijzigingen in de aansturing van het fonds noodzakelijk waren en dat de kwaliteitseisen en de inzet van beschikbare tijd van haar bestuurders verhoogd moesten worden teneinde op termijn een betere performance te kunnen laten zien. Eind 2015 heeft het bestuur onder begeleiding van een externe deskundige haar functioneren geëvalueerd aan de hand van vijf thema's. Op totaal niveau zijn de thema's samenstelling bestuur en gedrag & cultuur als voldoende beoordeeld. Aandacht is specifiek nodig voor "vergaderingen en werkbelasting" en "toekomstvisie en doelstellingen".

Naleving gedragscode

Het bestuur heeft een gedragscode. Doel van deze gedragscode is het stellen van regels en richtlijnen voor bestuursleden met als doel belangenconflicten tussen het fonds en betrokkenen in privé voorkomen. Daarnaast regelt de gedragscode hoe bestuursleden moeten omgaan met vertrouwelijke informatie van het fonds. De gedragscode bevordert de transparantie en zorgt ervoor dat alle betrokkenen, ook voor hun eigen bescherming, duidelijk weten wat wel en niet geoorloofd is. De gedragscode is in 2015 aangepast en van toepassing op alle verbonden personen van het fonds. Het bestuur heeft de leden van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan aangewezen als verbonden personen. Alle bestuursleden zijn benoemd als insider. De bestuursleden, de leden van de raad van toezicht en de leden van het verantwoordingsorgaan verklaren schriftelijk de gedragscode te zullen naleven.

Een externe compliance officer bewaakt de correcte naleving van de gedragscode door alle betrokkenen. De rapportage inzake naleving van de gedragscode over 2015 wordt in 2016 in het bestuur besproken. Over 2015 zijn door de compliance officer geen incidenten gemeld.

Geschiktheid bestuursleden

Bestuursleden die het beleid van een pensioenfonds bepalen of mede bepalen moeten, naar het oordeel van DNB, voldoende geschikt zijn en tijd hebben met het oog op de belangen van de deelnemers, de pensioengerechtigden, de gewezen deelnemers en de overige belanghebbenden. Dat is wettelijk vastgelegd in de Pensioenwet en in de Code Pensioenfondsen. Het bestuur heeft in 2015 het geschiktheidsplan geactualiseerd. De bestuursleden hebben in 2015 zowel individueel als collectief opleidings- en themabijeenkomsten bijgewoond op het gebied van beleggingen, vermogensbeheer en risicomanagement. Daarnaast hebben de bestuursleden seminars en lezingen op pensioengebied bijgewoond.

Wet- en regelgeving

Het bestuur ziet toe op de naleving van wet- en regelgeving door het fonds. Het bestuur heeft geen overtredingen van wet- en regelgeving geconstateerd.

11 Slotopmerkingen

In hoofdstuk 14 publiceren wij de jaarrekening met de financiële gegevens over het boekjaar 2015.

Tot slot bedanken wij iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het goed functioneren van de stichting.

De Meern, 28 juni 2016

Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek,

H.J. van der Meer, werknemersvoorzitter

R.P. van Leeuwen, waarnemend werkgeversvoorzitter

Overige bestuursleden:

R.A.L. Heijn

P.H.W.M. Peters

F.M.M. Poorthuis

H. Roeten

12 Verantwoordingsorgaan

12.1 Inleiding

Op grond van de wet¹ heeft het verantwoordingsorgaan (hierna te noemen VO) de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en overige informatie. Omdat het VO met het afleggen van verantwoording door het bestuur geen positieve ervaringen had, is op 5 april 2016 door het VO besloten om uitgebreid en zorgvuldig het handelen van het bestuur te beoordelen. Daarbij is gekeken naar het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals de beleidskeuzes voor de toekomst en de wijze waarop de besluitvorming tot stand is gekomen. Door het onderzoek is een redelijke, maar geen absolute, mate van zekerheid verkregen over de kwaliteit van het geheel aan door het bestuur verrichtte handelingen. Inhoudelijk zijn bijvoorbeeld het Beloningsbeleid, Benoemingsbeleid, Uitbestedingsbeleid en een reactie op de brief van DNB over het onderzoek Belangenverstremming niet inhoudelijk beoordeeld.

12.2 Samenvatting

Alle conclusies die getrokken zijn na analyse van de handelingen duiden erop dat het bestuur aantoonbaar niet streeft naar optimalisering van de kwaliteit van het pensioenfondsbestuur. Onderzoek van het VO toont aan dat in 2015 de risico's alleen maar groter zijn geworden.

Op 7 juni 2016 heeft het VO unaniem ingestemd met een analyse en concept-oordeel. Dit oordeel is op 9 juni 2016 besproken met bestuur en Raad van Toezicht (hierna te noemen RvT). Tijdens het afzonderlijk overleg met RvT en bestuur op 9 juni is expliciet verzocht om een inhoudelijke reactie. De ontvangen reacties zijn ook verwerkt. Met het bestuur is afgesproken dat zij uiterlijk vóór 1 oktober 2016 inhoudelijk reageert.

Voor alle pensioenfondsen was in 2015 sprake van een cumulatie van nieuwe wettelijke verplichtingen. Het pensioenfonds voor de Tandtechniek werd daarnaast kennelijk ook geconfronteerd met achterstallig onderhoud, wijziging van de beleggingsportefeuille en bestuursmutaties. In plaats van deze situatie tegemoet te treden met extra zorgvuldigheid en aandacht, vervielen het bestuur en interne toezichthouder in een cumulatie van tekortkomingen.

12.3 Eindoordeel

Het bestuur van het pensioenfonds is een inspanningsverplichting aangegaan door het gebonden zijn aan een uitvoeringsovereenkomst c.q. –reglement en pensioenreglementen. Dan gaat het er om of het bestuur voldoende heeft gedaan om de huidige situatie te voorkomen. Daar gebleken is dat het bestuur nalatig is geweest op de onderzochte handelingen van de primaire processen en het besturende proces en daarbinnen op de vitale functies van de processen trekt het VO de conclusie dat het bestuur in 2015 onvoldoende heeft gedaan om de huidige situatie te voorkomen.

Op grond van bevindingen en daaruit getrokken conclusies is het eindoordeel van het VO dat het bestuur het fonds onzorgvuldig bestuurt. Er is de facto sprake van een slechte aansturing en zo mogelijk onbehoorlijk bestuur of onbehoorlijke taakvervulling van het bestuur hetgeen risico's veroorzaakt. Deze risico's op het gebied van: de aansturing, besluitvorming, de financiële positie, de continuïteit, en de uitbestedingsrelatie met Syntrus Achmea PensioenBeheer op het gebied van pensioenbeheer en bestuur ondersteuning, leiden ertoe dat de belangen van de deelnemers, pensioengerechtigden en slapers onvoldoende door het bestuur zijn behartigd.

¹ Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2006) Pensioenwet, Artikel 115a, lid 2.

12.4 Aanbeveling

Het VO en RvT hebben geconstateerd, weliswaar op verschillende gronden, dat consolidatie de meest voor de hand liggende uitweg lijkt te zijn om de aanspraken van de deelnemers, pensioengerechtigden en slapers zo veel mogelijk veilig te stellen. Op grond van het eindoordeel van het VO en het hiervoor gestelde geeft het VO hierbij in aanvulling op de overkoepelende conclusie van de RvT het bestuur ongevraagd de volgende aanbeveling:

Het VO geeft het bestuur in overweging te besluiten de consolidatieroute met voortvarendheid te bewandelen gericht op het consolideren van het pensioenfonds uiterlijk 31 december 2017 en daartoe uiterlijk 1 september 2016 een concrete mijlpalenplanning voor te leggen aan sociale partners, RvT en VO en een twee-wekelijkse voortgangsrapportage te leveren aan de RvT.

Mocht het bestuur zich niet in staat achten om het consolidatieproces binnen de gestelde termijn tot een goed einde te brengen en/of zich niet wil onderwerpen aan het strenger toezicht door RvT dan verzoekt het VO het bestuur dringend om zich te beraden op haar positie.

12.5 Reactie bestuur

Het bestuur heeft kennis genomen van het oordeel van het verantwoordingsorgaan. Het bestuur constateert dat het verantwoordingsorgaan op een kritische wijze het beleid van het bestuur heeft gevolgd en is van mening dat een kritische houding bijdraagt aan de kwaliteit van het beleid van het fonds. De gesignaleerde aandachtspunten c.q. aanbevelingen worden deels verstaan door het bestuur, echter herkent het bestuur zich niet in alle punten.

Ten aanzien van het toekomstig beleid constateert het bestuur dat het Verantwoordingsorgaan in overeenstemming met de Raad van Toezicht, van oordeel is dat een consolidatie van het fonds de te verkiezen weg is. Het bestuur kan deze weg thans met kracht verder bewandelen, te meer nu ook van de zijde van sociale partners aangedrongen is op dit onderzoek. Dat betekent dat reeds ingezet onderzoek, gesprekken met ander fondsen, en het in dat licht op orde brengen van het eigen fonds, voortvarend aangepakt kunnen worden. Het bestuur onderschrijft dan ook de overkoepelende conclusie in de verklaring van de Raad van Toezicht in het jaarverslag van 2015.

Het oordeel vormt aanleiding voor het bestuur daarover verder in gesprek te gaan met het Verantwoordingsorgaan.

13 Raad van Toezicht

13.1 Inleiding

De raad van toezicht heeft haar bevindingen en aanbevelingen gerapporteerd aan het verantwoordingsorgaan. Het intern toezicht richt zich op het beleid van het bestuur en op de algemene zaken van het fonds. Het intern toezicht ziet in ieder geval toe op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het bestuur.

Het intern toezicht vormt zich daarbij ook een oordeel over het functioneren van het bestuur. In 2015 heeft de raad van toezicht zich gericht op de thema's governance, risicomanagement en belangenafweging, vermogensbeheer, financiële opzet en communicatie.

De werkwijze van de raad is gebaseerd op de Code Pensioenfondsen van de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, en op de VITP-Toezichtcode.

De raad heeft haar eigen functioneren door middel van een zelfevaluatie getoetst aan de hand van een vragenlijst van de VITP.

De raad heeft in 2015 haar bevindingen grotendeels gebaseerd op schriftelijke stukken en op de notulen van de bestuurs- en commissievergaderingen. De raad heeft vier keer vergaderd en daarnaast heeft de raad drie keer formeel overleg gevoerd met het verantwoordingsorgaan en drie keer formeel overleg met het (dagelijks) bestuur. Ook heeft twee keer overleg plaatsgevonden met verantwoordingsorgaan en bestuur gezamenlijk. Daarnaast heeft de raad meerdere keren informeel overleg gevoerd met zowel (een delegatie van) het bestuur als met het verantwoordingsorgaan, ook is door de afzonderlijke leden van de raad regelmatig met portefeuillehouders van het bestuur gesproken.

13.2 Overkoepelende conclusie

Op basis van de in het volgende hoofdstuk per thema weergegeven bevindingen constateert de raad dat het fonds zich in een zodanige positie bevindt dat het bestuur op korte termijn concrete maatregelen dient te nemen. In juni 2016 zijn hierover met het bestuur en een afvaardiging van het verantwoordingsorgaan de volgende bindende afspraken gemaakt:

- Het fonds richt zich op consolidatie per 31-12-2017.
- Hierbij worden de beleggingsrisico's snel afgedicht, ofwel in lijn gebracht met die van de mogelijke consolidatiepartners, e.e.a. conform het op te stellen consolidatieplan.
- De invulling van het consolidatietraject wordt door het bestuur vastgelegd in een concreet plan, met heldere beslispunten, mijlpalen en deadlines. Dit consolidatieplan is uiterlijk 1 september 2016 gereed.

Aan de hand van dit consolidatieplan zal de raad er op toezien dat dit proces zorgvuldig, evenwichtig maar ook slagvaardig wordt uitgevoerd door het bestuur. Daartoe ontvangt de raad tweewekelijks een voortgangsrapportage van het bestuur.

13.3 Governance

Het bestuur heeft een gedegen proces doorlopen met sociale partners met betrekking tot de implementatie van het nFTK. In dit proces is de haalbaarheidstoets besproken en risicohouding bepaald incl. de haalbaarheidstoets. Het bestuur heeft voet bij stuk gehouden ten aanzien van de hoogte van de premie. In het proces is rekening gehouden met de belangen van alle belanghebbenden. De raad waardeert de wijze waarop het bestuur de afstemming met cao-partijen over het nFTK heeft gerealiseerd.

De raad constateert dat de relatie tussen bestuur en verantwoordingsorgaan verbeterd kan worden, de raad vraagt het bestuur er voor te zorgen dat het verantwoordingsorgaan tijdig van informatie wordt voorzien en dat regelmatig overleg wordt gevoerd met het verantwoordingsorgaan.

Het bestuur heeft in 2015 te maken gehad met veel vacatures. De raad heeft meerdere malen aangedrongen op het meer specifiek maken van de functieprofielen van de bestuursleden. Dit is deels gedaan, een totaal overzicht in de vorm van een competentiematrix ontbreekt echter nog steeds. Met een totaaloverzicht kunnen vacatures in het bestuur snel en adequaat worden ingevuld.

De raad constateert dat, ondanks de gemaakte verbeterlagen, de benodigde bestuurlijke samenwerking, regievoering en slagkracht nog onvoldoende aanwezig is. Dit komt vooral tot uiting in de besluitvorming in het bestuur. De raad constateert dat het bestuurlijke proces onvoldoende wordt gemanaged en tot onvoldoende output leidt. De voorzitters hebben bij dit proces een belangrijke taak. Zij vormen de verbindingsschakel met de uitvoeringsorganisatie. De raad adviseert het bestuur hierbij te zorgen voor voldoende bestuurlijke slagkracht door gerichte aansturing van de uitvoerder en door een betere sturing van beleidsvoorbereiding en implementatie van de besluitvorming.

Dit verlicht de taken van de voorzitters, die daardoor meer op hoofdlijnen kunnen besturen. Een gestructureerde bestuurlijke agenda op basis van een jaarplan helpt daarbij.

Het bestuur heeft een nieuw beloningsbeleid vastgesteld. De raad heeft hierover in een advies uitgebracht, waarbij uiteindelijk is aangedrongen op een lagere basisvergoeding, met een opslag voor de voorzitters en om 2016 te gebruiken als overgangsjaar, omdat sprake is van extra inspanningen en waarbij sprake is van een afgebakend budget en tijdspad en waarbij de te bereiken resultaten vooraf zijn geformuleerd.

Het bestuur past de Code Pensioenfondsen niet op alle onderdelen toe, wel wordt bij de niet toegepaste onderdelen uitgelegd waarom de Code (nog) niet wordt toegepast. Op enkele punten vindt nog een verdere afronding plaats (IRM, beloningsbeleid), van enkele andere punten wordt aangekondigd dat dit in het jaarverslag nader wordt toegelicht. Aandachtspunten zijn onder meer nog missie, visie en strategie, de functieprofielen, diversiteit in het bestuur en verantwoord beleggen.

13.4 Risicomanagement en belangenafweging

Het bestuur heeft het afgelopen jaar het risicomanagement opgepakt, daar is een intensief traject voor doorlopen. De raad is van mening dat het bestuur in het kader van risicomanagement het gewenste volwassenheidsniveau 3 (gestructureerd en geformaliseerd) nog niet gehaald heeft.

De raad is van mening dat het mogelijk moet zijn voor het bestuur om uiterlijk eind 2016 aantoonbaar het integraal risicomanagement gestructureerd en geformaliseerd ingevoerd te hebben.

Er is een start gemaakt met een onderzoek naar de houdbaarheid van het bedrijfsmodel waarbij rekening is gehouden met de toekomst van het fonds, organisatie van het fonds, de uitbesteding en de toereikendheid van de kostenvoorziening. Momenteel ontbreekt nog een duidelijk stappenplan waarin mijlpalen worden genoemd. Het is noodzakelijk, mede gezien de financiële situatie van het pensioenfonds, om op 1 september 2016 een stappenplan met mijlpalen gereed te hebben.

Dit stappenplan, gericht op consolidatie van het fonds per 31-12-2017, dient heldere beslispunten, mijlpalen en deadlines te bevatten. De raad verzoekt het bestuur zorg te dragen voor een tweewekelijkse voortgangsrapportage opdat de raad kan toezien op de slagvaardige uitvoering door het bestuur.

De raad vraagt bij de besluitvorming die vast ligt in de notulen aan te geven op welke wijze de belangen van alle belanghebbenden evenwichtig is afgewogen.

Verder is het van belang om een eventueel door te voeren korting goed voor te bereiden en daarbij een goede evenwichtige afweging van de belangen van allen belanghebbenden te maken en daarbij rekening te houden met de in het crisisplan opgenomen beginsel dat alle belanghebbenden evenredig gekort worden.

13.5 Vermogensbeheer

In 2015 is het bestuur gestart met het in kaart brengen van het renterisico en het formuleren van een nieuwe visie. Daarbij is door het bestuur een strategische keuze gemaakt om het renterisico voor een beperkt deel af te dekken.

De Raad heeft meerdere vragen gesteld over de keuze van de wijze van afdekking en of het openstaande risico acceptabel is. Het bestuur heeft zich goed laten voorlichten door externe adviseurs en heeft bewust de keuze gemaakt om deels af te dekken. Vervolgens constateert de raad dat de implementatie van de keuze niet eenduidig is verlopen. Hierdoor is het proces van de renteafdekking erg lang geweest en is in de tussentijd helaas extra verlies geleden op de rente. Zorgelijk is dat het proces met de uitvoerder niet in de hand leek te zijn, positief in dit traject is dat het bestuur zelf heeft geconstateerd dat de aangeboden oplossing niet voldeed aan de beleggingsvraag. Dit kan gezien worden als een belangrijke indicator van versterkte countervailing power in de beleggingsadviescommissie.

In 2015 zijn een aantal onderwerpen aan bod gekomen (nFTK, renteafdekking, factorbeleggen en een nieuwe strategie) waaruit geconcludeerd kan worden dat er behoorlijk grote stappen zijn genomen in 2015 om de countervailing power op orde te krijgen. Gewaakt moet worden om de rol van de nieuwe externe adviseur daarbij niet te groot te laten worden. De raad acht het zorgwekkend dat een groot aantal leden van de beleggingsadviescommissie eind 2015 aangaven te stoppen. De in 2015 gerealiseerde verhoging van het kennisniveau wordt hiermee voor een groot deel weer teniet gedaan. De raad heeft grote zorgen of er voldoende kennis is overgebleven in het bestuur om dit niveau op korte termijn weer op te bouwen. De raad is ook bezorgd dat, als tussenoplossing, geen externe adviseurs worden betrokken, het bestuur denkt dat zij prima in staat is het proces te besturen zonder mensen “aan de knoppen”. De raad ziet graag dat er op korte termijn voldoende expertkennis in de beleggingsadviescommissie aanwezig is en zal deze ontwikkeling kritisch volgen.

Positief is de raad over de uitwerking van de nieuwe strategie. Alhoewel niet alle beleggingscategorieën uitgebreid aan bod zijn gekomen zijn een aantal risico's in de markt wel gesignaleerd. De hoofdrisico's zijn zeer gedegen aangepakt en is er een switch gemaakt van regionaal beleggen naar factorbeleggen. De beleggingsadviescommissie lijkt hier goed in staat geweest om dit proces te volgen en te besturen. Wat wel opvalt is dat beslissingen veel tijd nodig hebben om uitgevoerd te worden en dat korte termijn risico's die wel onderkend zijn zodanig lang duren om uitgewerkt te worden door de vermogensbeheerder dat de daaropvolgende conclusies vrijwel altijd te laat lijken om nog op te kunnen acteren.

De beleggingsadviescommissie heeft ook een goed overzicht gekregen en gecreëerd op het gebied van kosten, contracten en de invloeden van nieuwe regelgeving (nFTK, nUFR). Dit is zeer zorgvuldig uitgewerkt. Het is onduidelijk hoe het bestuur gaat waarborgen dat deze kennis niet verloren gaat als gevolg van de gewijzigde samenstelling van de beleggingsadviescommissie in 2016.

De raad beveelt hierbij aan de focus op individuele beleggingen(categorieën) verder te vergroten op het gebied van risico's, kosten en contracten, zorg te dragen voor risicovermindering in de portefeuille en een jaarplanning op te stellen waarbij halfjaarlijks een risicoanalyse van de beleggingen wordt uitgevoerd, met daarbij een toetsing of de implementatie van de investment beliefs in lijn liggen met de gekozen risicohouding.

13.6 Financiële opzet en communicatie

De raad constateert dat de onderbouwing van de kostenvoorziening onduidelijk is en dat een goede monitoring van deze voorziening gewenst is. Bij de uitwerking van het consolidatietraject kan de kostenvoorziening in overleg met de adviserend actuaris hierop worden aangepast.

De raad ziet dat de communicatie naar de deelnemers verbeterd kan worden. De binding met de deelnemers moet worden versterkt door een meer gerichte communicatie die in lijn ligt met de opzet en vereiste inhoud zoals die door DNB en AFM wordt gevraagd en besteed daarbij voldoende aandacht aan de financiële positie van het fonds en de (mogelijke) gevolgen van het door het fonds gevoerde beleid.

13.7 Verklaring inzake goedkeuring van het jaarverslag en de jaarrekening

De raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek verklaart, conform het gestelde in artikel 3, lid 6 van het Reglement van de raad van toezicht, goedkeuring te verlenen aan het besluit tot vaststelling van het jaarverslag 2015 en de jaarrekening 2015.

13.8 Reactie bestuur

Het bestuur dankt de Raad van Toezicht voor haar constructieve bijdrage in het geven van haar bevindingen en in het verlengde hiervan, het doen van aanbevelingen. Het bestuur zal veel inspanning verrichten in het oppakken van deze bevindingen en zal hierbij de aanbevelingen van de Raad van Toezicht zwaar mee laten wegen. Gelet op de ontwikkelingen in de markt en de financiële positie van het fonds, beraadt het bestuur zich op de toekomst van het fonds. Sociale partners hebben inmiddels aangegeven dat zij een onderzoek wensen op te starten naar betere alternatieven voor de huidige pensioenvoorziening. Nogmaals onderschrijft het bestuur de overkoepelende conclusie van de Raad van Toezicht, verwoord in de verklaring in het jaarverslag 2015.

14. JAARREKENING

1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

		<u>2015</u>	<u>2014</u>
ACTIVA			
Beleggingen voor risico fonds	(1)		
Vastgoedbeleggingen		75.030	71.871
Aandelen		204.489	190.108
Vastrentende waarden		399.816	416.402
Derivaten		797	-1.305
Overige beleggingen		12.945	17.152
		<u>693.077</u>	<u>694.228</u>
Vorderingen en overlopende activa	(2)	579	1.221
Overige activa	(3)	2.352	970
		<u>696.008</u>	<u>696.419</u>
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(4)	-91.145	-41.657
Technische voorzieningen	(5)	785.980	735.731
Overige schulden en overlopende passiva	(6)	1.173	2.345
		<u>696.008</u>	<u>696.419</u>
(*) De nummering verwijst naar de toelichting			
		<u>2015</u>	<u>2014</u>
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Aanwezige dekkingsgraad		88,4	94,3
Beleidsdekkingsgraad		88,8	99,8

2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

		2015	2014
BATEN			
Premiebijdragen risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)	(7)	18.259	18.135
Beleggingsresultaten risico pensioenfonds	(8)	-1.265	54.240
Overige baten	(9)	12	58
		<u>17.006</u>	<u>72.433</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(10)	14.384	14.102
Pensioenuitvoeringskosten	(11)	1.861	1.175
Mutatie technische voorzieningen	(12)		
Pensioenopbouw		16.610	14.172
Toeslagen		11	8
Rentetoevoeging		1.328	2.337
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten		-14.233	-14.032
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-	-357
Wijziging marktrente		47.589	133.640
Wijziging actuariële uitgangspunten		-	-11.665
Overige wijzigingen		-1.056	-1.351
		<u>50.249</u>	<u>122.752</u>
Saldo overdrachten van rechten risico pensioenfonds	(13)	-	371
Overige lasten	(14)	-	318
		<u>66.494</u>	<u>138.718</u>
Saldo van baten en lasten		<u>-49.488</u>	<u>-66.285</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

		2015	2014
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Beleidsreserve		-81.611	-72.875
AOP-reserve		423	278
Gebonden reserve		31.700	6.312
		<u>-49.488</u>	<u>-66.285</u>

3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2015	2014
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen risico fonds	18.725	18.323
Ontvangen waardeoverdrachten risico pensioenfonds	-	172
Betaalde pensioenuitkeringen	-14.375	-14.128
Ontvangen aflossing lening verzekeringsmaatschappij	-	948
Betaalde waardeoverdrachten risico pensioenfonds	-	-818
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-1.631	-1.084
Diverse ontvangsten en uitgaven	12	-230
	<u>2.731</u>	<u>3.183</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	1.445.418	1.059.849
Betaald inzake aankopen beleggingen	-1.458.718	-1.081.710
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	14.885	18.363
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-14	2.547
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-2.920	-2.761
	<u>-1.349</u>	<u>-3.712</u>
Mutatie liquide middelen	<u>1.382</u>	<u>-529</u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2015	2014
Liquide middelen per 1 januari	970	1.499
Mutatie liquide middelen	1.382	-529
Liquide middelen per 31 december	<u>2.352</u>	<u>970</u>

4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van de Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek, statutair gevestigd te Utrecht (hierna het 'fonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de branche tandtechniek verplicht gestelde aangesloten werkgevers. Het vestigingsadres is Rijnzathe 12, 3454 PV, De Meern.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 BW en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610. De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven.

Het bestuur heeft op 24 juni 2016 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Continuïteit

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Schattingswijzigingen

Zowel het effect van het vervallen van de driemaandsmiddeling per 1 januari 2015 als het effect van de aanpassing van de UFR-systematiek in de rentetermijnstructuur per 15 juli zijn per 31 december 2015 in het verloop van de technische voorzieningen 2015 opgenomen.

Wijzigingen in het financieel toetsingskader

Driemaands middeling: De methode van de driemaands middeling van de rente voor de waardering van de pensioenverplichtingen is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Het effect hiervan is ultimo 2015 bepaald en leidt tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 9.340. Dit resultaat is via de staat van baten en lasten als wijziging marktrente in de mutatie technische voorzieningen in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is 1,2% positief.

UFR-systematiek: Het niveau van de UFR was vastgesteld op 4,2%. Met ingang van 15 juli 2015 is de nieuwe UFR van toepassing. Deze wordt vastgesteld op basis van de gerealiseerde maandelijks '20-jaars forward rentes' in de voorgaande 10 jaren. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 21.550. Dit resultaat is via de staat van baten en lasten als wijziging marktrente in de mutatie technische voorzieningen als last in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is 2,7% negatief.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	31-12-2015	31-12-2014
AUD	1,49	1,48
BRL	4,30	3,22
CHF	1,09	1,20
DKK	7,46	7,45
GBP	0,74	0,78
HKD	8,42	9,38
CAD	1,51	1,20
JPY	130,68	145,08
MXN	18,76	17,84
MYR	4,66	4,23
TRY	3,17	2,83
SEK	9,16	9,47
ZAR	16,83	14,00
USD	1,09	1,21

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Vorderingen en schulden uit beleggingen welke samenhangen met een specifieke beleggingscategorie worden onder beleggingsdebiteuren dan wel -crediteuren opgenomen in de betreffende beleggingscategorie.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen danwel de intrinsieke waarde. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde en netto contante waardeberekeningen. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van beleggingen niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen de reële waarde. De reële waarde wordt gebaseerd op taxatiewaarde. De taxaties worden verricht door onafhankelijke deskundigen. Indien daartoe aanleiding is, wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Resultaten door wijziging in reële waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord.

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Aandelen

Aandelen, waaronder tevens converteerbare obligaties zijn begrepen, worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde. Voor niet beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert. Voor leningen op hypotheek is dit de netto contante waarde.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Securities lending

Het fonds participeert niet direct in securities lending. Binnen de beleggingspools kan sprake zijn van securities lending.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds, volgens de van toepassing zijnde waarderinggrondslagen in de balans zijn opgenomen.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit nieuwe Financieel ToetsingsKader (nFTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Beleidsreserve

De beleidsreserve is een sluitpost, waaraan uit het resultaat wordt toegevoegd of onttrokken nadat de gebonden reserve en de AOP-reserve op het juiste niveau zijn gebracht. De beleidsreserve kan onder andere eventueel worden gebruikt om toekomstige toeslagen te financieren en de pensioenregeling te verbeteren.

Gebonden reserve

De gebonden reserve wordt vastgesteld op de hoogte van de wettelijk vereiste reserves. De gebonden reserve dient om toekomstige beleggings- en actuariële tegenvallers op te kunnen vangen.

AOP-reserve

Aan de AOP-reserve wordt jaarlijks het resultaat op de arbeidsongeschiktheidspensioenregeling toegevoegd of onttrokken. De AOP-reserve is specifiek bedoeld om tegenvallers in de toekenning van arbeidsongeschiktheidspensioen op te kunnen vangen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen.

De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. Per 1 januari 2015 wordt de nieuwe door DNB voorgeschreven Ultimate Forward Rate (UFR) gehanteerd. Het hanteren van de UFR houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) een aangepaste rentecurve wordt gehanteerd. Voor verplichtingen korter dan 20 jaar geldt de rentetermijnstructuur op basis van de swapcurve. De mogelijkheid om de zogenaamde driemaandsmiddeling van de rente toe te passen, is vanaf 1 januari 2015 komen te vervallen. Het financiële effect van deze wijziging is toegelicht bij de schattingswijzigingen.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2015:

Overlevingstafels

Prognosetafels AG2014 waarbij de sterftekansen zijn vermenigvuldigd met leeftijdsafhankelijke factoren die zijn gebaseerd op de ervaringssterfte van de retailsector.

De voorziening primo jaar is berekend op basis van de door het AG gepubliceerde prognosetafel AG2014, startkolom 2015. De voorziening ultimo jaar is berekend op basis van de prognosetafel AG2014, startkolom 2016.

Partnerfrequentie

Voor de berekening van de technische voorzieningen voor nog niet ingegane partnerpensioenen wordt een partnerfrequentie gehanteerd volgens de sterftetafel GBM/V 1985-1990, met uitzondering van de leeftijden 60 tot en met de pensioenrichtleeftijd. Voor deze leeftijden wordt 100% gehanteerd. Vanaf de pensioenrichtleeftijd neemt de partnerfrequentie af met de veronderstelde sterfte van de partner.

Leeftijdsverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De lasten van nog niet ingegaan wezenpensioen zijn gesteld op 5% van de lasten van het nog niet ingegaan partnerpensioen tot de pensioenrichtleeftijd; bij de vaststelling van de lasten van ingegaan wezenpensioen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 21-jarige leeftijd, waarbij geen rekening wordt gehouden met sterfttekansen.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Kostenopslag ter grootte van 2% van de technische voorziening in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

Bij de bepaling van de pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers en ingegaan AOP is uitgegaan van een revalidatiekans van 5%.

IBNR

Een voorziening voor het risico van premievrijstelling van zieke deelnemers die in de WIA terecht kunnen komen, wordt berekend door de invaliditeitsopslag uit de premie van de afgelopen twee jaar te nemen.

Onvindbaren

Niet opgevraagd pensioen: Voor pensioen dat nog niet is ingegaan omdat de deelnemer onvindbaar is of niet reageert wordt de reservering 5 jaar volledig in stand gehouden en vervolgens in 10 jaar lineair afgeschreven tot nihil.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De (nominale) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van (werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

De premiebatens in het boekjaar zijn gebaseerd op de definitieve loonsomopgaven van de werkgevers. Voor een beperkt aantal werkgevers zijn de premies gebaseerd op de voorlopige loonsomopgaven.

Beleggingsresultaten

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de gerealiseerde herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en rentelasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Toeslagen

Deze post bestaat uit de lasten van de in het boekjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen in de verslagperiode.

Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten

Jaarlijks wordt 2% van de pensioenopbouw en de inkomende waardeoverdrachten toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 2% van de uitkeringen, afkopen en uitgaande waardeoverdrachten vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord. Tevens zijn per 31 december 2015 achtereenvolgens de volgende aanpassingen in de rentetermijnstructuur (RTS) verwerkt: het vervallen van de driemaandsmiddeling en de aanpassing van de UFR van 4,2% naar 3,2%. Voor verdere toelichting wordt verwezen naar de toelichting in de grondslagen inzake schattingswijzigingen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kans systemen.

Wijziging overige actuariële uitgangspunten

Jaarlijks worden de actuariële grondslagen en/of methoden beoordeeld en mogelijk herzien voor de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hiervoor wordt extern actuariëel advies ingewonnen. Dit betreft de veronderstellingen voor sterfte, langleven, ziekte en arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor de gehele bevolking als voor de populatie van het fonds. De vaststelling door het bestuur van de toereikendheid van de technische voorziening op basis van schattingen en oordelen is inherent onzeker. Het effect wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Overige baten en lasten

De overige baten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico fonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	71.871	190.108	416.402	-3.104	17.152	692.429
Aankopen	3.475	180.378	269.796	952.297	52.772	1.458.718
Verkopen	-1.121	-181.023	-268.499	-937.959	-56.816	-1.445.418
Overige mutaties	33	-120	-571	1.323	-651	14
Waardemutaties	772	15.146	-17.312	-12.324	488	-13.230
Stand per 31 december 2015	<u>75.030</u>	<u>204.489</u>	<u>399.816</u>	<u>233</u>	<u>12.945</u>	<u>692.513</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						564
						<u>693.077</u>

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2014	71.161	166.660	366.913	555	29.188	634.477
Aankopen	1.980	70.078	144.338	803.886	61.428	1.081.710
Verkopen	-276	-72.583	-119.896	-793.289	-73.805	-1.059.849
Overige mutaties	102	21	-705	-1.667	-298	-2.547
Waardemutaties	-1.096	25.932	25.752	-12.589	639	38.638
Stand per 31 december 2014	<u>71.871</u>	<u>190.108</u>	<u>416.402</u>	<u>-3.104</u>	<u>17.152</u>	<u>692.429</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						1.799
						<u>694.228</u>

De overige mutaties betreffen onder meer de mutatie van de beleggingsdebiteuren, -crediteuren en liquide middelen ten behoeve van beleggingstransacties.

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

Door het fonds wordt niet belegd in premiebijdragende (aangesloten) ondernemingen.

Onderpand met betrekking tot derivaten

Het fonds belegt in derivaten. Afhankelijk van de waarde van de derivaten ontvangt of verstrekt het fonds onderpand. Bij een positieve waarde van de derivaten ontvangt het fonds onderpand, bij een negatieve waarde verstrekt het fonds onderpand.

Het fonds heeft ultimo 2015 € 394 (2014: € 1.790) aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten / vastrentende waarden. Dit ontvangen onderpand is verantwoord in de beleggingscategorie overige beleggingen / vastrentende waarden. De terugbetalingsverplichting is in mindering gebracht op de beleggingen. De behaalde rendementen zijn verantwoord als (in)directe beleggingsopbrengsten.

Het fonds heeft ultimo 2015 € 835 (2014: € -) onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten/ vastrentende waarden/ aandelen. Dit verstrekte onderpand is verantwoord als vordering onder de overige beleggingen.

Reële waarde

De waardering van de beleggingen vindt plaats tegen reële waarde. Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor een groot van de beleggingen van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van verschillende waarderingssystemen, inclusief verwijzing naar de huidige reële waarde van vergelijkbare instrumenten.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties en onderpanden.
- Onafhankelijke taxaties worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van het fonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeed door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een onafhankelijke accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het fonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt
- Andere methode: hieronder vallen de beleggingsdebiteuren- en crediteuren alsmede de liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties.

Op basis van de Richtlijn 290 inzake de toelichting op gehanteerde waarderingsystematiek is onderstaande tabel opgenomen.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke Taxaties	NCW berekningen	Intrinsieke waarde	Andere methode	Totaal
Per 31 december 2015						
Vastgoedbeleggingen	-	51.003	-	23.208	819	75.030
Aandelen	-	-	-	204.461	28	204.489
Vastrentende waarden	292.914	-	30.762	71.212	4.928	399.816
Derivaten	-	-	216	-	17	233
Overige beleggingen	-	-	-	12.935	10	12.945
Totaal	292.914	51.003	30.978	311.816	5.802	692.513

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke Taxaties	NCW berekningen	Intrinsieke waarde	Andere methode	Totaal
Per 31 december 2014						
Vastgoedbeleggingen	880	51.032	-	19.173	786	71.871
Aandelen	96.603	-	-	93.357	148	190.108
Vastrentende waarden	310.796	-	26.811	73.295	5.500	416.402
Derivaten	-	-	-1.797	-	-1.307	-3.104
Overige beleggingen	-	-	-	16.986	166	17.152
Totaal	408.279	51.032	25.014	202.811	5.293	692.429

Schatting van reële waarde

Vastgoedbeleggingen

Zoals bij de grondslagen staat vermeld is de waarde gebaseerd op de taxatiewaarde. De eerste waardering is verkrijgingsprijs inclusief transactiekosten. Deze taxaties worden verricht door verscheidene externe erkende taxateurs. Iedere externe taxateur hanteert, binnen de algemene richtlijnen zoals binnen de branche gelden, eigen uitgangspunten. De richtlijnen binnen de branche geven aan dat voor de waardebepaling in dit geval moet worden uitgegaan van de verkoopwaarde van een object met als doelstelling om met het object huurinkomsten te genereren. Als basis wordt hiervoor een contante waardeberekening gebruikt van de toekomstige kasstromen.

Aandelen

Private equity beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fund-managers, gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum. Daarnaast wordt bij de waardering rekening gehouden met eventuele negatieve gevolgen van materiële gebeurtenissen in het verslagjaar na ontvangst van deze rapportages. De managers bepalen de intrinsieke waarde op basis van lokale wet- en regelgeving.

Voor niet-beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Het deel van de vastrentende waarden waarvan de reële waarde op basis van schatting wordt vastgesteld, betreft hypotheke en (een deel van) de obligatiebeleggingsfondsen. De berekeningsgrondslag staat vermeld in de algemene toelichting op de grondslagen.

Derivaten

Bij de schatting van de reële waarde van derivaten wordt uitgegaan van verwachte toekomstige kasstromen.

Overige beleggingen

Het niet marktgenoteerde deel van de overige beleggingen betreft beleggingen in geldmarktfondsen. De berekeningsgrondslag staat vermeld in de algemene toelichting op de grondslagen.

Vastgoedbeleggingen

De vastgoed beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Specificatie naar soort:		
Direct vastgoed	51.085	51.125
Indirect vastgoed	23.126	19.960
Beleggingsdebiteuren	517	834
Liquide middelen	912	547
Beleggingscrediteuren	-610	-595
	<u>75.030</u>	<u>71.871</u>

In 2015 is 100% (2014: 100%) van het directe vastgoed getaxeerd door onafhankelijke, beëdigde taxateurs.

Aandelen

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Specificatie naar soort:		
Direct beursgenoteerde aandelen	-	96.603
Aandelenbeleggingsfondsen	199.692	88.683
Venture Capital (Private Equity)	4.769	4.674
Beleggingsdebiteuren	28	148
	<u>204.489</u>	<u>190.108</u>

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Staatsobligaties	194.104	204.065
Bedrijfsobligaties (credits)	65.982	69.943
Hypotheken	-	26.811
Covered fondsen	32.828	34.046
Inflation linked bonds	-	2.742
Obligatiebeleggingsfondsen	101.974	73.295
Beleggingsdebiteuren	4.928	5.500
	<u>399.816</u>	<u>416.402</u>

Derivaten

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	216	-1.797
Liquide middelen	561	-2
Beleggingscrediteuren	-544	-1.305
	<u>233</u>	<u>-3.104</u>

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten om het valutarisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Futures	1.201	-	-
Forward	103.412	780	564
		<u>780</u>	<u>564</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2014:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Futures	-5.000	-	-
Forward	86.806	2	1.799
		<u>2</u>	<u>1.799</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie naar soort:		
Geldmarktfondsen	12.935	16.986
Liquide middelen	10	166
	<u>12.945</u>	<u>17.152</u>

2. Vorderingen en overlopende activa

	31-12-2015	31-12-2014
Vordering op werkgevers	181	227
Nog te factureren premie	378	798
Omzetbelasting	13	-
Overige vorderingen	7	196
	<u>579</u>	<u>1.221</u>

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	31-12-2015	31-12-2014
Nadere specificatie 'vordering op werkgevers'		
Werkgevers	311	395
Voorziening dubieuze debiteuren	-130	-168
	<u>181</u>	<u>227</u>

In 2015 is een bedrag van € 4 vrijgevallen van de voorziening (2014: dotatie € 27). Er werd een bedrag van € 34 aan premies over voorgaande jaren als oninbaar afgeschreven (2014: € 211).

3. Overige activa

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Liquide middelen	<u>2.352</u>	<u>970</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder de overige beleggingen opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

4. Stichtingskapitaal en reserves

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	AOP-reserve	Gebonden reserve	Beleidsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	3.190	112.515	-157.362	-41.657
Uit bestemming saldo van baten en lasten	423	31.700	-81.611	-49.488
Stand per 31 december 2015	<u>3.613</u>	<u>144.215</u>	<u>-238.973</u>	<u>-91.145</u>

	AOP-reserve	Gebonden reserve	Beleidsreserve	Totaal
Stand per 1 januari 2014	2.912	106.203	-84.487	24.628
Uit bestemming saldo van baten en lasten	278	6.312	-72.875	-66.285
Stand per 31 december 2014	<u>3.190</u>	<u>112.515</u>	<u>-157.362</u>	<u>-41.657</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Aanwezig vermogen	694.835	88,4	694.074	94,3
Af: technische voorzieningen	785.980	100,0	735.731	100,0
Eigen vermogen	-91.145	-11,6	-41.657	-5,7
Af: vereist eigen vermogen	144.215	18,3	112.451	15,3
Vrij vermogen	-235.360	-29,9	-154.108	-21,0
Minimaal vereist eigen vermogen	32.968	4,2	30.941	4,2
Aanwezige dekkingsgraad		88,4		94,3
Beleidsdekkingsgraad		88,8		99,8

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel inclusief uitbreiding voor actief beheer. Het bestuur acht het gebruik van het standaardmodel passend voor de risico's van het fonds. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting "Risicobeheer en derivaten".

De dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100%.

Als de beleidsdekkingsgraad lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien de beleidsdekkingsgraad lager is dan de vereiste dekkingsgraad, maar wel tenminste gelijk is aan de minimaal vereiste dekkingsgraad, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is sprake van zowel een reservetekort als een dekkingstekort.

Het verloop van de nominale dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2015	2014
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	94,3	104,0
Premie	0,1	0,3
Uitkeringen	-0,1	0,1
Toeslagverlening	-	-
Veranderingen van de rentetermijnstructuur	-5,7	-18,6
Rendement op beleggingen	-0,3	10,6
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,1	-2,1
Dekkingsgraad per 31 december	88,4	94,3

De post veranderingen van de rentetermijnstructuur kan als volgt worden gespecificeerd: vervallen driemaands middeling +1,2%, vervallen vaste UFR -2,7% en restant -4,2%. De -4,2% is het effect van de omrekening van de rentetermijnstructuur van 31-12-2014 naar de rentetermijnstructuur per 31-12-2015, exclusief de effecten van het vervallen van de driemaandsmiddeling en de vaste UFR.

Herstelplan

Per 1 januari 2015 was de beleidsdekkingsgraad 99,8% (de actuele dekkingsgraad was 94,3%) en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Er sprake is van een reservetekort en het fonds was verplicht om op uiterlijk 1 juli 2015 een herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 23 juli 2015 een herrapportage van het vóór 1 juli 2015 ingediende herstelplan verstuurd naar DNB. Hiermee vervalt het reeds bestaande herstelplan.

In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 12 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Het fonds heeft zich ten doel gesteld om in 12 jaar een beleidsdekkingsgraad van 120,5% te hebben. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs. De belangrijkste maatregelen uit het herstelplan zijn:

- De strategische afdekking van het renterisico is verhoogd naar 30%;
- De toeslagstaffel is aangepast aan de vereisten van het nieuwe FTK;
- De gedempte kostendekkende premie wordt vastgesteld op basis van het verwacht rendement, conform het nieuwe FTK.

In 2015 heeft de dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2015	Herstelplan 2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	94,3	94,3
Premie	0,1	-
Uitkeringen	-0,1	-0,2
Veranderingen van de rentetermijnstructuur	-5,7	-4,2
Rendement op beleggingen	-0,3	2,7
Overige oorzaken en kruiseffecten	0,1	0,1
Dekkingsgraad per 31 december	88,4	92,7

De beleidsdekkingsgraad, op basis van de gemiddelde werkelijke maanddekkingsgraden over 2015, bedraagt op 31 december 2015 88,8%. Het herstelplan gaat uit van een verwachte beleidsdekkingsgraad op 31 decemberr 2015 van 91,4%. Het fonds loopt daarmee achter op het herstelplan. Het fonds heeft een nieuw herstelplan opgesteld en dit is voor 1 april 2016 bij DNB ingediend. In dit nieuwe herstelplan werkt het fonds uit hoe het uiterlijk binnen 12 jaar op basis van de beleidsdekkingsgraad voldoet aan het vereist eigen vermogen.

De veranderingen van de rentetermijnstructuur hebben geleid tot een daling van de dekkingsgraad. In het herstelplan is uitgegaan van een ongewijzigde rentetermijnstructuur vanaf 31 maart 2015 tot het einde van boekjaar 2015. Bij de bepaling van de werkelijke dekkingsgraad is van de daadwerkelijke rentetermijnstructuur ultimo van het boekjaar uitgegaan die lager is dan de rentetermijnstructuur per 31 maart van het jaar.

Het rendement op beleggingen heeft minder bijgedragen aan de dekkingsgraad dan verwacht volgens het herstelplan. Dit wordt verklaard doordat in het herstelplan is uitgegaan van een hoger rendement dan het rendement op de beleggingen werkelijk was.

Het effect bij overige oorzaken en kruiseffecten wordt voornamelijk veroorzaakt door kruiseffecten van wijziging van rentetermijnstructuur met in dit geval het beleggingsresultaat. De kruiseffecten worden veroorzaakt door de gehanteerde berekeningsmethodiek. Deze methodiek wordt eveneens gehanteerd door DNB, ten behoeve van de evaluatie van de herstelplannen.

Ultimo 2015 is weer sprake van een dekkingstekort. Het bestuur heeft in 2015 uitvoerig overleg gevoerd met sociale partners. Sociale partners hebben besloten de pensioenregeling voor 2016 niet aan te passen.

Korten van rechten

Het bestuur heeft per 1 januari 2016 geen toeslag verleend. De financiële positie van het fonds evenals de verwachte ontwikkelingen zijn voor het bestuur aanleiding de deelnemers van het fonds in 2016 te informeren over een mogelijke toekomstige kortingsmaatregel.

Het bestuur heeft in december 2015 de kostendekkende premie voor de pensioenregeling en VPL-regeling vastgesteld wat resulteerde in een premiestijging van 5,5%. In 2016 wordt het overleg tussen bestuur en sociale partners vervolgd. Besluitvorming van sociale partners over de pensioenregeling 2017 wordt afgewacht.

5. Technische voorzieningen

	31-12-2015	31-12-2014
Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds:		
Voorziening pensioenverplichtingen	780.337	729.801
Voorziening pensioenverplichtingen AOP	1.007	1.164
Voorziening premievrijstelling / IBNR	4.636	4.766
	785.980	735.731

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2015	2014
Stand per 1 januari	735.731	612.979
Pensioenopbouw	16.610	14.172
Toeslagen	11	8
Rentetoevoeging	1.328	2.337
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-14.233	-14.032
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-	-357
Wijziging marktrente	47.589	133.640
Wijziging actuariële uitgangspunten	-	-11.665
Overige wijzigingen	-1.056	-1.351
Stand per 31 december	785.980	735.731

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds:

	31-12-2015	31-12-2014
Deelnemers	345.218	319.109
Gewezen deelnemers	224.552	186.413
Pensioentrekkenden	195.268	209.969
Overigen	5.545	5.827
Netto pensioenverplichtingen	770.583	721.318
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	15.397	14.413
	785.980	735.731

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. Jaarlijks wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,77% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag. De pensioengrondslag is gelijk aan het loon volgens de Wet financiering sociale verzekering verminderd met de franchise van € 11.395 in 2015.

De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaanden- en wezenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 20 jaar en op datum indiensttreding. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kan de pensioenregeling worden gekwalificeerd als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Het bestuur beslist jaarlijks of en in hoeverre de ingegane pensioenen en de opgebouwde pensioenaanspraken verhoogd worden door middel van het verlenen van een toeslag. Een toeslag wordt alleen verleend voor zover de beschikbare financiële middelen van het fonds dit naar oordeel van het bestuur toelaten. Deze beoordeling vindt mede plaats op basis van een schriftelijk advies van de actuaris. Het bestuur hanteert een toeslagenstaffel als leidraad bij dit besluit.

Het bestuur streeft er naar om de opgebouwde pensioenrechten van de deelnemers jaarlijks aan te passen op basis van de ontwikkeling van het CBS-consumentenprijsindexcijfer alle huishoudens, afgeleid, over de periode van 12 maanden die eindigt 3 maanden voor de toeslagverlening. Voor deze voorwaardelijke toeslagen is geen bestemmingsreserve gevormd en wordt geen premie betaald.

Het bestuur hanteert als leidraad de volgende toeslagenstaffel:

- bij een beleidsdekkingsgraad lager dan 110%: 0% van de toeslagambitie;
- bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% maar lager dan de dekkingsgraad waarbij volledige toekomstbestendige toeslagverlening mogelijk is: toeslag naar rato;
- bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan de dekkingsgraad waarbij volledige toekomstbestendige toeslagverlening mogelijk is: 100% van toeslagambitie plus inhaalindexatie toeslagverlening.

De pensioenaanspraken en de ingegane pensioenen zijn in 2007 voor het laatst verhoogd.

Vanwege de financiële positie van het fonds heeft het bestuur besloten geen indexatie toe te kennen per 1 januari 2016.

6. Overige schulden en overlopende passiva

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Derivaten met een negatieve waarde	564	1.799
Belastingen en premies sociale verzekeringen	294	285
Overlopende passiva	315	261
	<u>1.173</u>	<u>2.345</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	31-12-2015	31-12-2014
Het surplus/tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorziening (FTK-waardering)	785.980	735.731
Buffers:		
S1 Renterisico	47.947	55.379
S2 Risico zakelijke waarden	80.026	63.881
S3 Valutarisico	19.754	32.533
S4 Grondstoffenrisico	5.511	5.089
S5 Kredietrisico	46.991	13.197
S6 Verzekeringstechnisch risico	23.556	21.904
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	16.326	14.887
Diversificatie effect	-96.896	-94.419
Totaal S (vereiste buffers)	143.215	112.451
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	929.195	848.182
Aanwezig vermogen (totaal activa - schulden)	694.835	694.074
Tekort	-234.360	-154.108

Het fonds heeft ter afdekking van valutarisico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Bij de berekening van de buffers past het fonds het standaard model van DNB inclusief actief beheer toe, waarbij uitgegaan wordt van de toetswaarde solvabiliteit, gebaseerd op de strategische asset mix. In het overzicht met betrekking tot de solvabiliteit wordt daarentegen uitgegaan van het vereist vermogen in evenwichtssituatie.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het fonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het fonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2015		31-12-2014	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Vastrentende waarden (voor derivaten)	399.816	9,8	416.402	5,5
Totaal beleggingen (na derivaten)	692.513	5,8	692.429	3,4
Technische voorziening (FTK-waardering)	785.980	19,3	735.731	18,9

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de reële marktrentestructuur) daalt. De dekkingsgraad zal hierdoor stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Ter beheersing van het renterisico heeft het pensioenfonds het balansrisico ten opzichte van de verplichtingen verkort. Vanuit de wens om dit niet met derivaten te doen is de aanpassing vormgegeven door middel van een aanpassing in de staatsleningen portefeuille waarbij de duration is verlengd en de looptijdenverdeling beter is aangesloten op het kasstroomprofiel van de verplichtingen.

Afdekking renterisico

Het pensioenfonds beheerst het renterisico door te beleggen in vastrentende waarden. In 2015 is de staatsobligaties portefeuille aangepast, zodat deze beter aansluit op de rentegevoeligheid van de technische voorziening. Het fonds heeft ervoor gekozen om het renterisico voor 30% actief af te dekken.

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2015		31-12-2014	
		in %		in %
Resterende looptijd < 1 jaar	29.875	7,5	26.832	6,4
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	77.299	19,3	145.265	34,9
Resterende looptijd > 5 jaar	292.642	73,2	244.305	58,7
	<u>399.816</u>	<u>100,0</u>	<u>416.402</u>	<u>100,0</u>

De beleggingsdebiteuren- en crediteuren alsmede de liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties zijn verwerkt in de categorie resterende looptijd < 1 jaar.

S2 Risico zakelijke waarden

Prijrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastgoed beleggingen naar aard:				
Kantoren	3.290	4,4	3.880	5,4
Winkels	16.035	21,4	16.280	22,7
Woningen	31.760	42,3	30.965	42,9
Participaties in vastgoedmaatschappijen	23.126	30,8	19.960	27,8
Beleggingsdebiteuren	517	0,7	834	1,2
Liquide middelen	912	1,2	547	0,8
Beleggingscrediteuren	-610	-0,8	-595	-0,8
	<u>75.030</u>	<u>100,0</u>	<u>71.871</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:				
Europa	71.455	95,2	68.269	94,9
Noord-Amerika	2.756	3,7	1.861	2,6
Azië-Pacific	-	-	955	1,3
Beleggingsdebiteuren	517	0,7	834	1,2
Liquide middelen	912	1,2	547	0,8
Beleggingscrediteuren	-610	-0,8	-595	-0,8
	<u>75.030</u>	<u>100,0</u>	<u>71.871</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Beleggingsinstellingen	4.769	2,3	4.535	2,4
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	47.799	23,4	38.826	20,4
Nijverheid en industrie	35.865	17,5	45.423	23,9
Handel	49.443	24,2	40.709	21,4
Overige dienstverlening	55.664	27,3	52.466	27,6
Diversen	10.921	5,3	8.001	4,2
Beleggingsdebiteuren	28	-	148	0,1
	<u>204.489</u>	<u>100,0</u>	<u>190.108</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
	In %		In %	
Specificatie aandelen naar regio:				
Europa	54.776	26,8	54.301	28,6
Noord-Amerika	89.777	43,9	74.642	39,2
Wereldwijd	4.875	2,4	901	0,5
Azië-Pacific	20.199	9,9	22.260	11,7
Opkomende markten	32.399	15,8	37.856	19,9
Australazië	2.435	1,2	-	-
Beleggingsdebiteuren	28	-	148	0,1
	<u>204.489</u>	<u>100,0</u>	<u>190.108</u>	<u>100,0</u>

Beleggingen waarvan de uitgevende partij is gevestigd in Azië (exclusief Japan), Latijns Amerika of Rusland worden gerekend tot de regio 'opkomende markten'.

Het fonds heeft er voor gekozen om het prijsrisico niet af te dekken.

S3 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van een financieel instrument zal fluctueren als gevolg van veranderingen in valutawisselkoersen.

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2015 € 240.583 (2014: € 218.173). Van dit bedrag is 43% (2014: 41%) afgedekt naar de euro. Het strategische beleid van het pensioenfonds is om een deel van de valutaposities af te dekken. Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 216 (2014: € -1.797).

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2015	Nettopositie na afdekking 2014
EUR	451.714	103.530	555.244	562.893
AUD	2.422	-	2.422	4.343
BRL	3.078	-	3.078	499
CHF	8.098	-4.517	3.581	1.900
DKK	2.057	-	2.057	1.232
GBP	12.770	-9.527	3.243	4.161
HKD	3.761	-	3.761	1.332
CAD	5.397	-	5.397	161
JPY	15.153	-11.605	3.548	3.845
MXN	3.793	-	3.793	191
MYR	2.648	-	2.648	565
TRY	2.946	-	2.946	148
SEK	3.789	-	3.789	2.430
ZAR	2.488	-	2.488	834
USD	162.965	-77.665	85.300	48.346
Overige	9.218	-	9.218	59.549
	<u>692.297</u>	<u>216</u>	<u>692.513</u>	<u>692.429</u>

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	26.924	6,8	15.113	3,7
Buitenlandse overheidsinstellingen	205.666	51,4	229.563	55,1
Beleggingsinstelling	1.553	0,4	-	-
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	94.046	23,5	96.466	23,2
Handels- en industriële instellingen	36.841	9,2	39.207	9,4
Andere instellingen	29.858	7,5	30.553	7,3
Beleggingsdebiteuren	4.928	1,2	5.500	1,3
	<u>399.816</u>	<u>100,0</u>	<u>416.402</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar regio:				
Volwassen markten	354.010	88,6	391.884	94,1
Opkomende markten	40.878	10,2	19.018	4,6
Beleggingsdebiteuren	4.928	1,2	5.500	1,3
	<u>399.816</u>	<u>100,0</u>	<u>416.402</u>	<u>100,0</u>

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2015		31-12-2014	
		In %		In %
AAA	116.783	29,2	119.354	28,6
AA	141.069	35,3	109.392	26,3
A	38.656	9,7	47.549	11,4
BBB	50.047	12,5	85.186	20,5
BB	19.555	4,9	16.290	3,9
B	13.755	3,4	15.684	3,8
Lager dan B	6.618	1,7	7.898	1,9
Geen rating	8.405	2,1	9.549	2,3
Beleggingsdebiteuren	4.928	1,2	5.500	1,3
	<u>399.816</u>	<u>100,0</u>	<u>416.402</u>	<u>100,0</u>

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van Prognosetafel AG2014 met adequate correcties voor ervaringssterfte is het langlevenrisico nagenoeg geheel verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico is het risico dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het fonds is om het overlijden- en arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om het pensioen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging voorwaardelijk is.

Het beleid en de ambitie inzake toeslagverlening is weergegeven in de toelichting van de post 'Indexering en overige toeslagen'.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het fonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren. Dit risico is voor dit fonds niet van toepassing.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft de volgende posten:

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Obligaties:		
Duitsland	60.638	65.226
Frankrijk	58.567	51.418
Nederland	23.364	-
Oostenrijk	14.013	-
Italië	-	19.505
Overig:		
Direct vastgoed	51.003	51.033
BlackRock MSCI Emerging Markets Free B	32.399	36.814
Interpolis Pensioenen Global High Yield Pool	31.388	32.476
Stichting PVF Particuliere Hypotheekfonds	30.762	26.811
Stone Harbor Emerging Markets Local Curr Debt Fd	23.212	24.404
Pictet - Global Emerging Debt	16.613	16.414
Syntrus Achmea Global Equity Factor Fund	167.293	-
Utrechts Vastgoed Fonds CV	14.728	-
BlackRock Equity Index Fund B	-	29.848
Geld Markt Fonds	-	16.986
BlackRock MSCI Equity Index Fund B - Japan	-	15.452

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van de DNB toe. In dat model wordt het concentratierisico vooralsnog op nihil gesteld.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De advisering over de beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Achmea Investment Management B.V. Het vermogensbeheer wordt uitgevoerd door verschillende operationele vermogensbeheerders waaronder Achmea Investment Management B.V. en Syntrus Achmea Real Estate and Finance B.V. Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements gesloten.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. Met Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. zijn een uitvoeringsovereenkomst en een service level agreement (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering van de vermogensbeheerders door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste interne beheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

Actief beheerisico (S10)

Onder actief beheer worden afwijkende posities in portefeuilles verstaan die door portefeuillemanagers worden ingenomen ten opzichte van de strategische portefeuilles. De mate van dit actief beheer wordt bepaald aan de hand van een tracking error. Deze tracking error meet de mate van afwijking tussen het rendement van een beleggingsportefeuille en het rendement op een benchmarkportefeuille. Een lage tracking error impliceert dat het feitelijke rendement dicht bij de gekozen benchmark ligt, terwijl een hoge tracking error aangeeft dat het rendement duidelijk afwijkt van de benchmark. Een hogere tracking error impliceert daarmee een hogere mate van actief risico.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds en de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. Eén bestuurder neemt deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van de voorwaarden in de pensioenregeling. De overige bestuurders nemen niet deel aan de pensioenregeling van het fonds.

Overige transacties met verbonden partijen

Betreffende de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling wordt verwezen naar de uitvoeringsovereenkomst.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Het fonds heeft geen ontvangen zekerheden en garanties voorzover niet reeds in de jaarrekening toegelicht.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het fonds heeft een uitbestedingsovereenkomst afgesloten met Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V. De overeenkomst is aangegaan voor onbepaalde tijd en kan vóór het einde van een kalenderjaar worden opgezegd met een opzegtermijn van één jaar. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingensystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. De vergoeding voor 2016 is begroot op € 1.154.

Het fonds heeft tevens uitbestedingsovereenkomsten afgesloten met Achmea Investment Management B.V. en met Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. De overeenkomsten eindigen 31 december 2019. Met het bestuur zijn afspraken gemaakt over de vergoedingensystematiek. Deze systematiek bestaat zowel uit vaste als variabele componenten. De vergoedingen voor 2015 bedroegen € 946 respectievelijk € 254. De verwachting is dat de vergoedingen voor 2016 in lijn liggen met boekjaar 2015.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Vooruitlopend op verwachte inkomende kasstromen bestaan per balansdatum de volgende investerings- en stortingsverplichtingen (zogenaamde voorbeleggingen):

	<u>31-12-2015</u>	<u>31-12-2014</u>
Vastgoedbeleggingen	237	566
Private Equity	984	1.056
	<u>1.221</u>	<u>1.622</u>

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Verstreckte zekerheden en garanties

Per jaareinde zijn er geen verstreckte zekerheden en garanties.

6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

7. Premiebijdragen risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

	2015	2014
Premiebijdragen werkgevers en werknemers	18.259	17.960
FVP-koopsommen	-	175
	<u>18.259</u>	<u>18.135</u>

Per 1 januari 2015 is er sprake van één pensioenregeling voor deelnemers geboren na 1949. Daarvoor kende het fonds twee pensioenregelingen: een pensioenregeling voor deelnemers geboren na 1949 en een pensioenregeling voor deelnemers geboren voor 1950; in 2015 vindt in deze regeling geen pensioenopbouw meer plaats.

De totale bijdrage van werkgevers en werknemers bedraagt 27,0% (2014: 27,0%) van de premiegrondslag. Voor deelnemers geboren voor 1950 bedroeg in 2014 de totale bijdrage van werkgevers en werknemers 16,0% van de premiegrondslag en voor de prepensioenregeling 8,5% van de premiegrondslag.

De kostendekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2015	2014
Kostendekkende premie	21.059	17.803
Gedempte premie	17.686	14.284
Feitelijke premie	18.259	18.135

De kostendekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2014 gepubliceerd door DNB). Het bestuur heeft de gedempte premie vastgesteld op 3% rekenrente. De feitelijke premie is in 2015 hoger dan de gedempte en lager dan de kostendekkende premie. De aan het boekjaar toe te rekenen feitelijke premie is als bate verantwoord.

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2015	2014
Kosten pensioenopbouw	16.900	14.417
Pensioenuitvoeringskosten	1.861	1.175
Solvabiliteitsopslag	2.583	2.498
Mutatie technische voorziening voor excassokosten	-285	-287
	<u>21.059</u>	<u>17.803</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2015	2014
Kosten pensioenopbouw	13.974	11.417
Pensioenuitvoeringskosten	1.861	1.175
Solvabiliteitsopslag	2.136	1.978
Mutatie technische voorziening voor excassokosten	-285	-286
	<u>17.686</u>	<u>14.284</u>

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De toeslagverlening is voorwaardelijk en daarom geen onderdeel van de kosten pensioenopbouw. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten. De solvabiliteitsopslag 2015 wordt berekend door het percentage vereist vermogen per 31 december 2014 te vermenigvuldigen met de kosten pensioenopbouw.

8. Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	4.889	772	-1.697	3.964
Aandelen	919	15.146	-534	15.531
Vastrentende waarden	9.082	-17.312	-659	-8.889
Derivaten	-	-12.324	-5	-12.329
Overige beleggingen	-5	488	-25	458
	<u>14.885</u>	<u>-13.230</u>	<u>-2.920</u>	<u>-1.265</u>

2014	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	5.156	-1.096	-1.505	2.555
Aandelen	2.684	25.932	-523	28.093
Vastrentende waarden	10.525	25.752	-696	35.581
Derivaten	-	-12.589	-4	-12.593
Overige beleggingen	-2	639	-33	604
	<u>18.363</u>	<u>38.638</u>	<u>-2.761</u>	<u>54.240</u>

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Deze kosten bestaan voor € 1.474 uit beheervergoedingen (2014: € 1.510), voor € 1.425 uit exploitatiekosten voor vastgoed (2014: € 1.225), voor € 23 uit bewaarloon en custody fees (2014: € 26) en voor € -2 uit overige kosten (2014: -).

Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2015 € 922 (2014: € 458).

9. Overige baten

	2015	2014
Interest	5	43
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	4	-
Andere baten	3	15
	<u>12</u>	<u>58</u>

10. Pensioenuitkeringen

	2015	2014
Ouderdomspensioen	11.086	10.389
Partnerpensioen	2.855	2.648
Wezenpensioen	53	86
Arbeidsongeschiktheid	143	147
Afkopen	247	338
Prepensioen	-	494
	<u>14.384</u>	<u>14.102</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 462,88 (2014: € 458,06) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

11. Pensioenuitvoeringskosten

	2015	2014
Administratiekosten	1.047	782
Bestuurskosten	408	231
Controle en advieskosten (excl. accountantskosten)	280	32
Accountantskosten	53	53
Contributies en bijdragen	69	72
Overige kosten	4	5
	<u>1.861</u>	<u>1.175</u>

De toename van de administratiekosten in 2015 ten opzichte van 2014 is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het vervallen van de koepelvrijstelling voor pensioenadministratie, waardoor pensioenuitvoerders vanaf 1 januari 2015 btw in rekening moeten brengen over hun dienstverlening.

Honoraria onafhankelijke accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2015			
Controle van de jaarrekening	53	-	53
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	17	17
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>53</u>	<u>17</u>	<u>70</u>

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2014			
Controle van de jaarrekening	34	-	34
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	19	19
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>34</u>	<u>19</u>	<u>53</u>

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2015 als in 2014 uitgevoerd door PricewaterhouseCoopers. De kosten zijn toegerekend aan het boekjaar waarop deze kosten betrekking hebben.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het fonds in het boekjaar 2015 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het fonds in het boekjaar 2015 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2015 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuursvergaderingen en vergaderingen met o.a. de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan. De vergoedingen bestaan uit vacatiegeld, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2015: € 408 (2014: € 231). Afgezien hiervan zijn geen bezoldigingen toegekend.

12. Mutatie technische voorzieningen

	2015	2014
Pensioenopbouw	16.610	14.172
Toeslagen	11	8
Rentetoevoeging	1.328	2.337
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-14.233	-14.032
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-	-357
Wijziging marktrente	47.589	133.640
Wijziging actuariële uitgangspunten	-	-11.665
Overige wijzigingen	-1.056	-1.351
	<u>50.249</u>	<u>122.752</u>

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Indexering en overige toeslagen

Deze post bestaat uit de lasten van de in het boekjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening. In 2015 is er geen toeslag verleend als gevolg van de lage dekkingsgraad. Voor een toelichting op het toeslagenbeleid wordt verwezen naar het kopje "toeslagverlening" in het hoofdstuk "Technische voorzieningen".

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met 0,181% (2014: 0,379%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2014.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en uitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijzigingen in het financieel toetsingskader

Driemaands middeling: De methode van de driemaands middeling van de rente voor de waardering van de pensioenverplichtingen is per 1 januari 2015 komen te vervallen. Het effect hiervan is ultimo 2015 bepaald en leidt tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 9.340. Dit resultaat is via de staat van baten en lasten als onderdeel van de wijziging rentetermijnstructuur in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is 1,2% positief.

UFR-systematiek: Het niveau van de UFR was vastgesteld op 4,2%. Met ingang van 15 juli 2015 is de nieuwe UFR van toepassing. Deze wordt vastgesteld op basis van de gerealiseerde maandelijkse '20-jaars forward rentes' in de voorgaande 10 jaren. Dit heeft geleid tot een verhoging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 21.550. Dit resultaat is via de staat van baten en lasten als onderdeel van de wijziging rentetermijnstructuur als last in het verslagjaar verantwoord. Het effect op de dekkingsgraad per 31 december 2015 is 2,7% negatief.

Overige wijzigingen

	2015	2014
Resultaat op kanssystemen:		
- sterfte	-292	-1.663
- arbeidsongeschiktheid	-232	-127
- mutaties	-594	414
Resultaat op overige technische grondslagen	62	25
	<u>-1.056</u>	<u>-1.351</u>

13. Saldo overdrachten van rechten risico pensioenfonds

	2015	2014
Inkomende waardeoverdrachten	-	171
Uitgaande waardeoverdrachten	-	-542
	<u>-</u>	<u>-371</u>

	2015	2014
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	-	165
Ottrekking aan de technische voorzieningen	-	-522
	<u>-</u>	<u>-357</u>

	2015	2014
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	-	6
- de overgedragen pensioenverplichting	-	-20
	<u>-</u>	<u>-14</u>

Een inkomende waardeoverdracht betreft de ontvangst van het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de vorige werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. Een uitgaande waardeoverdracht betreft de overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra pensioenaanspraken.

Als gevolg van onderdekking bij het fonds is de onderlinge afrekening van waardeoverdrachten tot stilstand gekomen. Zodra de financiële positie van het fonds dit toelaat zullen de onderlinge waardeoverdrachten weer worden hervat. Uiteraard zal dan ook de dekkingsgraad van de tegenpartij voldoende moeten zijn.

14. Overige lasten

	<u>2015</u>	<u>2014</u>
Mutatie voorziening dubieuze debiteuren	-	27
Andere lasten	-	291
	<u>-</u>	<u>318</u>

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek heeft de jaarrekening 2015 vastgesteld in de vergadering van 24 juni 2016.

H.J. van der Meer, werknemersvoorzitter

R.P. van Leeuwen, waarnemend werkgeversvoorzitter

Overige bestuursleden:

R.A.L. Heijn

P.H.W.M. Peters

F.M.M. Poorthuis

H. Roeten

15. OVERIGE GEGEVENS

OVERIGE GEGEVENS

1 Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2015 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

2 Bestemming saldo van baten en lasten

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten

Er is geen bepaling opgenomen in de statuten van het fonds omtrent de bestemming van het saldo van baten en lasten. De bestemming is nader uitgewerkt in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota.

Het voorstel resultaatbestemming 2015 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

3 ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek te Utrecht is aan Willis Towers Watson de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2015.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de fondsmiddelen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 2.925.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 196.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte administratieve basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeckende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken, en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen), 132 (vereist eigen vermogen) en 133 (dekking door waarden).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is 88,8%. Deze is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Apeldoorn, 28 juni 2016

ir. drs. G. Veluwenkamp AAG

verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

Verklaring over de jaarrekening 2015

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek op 31 december 2015 en van het resultaat over 2015 in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek te Utrecht ('de stichting') gecontroleerd. De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2015;
- de staat van baten en lasten over 2015; en
- de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9, Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Ref.: e0383467

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl

'PwC' is het merk waaronder PricewaterhouseCoopers Accountants N.V. (KvK 34180285), PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. (KvK 34180284), PricewaterhouseCoopers Advisory N.V. (KvK 34180287), PricewaterhouseCoopers Compliance Services B.V. (KvK 51414406), PricewaterhouseCoopers Pensions, Actuarial & Insurance Services B.V. (KvK 54226368), PricewaterhouseCoopers B.V. (KvK 34180289) en andere vennootschappen handelen en diensten verlenen. Op deze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, waarin onder meer aansprakelijkheidsvoorwaarden zijn opgenomen. Op leveringen aan deze vennootschappen zijn algemene inkoopvoorwaarden van toepassing. Op www.pwc.nl treft u meer informatie over deze vennootschappen, waaronder deze algemene (inkoop)voorwaarden die ook zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel te Amsterdam.

Verantwoordelijkheden van het bestuur

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening en voor het opstellen van het bestuursverslag, beide in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheid voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel. Ons controleoordeel beoogt een redelijke mate van zekerheid te geven dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen ontdekken. Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Verklaring betreffende overige door wet- en regelgeving gestelde vereisten

Verklaring betreffende het bestuursverslag en de overige gegevens

Wij vermelden op basis van de wettelijke verplichtingen onder Titel 9, Boek 2 BW (betreffende onze verantwoordelijkheid om te rapporteren over het bestuursverslag en de overige gegevens):

- dat wij geen tekortkomingen hebben geconstateerd naar aanleiding van het onderzoek of het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, overeenkomstig Titel 9, Boek 2 BW is opgesteld, en of de door Titel 9, Boek 2 BW vereiste overige gegevens zijn toegevoegd;
- dat het bestuursverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Amsterdam, 28 juni 2016
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. L.H.J. Oosterloo RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2015 van Stichting Pensioenfonds voor de Tandtechniek

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze doelstelling is om een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen dat de jaarrekening vrij van materiële afwijkingen als gevolg van fouten of fraude is. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

BIJLAGEN

Bijlage 1 Volumeveranderingen

Aantal pensioengerechtigden

Aantal pensioengerechtigden, gesplitst naar categorie en gemiddelde leeftijd

	2015	gemiddelde leeftijd	2014	gemiddelde leeftijd
Ouderdomspensioen	1.295	71	1.256	71
mannen	1.067	71	1.046	71
vrouwen	228	69	210	70
Partnerpensioen	476	71	486	72
mannen	44	62	49	61
vrouwen	432	73	437	73
Wezenpensioen	33	15	61	18
Prepensioen	-	-	-	-
Arbeidsongeschiktheidspensioen	48	57	50	58

De hoogte van het jaarlijkse ouderdomspensioen was gemiddeld € 8.504,- (in 2014 € 8.573,-). Het partnerpensioen bedroeg gemiddeld € 5.633,- (in 2014: € 5.615,-) en het wezenpensioen € 1.557,- (in 2014: € 1.504,-) De cijfers zijn afhankelijk van de in de bedrijfstak doorgebrachte diensttijd en het genoten salaris. De hoogte van het jaarlijkse arbeidsongeschiktheidspensioen was gemiddeld € 2.969,- (in 2014 € 2.916,-).

Afkoop van het pensioen

De grens voor afkoop kleine pensioenen is in 2015 verhoogd naar € 465,94 (2014: € 458,06). In 2015 werd het ouderdomspensioen in 142 gevallen afgekocht (in 2014: 203 keer).

Individuele waardeoverdracht

Het fonds werkt mee aan individuele waardeoverdracht bij wisseling van dienstverband. Het doel hiervan is de bestrijding van pensioenbreuk en het voorkomen van versnippering van pensioenaanspraken bij deelnemers en gewezen deelnemers. In 2015 werden geen verzoeken tot inkomende en/of uitgaande waardeoverdrachten afgehandeld.

Pensioenopbouw tijdens werkloosheid

Tot januari 2015 konden deelnemers die werkloos zijn geworden komen onder bepaalde voorwaarden in aanmerking voor een bijdrage voor de voortzetting van de opbouw van hun pensioenaanspraken. Deze bijdrage werd verstrekt door de Stichting FVP. De Stichting FVP is per 31 december 2014 opgeheven.

Pensioenopbouw tijdens arbeidsongeschiktheid

Voor deelnemers die vanaf 1 januari 2006 arbeidsongeschikt zijn geworden, wordt de pensioenopbouw vanaf de eerste WAO-of WIA-dag, geheel of gedeeltelijk, zonder verdere premiebetaling voortgezet, mits daartoe binnen één jaar na aanvang van de WAO/WIA door de deelnemer een verzoek aan het fonds is gedaan.

De hoogte van de pensioenopbouw is afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid:

Arbeidsongeschiktheid	Pensioenopbouw
80-100%	100%
65-80%	72,5%
55-65%	60%
45-55%	50%
35-45%	40%

Voor deelnemers die vóór 1 januari 2006 arbeidsongeschikt zijn geworden is de WAO-regeling nog van toepassing. Hiervoor gelden de volgende (aanvullende) percentages:

Arbeidsongeschiktheid	Pensioenopbouw
80-100%	100%
65-80%	72,5%
55-65%	60%
45-55%	50%
35-45%	40%
25-35%	30%
15-25%	20%

Het fonds gaat uit van de laatst bekende pensioengrondslag. Deze regeling had in 2015 betrekking op 131 deelnemers (2014: 119).

Mutatieoverzicht

	Deelnemers	Gewezen deelnemers	Arbeidsongeschikte deelnemers	Gepensioneerden	Gepensioneerden zonder uitkering	Totaal
Stand primo 2015	3497	5516	119	1703	103	10938
Van gewezen deelnemer naar deelnemer	120	-120	0	0	0	0
Van deelnemer naar gewezen deelnemer	-295	295	0	0	0	0
Arbeidsongeschiktheid	-3	0	3	0	0	0
Revalidering	1	0	-1	0	0	0
Pensionering	-55	-134	-8	129	68	0
Toetreding	266	55	0	76	7	404
Overlijden	-3	-15	-2	-63	0	-83
Waardeoverdracht	0	0	0	0	0	0
Afkoop emigratie / klein pensioen	-3	-107	0	-30	-2	-142
Beëindiging tijdelijke uitkering	0	0	0	-7	0	-7
Overige oorzaken	14	1	4	-4	-3	12
Stand ultimo 2015	3539	5491	115	1804	173	11122

Toelichting bij het overzicht

Deelnemers: de ultimo stand betreft de werknemers die op 31 december vanwege een dienstverband in de bedrijfstak of vanwege vrijwillige voortzetting deelnemer zijn.

Arbeidsongeschikte deelnemers: het aantal betreft deelnemers die alleen pensioen opbouwen vanwege de regeling van premievrije opbouw wegens arbeidsongeschiktheid. Het kan dan gaan om volledige arbeidsongeschiktheid of om gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid en geen dienstverband in de branche.

Gepensioneerden: het aantal betreft de periodieke pensioenuitkeringen. Deelnemers die 67 worden (65 voor aanspraken opgebouwd tot en met 2012), worden afgeboekt met de mutatie pensionering bij "Deelnemers", "Gewezen deelnemers" of "Arbeidsongeschikte deelnemers". Vervolgens worden deze deelnemers met dezelfde mutatie opgeboekt bij "Gepensioneerden". De mutatie toetredingen bij "Gepensioneerden" betreft dus niet deelnemers die pensioneren, maar alleen de ingang van het nabestaanden- en wezenpensioen.

Afkoop: wanneer een deelnemer of gewezen deelnemer 67 wordt (65 voor aanspraken opgebouwd tot en met 2012) en zijn pensioen direct wordt afgekocht, wordt deze afkoop vermeld in de kolom "Deelnemers" of "Gewezen deelnemers". Een afkoop van het nabestaanden- en wezenpensioen staat vermeld in de kolom "Gepensioneerden".

Waardeoverdrachten: bij de waardeoverdrachten staan in dit mutatieoverzicht alleen de uitgaande waardeoverdrachten vermeld. Deelnemers met een inkomende waardeoverdracht hebben geen invloed op het aantal.

Gepensioneerden zonder uitkering: dit zijn personen die onvindbaar zijn of die niet gereageerd hebben op het aanvraagformulier dat ze enige tijd vóór de beoogde ingangsdatum ontvangen.

Bijlage 2 Overzicht nevenfuncties

Bestuur

Leden werkgevers	Nevenfuncties
De heer R.A.L. Heijn	<ul style="list-style-type: none">- Lid Nyenrode Business Partners/Executive Lecturer Nyenrode- Voorzitter Raad van Commissarissen Univé Hollands Noorden- Univé Oost (tijdelijk)- Turien assuradeuren (tijdelijk)- Mercurius Assuradeuren (tijdelijk)- Associate van PA Consulting Group- KAS Bank (tijdelijk)- Oxyor, eenmalig docent voor APG summercourse
De heer W.B. Jagt (tot 30-4-2015)	<ul style="list-style-type: none">- Secretaris VLHT (Vereniging LaboratoriumHoudende Tandtechnici)- Bestuurslid Sociaal Fonds Tandtechniek- Directeur Goedegebuure SomnoMed, Loenen- Directeur Goedegebuure tandtechniek, Arnhem- Adjunct directeur Goedegebuure tandtechniek, Ede- Directeur Nederlandse snurkpoli, Loenen
De heer R.P. van Leeuwen (vanaf 10-12-2015)	<ul style="list-style-type: none">- Penningmeester Nederlandse Bridgebond- Penningmeester Federatie Nederlandse Denksporten- Vz RvC Leidsche verzekeringen (incl Holding)- Commissaris Stichting Portaal (woco)- Commissaris Topbridge BV- Commissaris NBB Bridge BV- Voorzitter Stichting Sportfondsen Pensioenfonds- Lid ARC Stichting Pensioenfonds TNO- Lid Raad van Toezicht BPF Bakkers- Lid visitatiecommissie Stichting Telegraaf Pensioenfonds- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds OWASE- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Ahold- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Mercer- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds ING- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Cargill- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Avery Dennison- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Ricoh- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Kon. Ten Cate- Lid visitatiecommissie Stichting Pensioenfonds Royal Leerdam- Pensioen Associate Akkermans & Partners- Docent Oysterwijck Hogeschool- CFO Anno 12
De heer drs. P.H.W.M. Peters	<ul style="list-style-type: none">- Voorzitter Nederlandse Werkgeversvereniging Tandtechniek- Voorzitter Geschillencommissie CAO voor de Tandtechniek- Bestuurslid Sociaal Fonds voor de Tandtechniek- Voorzitter Cao-commissie voor de Tandtechniek (per 1-3-2015 tijdelijk teruggetreden)- Lid platform Tandheerkunde/Tandtechniek bij de KNMT- HR-manager 4Dental Holding N.V.

De heer mr. C.M.A. van Riet (tot 10-10-2015)	<ul style="list-style-type: none"> - Voorzitter BTT - Lid Cao-commissie voor de Tandtechniek (tijdelijk)
De heer R.W.M. Smits (tot 1-4-2016)	<ul style="list-style-type: none"> - Voorzitter van de toetsingscommissie “waarderen” en lid van de centrale examencommissie bij het Actuarieel Instituut - Business consultant bij Hewlett Packard tot 1-10-2015 - Senior Investment consultant bij Aegon Asset Management vanaf 1-10-2015
Leden werknemers	Nevenfuncties
De heer H. van der Meer (vanaf 13-08-2015)	<ul style="list-style-type: none"> - Werknemers lid bestuur opf STIP - Lid namens gepensioneerden bpf Slagers - Lid namens gepensioneerden bpf MITT - Vereffenaar bpf GFI in liquidatie
De heer H. Roeten	<ul style="list-style-type: none"> - Voorzitter pensioenfonds Orsima in liquidatie - Bestuurslid bedrijfstakpensioenfonds Houtverwerkende Industrie & Jachtbouw - Bestuurslid bedrijfstakpensioenfonds voor de Schoonmaak en Glazenwassersbedrijf - Bestuurslid bedrijfstakpensioenfonds Kunststof en Rubberindustrie
M. Steffens (tot 13-08-2015)	<ul style="list-style-type: none"> - Lid Cao-commissie voor de Tandtechniek - Lid Geschillencommissie CAO voor de Tandtechniek - Bestuurslid Sociaal Fonds voor de Tandtechniek - Geschillencommissie CAO, Audax - Geschillencommissie Discriminatie, Audax
Lid Pensioengerechtigden	Nevenfuncties
De heer F.M.M. Poorthuis	<ul style="list-style-type: none"> - DGA Act4u B.V.

Raad van Toezicht

Leden	Nevenfuncties
De heer P. Priester	<ul style="list-style-type: none"> - BPF Particuliere beveiliging – uitvoerend bestuurslid - BPF Meubel – uitvoerend bestuurslid - BPF Beton – voorzitter RvT - StategIM - aandeelhouder - Xudoo BV – aandeelhouder
Mevrouw L. Duynstee	<p><i>Visitatiecommissies 2015</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Stichting pensioenfonds Calpam - Stichting pensioenfonds Vitol Anker - Stichting pensioenfonds Chemours (voorheen Dupont) - Stichting pensioenfonds Nedlloyd - Stichting pensioenfond Arcadis <p><i>Bestuur</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Lid van bestuur en risicomanagementcommissie van Pensioenfonds Holland Casino <p><i>Directie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - (Beoogd) directeur van het bestuursbureau van Delta Lloyd Algemeen Pensioenfonds
De heer S. Meijlink	<ul style="list-style-type: none"> - CEO Oxyor - Executive lecturer Nyenrode

Verantwoordingsorgaan

Leden	Nevenfuncties
De heer G.B.T. Stroot	<ul style="list-style-type: none">- Voorzitter Stichting Seniorenraad Haaksbergen- Bestuurslid juridische zaken VOA projectgroep Haaksbergen- Vice voorzitter Platform Medezeggenschap Pensioenfondsen
De heer M. Silvius	<ul style="list-style-type: none">- Tandtechnicus- Theorie instructeur van Autorijschool Paulette
De heer J. van Dijk	<ul style="list-style-type: none">- Geen van belang zijnde, allen onbezoldigd
De heer W.B. Jagt	<ul style="list-style-type: none">- Secretaris VLHT (Vereniging LaboratoriumHoudende Tandtechnici)- Bestuurslid Sociaal Fonds Tandtechniek- Directeur Goedegebuure SomnoMed, Loenen- Directeur Goedegebuure tandtechniek, Arnhem- Adjunct directeur Goedegebuure tandtechniek, Ede- Directeur Nederlandse snurkpoli, Loenen
De heer A. Slotje	<ul style="list-style-type: none">- DGA Europro B.V.

Bijlage 3 Begrippenlijst

ABTN (Actuariële en bedrijfstechnische nota)

Pensioenfondsen dienen te werken volgens een ABTN. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

Actuariële grondslagen

Wanneer een contante waarde van een reeks toekomstige uitkeringen moet worden bepaald, maakt de actuaaris gebruik van actuariële grondslagen, zoals: de rekenrente, de kansstelsels (sterftেকansen, arbeidsongeschiktheids- en revalidatiekansen, frequenties van gehuwd zijn, toekomstige salarisontwikkeling of toeslagenbeleid et cetera), kostenopslagen (bijvoorbeeld voor administratiekosten en / of excassokosten) en solvabiliteitsopslagen.

Actuariële premie

De premie die gebaseerd is op de actuariële grondslagen.

ALM (Asset Liability Management)

Een methode om modelmatig de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen, rekening houdend met de pensioenverplichtingen.

Benchmark

Vergelijkingsmaatstaf. Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad is de gemiddelde dekkingsgraad over de laatste 12 maanden.

Commodities

Een beleggingsklasse die betrekking heeft op grondstoffen en bulkgoederen die worden verhandeld op de goederentermijnmarkt.

Corporate Governance

Goed ondernemerschap; onder andere integer en transparant handelen door het bestuur, evenals goed toezicht hierop. Ook het afleggen van verantwoording over het uitgevoerde beleid en het toezicht hierop valt er onder.

Dekkingsgraad

De waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

Derivaat

Financieel contract waarvan de waarde is afgeleid van een andere (onderliggende) waarde, zoals een aandeel, obligatie of grondstof. Bijvoorbeeld: futures, swaps.

Duration

Gewogen gemiddelde looptijd van een lening. Maatstaf om de prijsgevoeligheid van de lening te bepalen voor renteveranderingen.

Floating benchmark

Als gevolg van de ontwikkelingen in de financiële markten bewegen de verhoudingen van de benchmark, waartegen de portefeuille is afgezet.

Engagement trajecten

Het centrale middel in het Verantwoord Beleggen beleid van het pensioenfonds is engagement, het aangaan van de dialoog met ondernemingen. Om deze dialoog gestructureerd en gedegen uit te voeren worden er een aantal stappen ondernomen, het engagement traject. Bij deze stappen worden onder meer thema's vastgesteld, onderzoek uitgevoerd, voorlopers en achterblijvers op het thema geïdentificeerd en doelstellingen en tijdslijnen vastgesteld.

Franchise

Vrijgesteld bedrag. Over dit deel van het pensioengevend loon worden geen aanspraken opgebouwd.

FTK (Financieel Toetsingskader)

Stelsel van De Nederlandsche Bank voor in de toekomst te hanteren waarderingsmethoden.

Gemiddelde interest verplichtingen

Rente volgens de rentetermijnstructuur (RTS) die hoort bij de gemiddeld duration (gemiddelde duur van de verplichtingen) van het (totale) fonds.

Global Compact schendingen

Het gedrag en de ontplooiende activiteiten van een onderneming kunnen op gespannen voet staan met internationale verdragen of richtlijnen. Om een kader te hebben voor deze verdragen en richtlijnen hanteert het pensioenfonds als uitgangspunt het UN Global Compact. Dit zijn tien principes gerelateerd aan de thema's mensen- en arbeidsrechten, het milieu en anticorruptie. Deze principes vinden hun oorsprong in breed geaccepteerde verdragen zoals de Universele verklaring van de rechten van de mens en de conventies van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO).

Om te bepalen wanneer een voorval als een schending van het UN Global Compact beschouwd kan worden is er aantal criteria gedefinieerd. Dit om het proces van oordeelsvorming te structureren. Gekeken wordt er onder meer of er sprake is van nalatigheid door de onderneming, of dat een voorval te wijten is aan bewust handelen. Of het voorval een incident is of één in een reeks van voorvallen. Of een onderneming maatregelen heeft genomen betrokkenheid te voorkomen en of schade te beperken of te herstellen. Het oordeel of een onderneming een grens heeft overschreden en daarmee de principes van het UN Global Compact schendt wordt genomen door een onafhankelijk onderzoeksbureau.

High Yield

Hoogrenderende obligaties, uitgegeven door ondernemingen met een lage kredietwaardigheid.

Outperformance

Er wordt een beter resultaat behaald dan de benchmark.

Rekenrente

Fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen.

Rentetermijnstructuur (RTS)

De rentetermijnstructuur is een grafiek die het verband weergeeft tussen de looptijd van een vastrentende belegging enerzijds en de daarop te ontvangen marktrente anderzijds.

Solvabiliteit

Het vermogen dat op langere termijn aanwezig moet zijn om de verplichtingen te kunnen nakomen.

STAR (Stichting van de Arbeid)

Een landelijk overlegorgaan van de centrale organisaties van zowel werkgevers als werknemers in Nederland.

SterfTEGRONDSLAG

Berekeningsmethode gebaseerd op een statisch overzicht van sterftekansen per leeftijd van een bepaalde groep personen.

Swap

Ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente gedurende een vastgestelde looptijd.

Swaption

Een optie op een swap waarbij de eigenaar van de swaption het recht heeft, maar niet de verplichting, om een swap tegen vooraf bepaalde voorwaarden af te sluiten op of binnen een bepaald tijdstip.

Technische Voorziening

De passiva van het pensioenfonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Underperformance

Er wordt een slechter resultaat behaald dan de benchmark.

Vastrentende waarden

Beleggingssoort waarvoor in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen.

VPV (Voorziening Pensioen Verplichtingen)

De passiva van het pensioenfonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Vrijstelling

Vrijstelling van de verplichte deelneming aan de pensioenregeling van het bedrijfstakpensioenfonds.

Waardeoverdracht

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van een tot zeker moment opgebouwde pensioenaanspraak, in het geval de deelnemer verandert van werkgever of verzekeraar.

Z-score

Mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de door het bestuur vastgestelde normportefeuille.